

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

STEN KRARUP

IKKE UDEN FARS HJÆLP

- 14 SLÆGTSHISTORISKE BERETNINGER

SLÆGTSHISTORISK FORLAG, 3670 VEKSØ

Forord

Hvorfor slægtshistorie? Fordi det er min historie. Hvorfor Danmarkshistorie? Fordi det er min historie. Hvad skal jeg da bruge den til? Ingenting. Jeg kan ikke leve mit liv, tage ansvaret for, hvad jeg foretager mig på grundlag af historien. Jeg kan ikke bruge historien til noget som helst, men den har været med til at gøre mig til den, jeg er. Kan den da sætte mig i stand til bedre at forstå mig selv? Det ved jeg ikke. Muligvis, muligvis ikke, men den er en del af min baggrund. Jeg er bundet af den og bastet til den. Derfor har jeg beskæftiget mig med den – og kun derfor. Måske kan den også interessere andre i slægten; derfor har jeg nedskrevet dele af den.

Jeg skylder mine forældre bundetheden til slægtshistorien. Det er begrundelsen for, at titlen på historien om tipoldefar Grønnerup er valgt som fælles overskrift. Læs dog her: Ikke uden fars og mors hjælp.

Tak til Lis – min kone – for hjælp og gode råd samt for overbærenhed med mit fravær fra andre pligter under arbejdet.

Tak til arkivmedarbejder Palle Sigaard, Rigsarkivet, uden hvis hjælpsomhed titel-beretningen ikke var blevet til, og endelig tak til 'Fondet for dansk-norsk samarbejde', som ved et stipendium til ophold på Lysebu gjorde det muligt at studere C.P. Casparis breve i Nationalbiblioteket i Oslo.

Caspar Paludan-Müller (1808-82), professor rosgardianus i nordisk historie og antikviteter fra 1871 til sin død, skrev i 1879 i et brev til den norske professor Ludvig Daae:

”Af og til har jeg svært ved at fastholde Troen paa, at det meget Arbejde med at oplyse mit Fædrelands Historie er til nogen Nytte. Hvad nytter det til et Folk uden Fremtid at kjende sin Fortid”.¹ Med håb om en fremtid for slægten overgives da disse sider fra dens fortid til næste generation. Andre er velkomne til at læse med.

Veksø, den 21 oktober 2003

Sten Krarup

---

¹ Citeret efter Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede* (1943), side 187

Oversigt over Anenumre

1	Proband
2-3	Far og mor
4-7	4 bedsteforældre
8-15	8 oldeforældre
16-31	16 tip-oldeforældre
32-63	32 tip2-oldeforældre
64-127	64 tip3-oldeforældre
128-255	128 tip4-oldeforældre
256-511	256 tip5-oldeforældre

En faders anenummer er altid 2 x barnets; en moders anenummer er 2 x barnets plus 1
Eksempel:

Probandens farfars farmor har anenummer 17

Probandens mormors morfar har anenummer 30.

Mænd har altid et lige anenummer, kvinder et ulige

Forsidebilledet

viser det gravsted, der berettes om i beretningen 'Rolse Kirkegård – en gravsten fortæller'.

Tidligere udgivelser på Slægtshistorisk Forlag

Nina Ryder Bjørneboe: Før Farmor – Strejflys over Birgitte Ryders slægt – år 2002

Foreliggende slægtshistoriske studier (i hæfteform) af Sten Krarup

1992: Albrehtsen – en sjællandsk møllerfamilie (let revideret 1998)

1993: Den jyske bonde- og prangerslægt Poulsen (let revideret 1998)

1995: Slægten Langballe fra Vinding sogn (3.midlertidige udgave 2001)

1998: De grønnerupske aner

2000: Oldemor Langballes kronjydeaner

2001: Erindringer om Alfred Krarup (1842-73) af hans moder til hans datter

2002: Lidet anende – om to tip-4-oldemødre fra Nordsjælland

Tryk

Ikon Tekst og Tryk, Vallensbæk

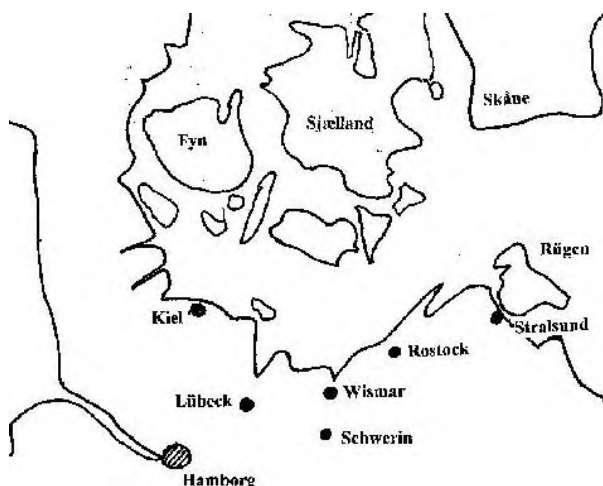
ISBN 87-988785-1-4

Indhold

Beretning	Hovedperson(er)	Ane-nr	Side
Såret på kamppladsen, reddet af sin kone	Palæmen Laurberg	216	5-9
Enke uden at have været gift	Kirsten Rasmusdatter	243	10-13
Ingeborg Jordemoder	Ingeborg Carstensdatter	241	14 – 17
To senge til Randers Hospital	Mogens Chr. Marquard	210	18 - 25
En stædig Møller	Hans Folmersen	122	26 – 31
Fik du hesten?	Dines Christensen	114	32 – 35
Rolse Kirkegård – en gravsten fortæller	Niels Poulsen og Dorthe Dinesdatter	56 & 57	36 – 41
Dræbt af engelskmanden	Ole Andersen	126	42 – 48
Prædikede om hør og hamp?	Christian Nielsen Krarup	32	49 – 59
Ikke uden fars hjælp	Johan Jacob Grønnerup	18	60 – 64
To kammerråder	Niels Bygum Chr. Krarup og Niels Langballe	16 & 24	65 – 75
Mor med i kantonnement	Henriette Manniche	17	76 – 78
Enten er De Fanden selv, eller også...	Carl Paul Caspari	10	79 – 101
Kongelige besøg	Jane Langballe, f. Møller og Christine Krarup, f. Grønnerup	13 & 9	102 – 104
Appendix	Hvad er slægtshistorie – og hvordan skal den skrives?		105 – 106
Litteraturoversigt			107 - 110
Personindex			111 - 117

Såret på slagmarken, reddet af sin kone

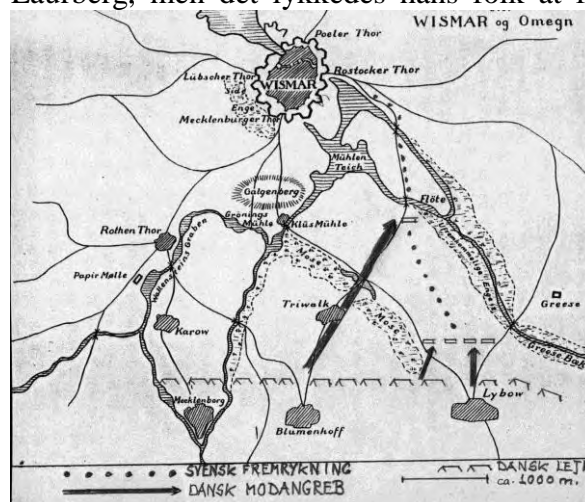
Palæmon Laurberg døde 1741 som borgmester i Korsør. At han ikke døde 30 år tidligere, var hans første kones fortjeneste. I 1711 deltog han i Nordtyskland som rytterløjtnant i brigadér Fursmans regiment, Jyske Landkyrasserer, i en kamp ved fæstningsbyen Wismar i Nordtyskland.

Fæstningens svenske kommandant besluttede at gøre udfald natten mellem den 4. og 5. december 1711 mod de forholdsvis svage danske belejningsstyrker, der lå i lejre syd for byen. Han fintede et angreb på den danske venstre fløj, men førte hovedstyrken mod højre fløj. Den danske overgeneral, Jørgen Rantzau, havde på forhånd fået nys om udfaldet. Han erkendte hurtigt den svenske finte og sendte hjælp til sin højre fløj – dog ikke alle reserver, for så snart det var lyst nok, foretog han i spidsen for et rytterregiment en omgående bevægelse og afskar svenskernes tilbagegang til fæstningen. Kampen endte derfor med dansk sejr – en stor trøst ovenpå danskernes afgørende nederlag ved Helsingborg året før – i øvrigt under samme Jørgen Rantzau.

Ved Wismar var Fursmans landkyrasserer tidligt i kampen blevet sendt til hjælp for højrefløj, hvor de angreb svenskerne frontalt. Efter kampen var der megen ros til Fursmans

regiment og selv blev han forfremmet til general. Hos danskerne faldt der i alt 4 officerer og 6 blev såret, heriblandt Palæmon Laurberg, men det lykkedes hans folk at få

Figur 2: Skitse over slagmarken ved Wismar. Sydligst ses den danske lejre mellem landsbyerne Mecklenborg og Lybow. Den svenske fremrykning er stiplede, de danske modangreb markeret med pile.

ham bragt tilbage til lejren. Her var hans kone Maria Dorothea Falsted forblevet under kampen, og takket være hende tog bartskeereren sig straks af den sårede Palæmon, ligesom hun sørgede for, at han omgående kom under tag og under kærlig pleje i en rigtig seng. Det var ikke ualmindeligt, at konerne fulgte hæren på feltfod. Det særlige ved denne historie er, at de andre officerskoner havde forladt lejren, da danskerne aftenen før udfaldet fik nys om, hvad der var ved at ske. Men Maria Dorothea blev altså tilbage.

Alt det ved vi fra præstens prædiken ved hendes begravelse. Hun døde i 1725 af tuberkulose – kun 31 år gammel – og blev 'hensat' i Sønderholm Kirke mellem Aalborg og Nibe. Talen er bevaret og den er ganske givet holdt af Palæmons ældre bror, Lauritz, der var præst i Sønderholm. Det hedder bl.a.: "Hun var en kierlig hustru, deraf hun strax gaf en prøve på hendis første brøllups dag, thi

som hun havde én skæbne som Rebecha, at hendis Ia til ham, kunde ej skee uden med vane (farvel) til hendis forældre, heldst da samme dag paakommende March-ordre lagde det spørgsmål til de ordinaire: Vilt du fare med manden, saa resolverede hun villig, hellere lide ont med sin mand, for at see ham til gode, end at profitere af ald dend tilbuden i hendis forældris huus; continuerede siden at følge ham i venne og fiende land den hele krigstid igennem, som volte hende mangan én ond time ved besværlige vinter compaignier, og forefaldende farlige marcher tit i hendis højeste svangerskab. Imidlertid hialp hendis forsiunlighed til at fornere (forsyne) hans bord og ulignelige omhue til at soulagere (lette) hans travaille, hvilket nest Gud, conserverede hun ham livet i den remarquable action ved Wismar, thi da hand ilde bleserit og blodforløben blev bragt tilbage i højeste afmagt, da var det hans lykke, at hun ej med andre officer-fruer havde retiret sig i sikkerhed, men af dend sædvanlige tanoesse animeret, midt i fiendens aasiun var blevet holden, for at afvarte kundskab om sin mands skiæbne til livet eller til døden, derved ham blev procureret betimelig opvartning af feldskiæreren, og særdeles det, som samme dags frost fornemmelig udfordrede, nemlig én varm sengs iiligste tilberedelse, hvorved onde accidentser blev præcavent, som ellers udblæser mangan braf soldat livet for tiden”.

Palæmon og Maria Dorothea var blevet gift i foråret 1711 i Ringsted - hendes hjemby - fordi Palæmons kompagni havde været indkvarteret deromkring i et årstid. Han var da ca. 27 år, hun kun omkring 17, hvilket måske forklarer hendes hårdførhed under felttoget.

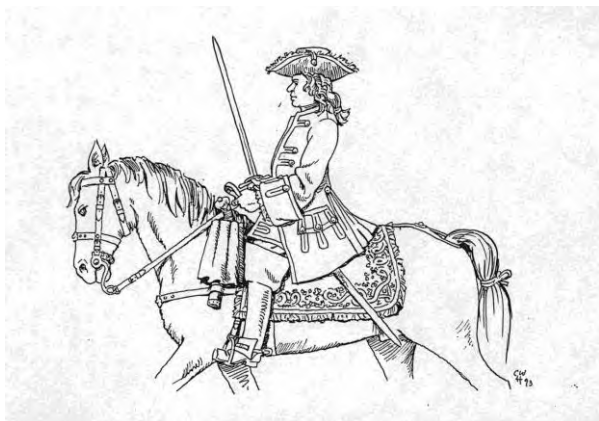
Han var blevet underofficer i 1709 og fændrik samme år. Enhver, der kender sangen 'Højt fra træets grønne top' ved jo, at en fændrik eller fenrik er fanebærer. Rytteriet har imidlertid ikke faner, men estandarter.

Palæmon førte således en kort tid én af regimentets estandarter.

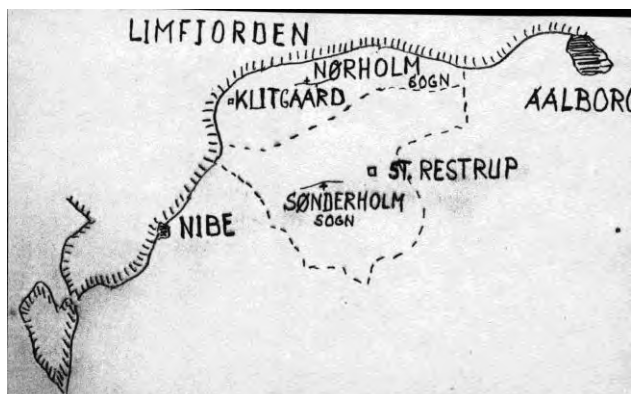
Figur 3: Jyske Landdragoners estandart. Dugen komoisinrød silkedamask med guldfrynser, midt på denne Jyllands våben. Kronen derover og de skjoldbærende løver i sølvbroderi. Indskriften i guld: "Tapper og retfærdig være - gifver Seyer og fører til Ære".

Han blev løjtnant i 1710, det år han blev gift. Dengang hed Fursmans regiment Jyske Landdragoner. Det var oprettet i 1704 som en del af Fr. IV's landmilit. En dragon er en rytter, der er tungere udrustet end det lettere rytteri, husarerne, eller populært sagt: En bereden infanterist, og Jyske Landdragoner var – i modsætning til de hvervede rytterregimenter – en rent national enhed beregnet til forsvar af hjemegnen, svarende til nutidens hjemmeværn. Sammenligningen holder dog ikke helt. For mens hjemmeværnet altid har hvilet på frivillighed, var Fr. IV's landdragonregimenter sammensat af bønder, der absolut ufrivilligt var udskrevet fra rytterdistrikterne – ud over dem, rytterdistrikterne i forvejen skulle levere til de hvervede rytterregimenter - og som vi har set ved Wismar, blev landmilitens enheder snart sendt til udlandet som en del af felthæren.

Figur 4: Dragon ca. 1707. Tegnet af Chr. Würgler Hansen efter reliefferne i loftet i riddersalen på Rosenborg.

Maria Dorothea blev 'hensat' i Sønderholm kirke, fordi hun døde i nabosognet. Palæmon var nemlig fra 1721 til ca. 1740 forpagter af Klitgård i Nørholm sogn mellem Aalborg og Nibe. Gården hørte under godset St. Restrup – der i 1900-tallet blev husmandsskole – beliggende i Sønderholm.

Figur 5: Klitgård og St. Restrup

Takket være en kyndig og flittig nordjysk lokalhistoriker ved navn Carl Klitgaard ved vi en hel del om den første del af Palæmons liv. Det er således Carl Klitgaard, der har fundet den begravelsestale, vi citerede fra.

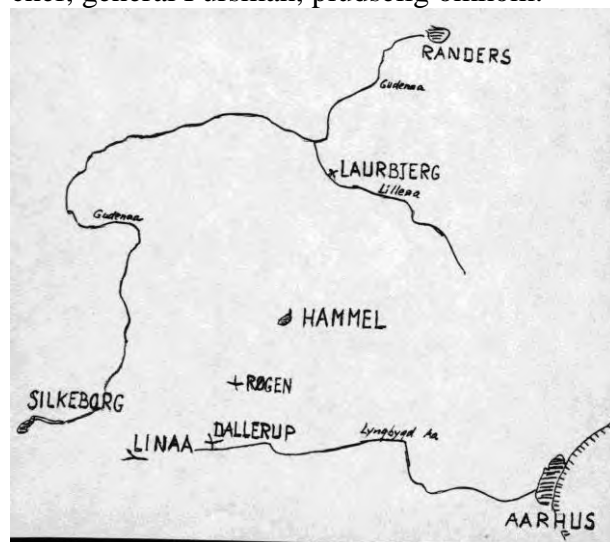
Vi har nu truffet Palæmon som rytterløjtnant, som forpagter af Klitgård – dvs. som landmand - og vi ved, at han døde som borgmester i Korsør. Men egentlig skulle han have været præst. Han var nemlig rundet af gejstlige aner.

Laurberg hed han efter sin farfar, der var præst i Laurbjerg ved Randers. Palæmon – en

latiniseret udgave af Palle – var han opkaldt efter sin morfar, der var præst i Linaa-Dallerup mellem Silkeborg og Hammel. Faderen var præst i Røgen - i samme egn; se skitsen nedenfor.

Palæmon begyndte da også at læse teologi sammen med den ældre bror, Lauritz, der 1720 blev præst – og senere provst – i netop Sønderholm sogn, dér, hvor St. Restrup ligger. Dette gods ejedes fra 1696 og over 50 år frem af Christian Frederik Levetzau.

Også han var rytterofficer, men som adelig havde han hurtigt nået de højere grader. Således oberst i foråret 1712, da Palæmons chef, general Fursman, pludselig omkom.

Figur 6: Slægtens hjemegn

Hærens ledelse ønskede, at Palæmons nationale regiment igen skulle have en dansk chef, ikke en udlænding. Christian Frederik Levetzau blev udpeget og de følgende 18 år ser vi ham dels som rytterofficeren Palæmons chef, dels som forpagteren Palæmons godsherre, kort sagt som Palæmons principal i et og alt. Vi møder også Levetzau som fadder til flere af Palæmons børn, båret til dåben af Levetzaus kone. Vi kan også gætte på, at det er Levetzau, der har haft kaldsretten til Sønderholm kirke, da bror Lauritz blev præst dér.

Efter at være helbredt af sine sår ved Wismar var Palæmon i 1713 blevet regimentets kvartermester (regimentsintendant) og har som sådan haft et tæt samarbejde med

Christian Frederik Levetzau, indtil denne 1717 blev forflyttet.

Da krigen var slut og hæren kom på fredsstyrke, blev Palæmon i 1721 afskediget for atter i 1722 at blive ansat som kaptajn og kompagnichef i Aalborgske Nationale Infanteriregiment - også en landmilitsenhed; nogenlunde samtidig var det, han fæstede Klitgård. Landmilitsen blev imidlertid nedlagt i 1730 efter Christian VI's tronbestigelse, og Palæmon blev forsat til Drabantgarden.

Hans økonomiske forhold som kaptajn i landmilitsen og forpagter af Klitgård kender vi ikke meget til. Givet er det, at han har ført stort hus, og at han havde mange børn at sætte i vej. Med Maria Dorothea fik han 7 børn, men kun 2 sønner og 2 døtre overlevede moderen. Efter hendes død giftede han sig 1727 med Ane Margrethe Marsvin, min 4 x tipoldemor. Hun var datter af Otto (eller Otte) Marsvin, ejer af godset Trudsholm syd for Hadsund. Hendes farfar var Jørgen Marsvin til Avnsbjerg – han der skildres i Blichers 'E Bindstow' som den herremand, der nedriver bøndergårdene og brutalt jager beboerne væk, og i 'De tre helligaftener' omtales som den ejer af Avnsbjerg, der siddende til hest kunne løfte sig selv og hesten fra jorden ved at gribe fat i en jernring i porten. Jørgen Marsvin havde omkring 1650 ejet St. Restrup en halv snes år, men det var nok ikke derfor, men på grund af det gode forhold til Levetzau, at Palæmon og Ane Margrethe Marsvin blev viet i St. Restrups kapel.

Ane Margrethe døde tidligt, allerede i 1734, men havde da nået at føde 5 børn. Han giftede sig igen i 1735 med Margrethe Marie Wind, med hvem han fik 3 børn, men da boede han ikke på Klitgård.

I 1732 havde han søgt han stillingen som regimentsskriver ved det koldingske rytterdistrikt, som han i sin ansøgning anførte 'at kende særdeles godt'. Han fik ikke stillingen, men blev i stedet 5. maj samme år ansat i den tilsvarende stilling ved det antvorskovske

rytterdistrikt. Regimentsskriveren ved et rytterdistrikt var en rent administrativ post, hvis indhold svarede til at være amts- og godsforvalter.

Regimentsskriveren administrerede distriktets økonomi, herunder fæstegårdene, incl. dødsboerne (skiftesagerne). Det er således navnlig fra udstedelsen af fæstebreve og skiftesagsbehandlingen, vi i dag kender deres navne.

Som regimentsskriver boede han på Pebringegård, ca. 5 km. syd for Slagelse (Gerlev sogn). Gården hørte til rytterdistriktet, men kom på private hænder, da disse blev nedlagt. Gården blev brudt ned, men på dens sted blev gården Falkenstein bygget af sten fra det nedrevne Antvorskov Slot lige uden for Slagelse.

I 1736 tog han afsked fra rytterdistriktet – hvorfor ved vi ikke - men beskikkedes 9. sept. 1840 til borgmester i 'vor Stabelstad Corsør'¹. Han døde imidlertid allerede knap et år senere, 8. august 1741.

Takket være ihærdige studier af en af efterkommerne fra Palæmons første ægteskab, lærer Inger Wermuth Jensen, Hedehusene, kender vi nu en hel del til hans sidste år, specielt hans pinefulde økonomiske forhold.

Inger Wermuth Jensen har foretaget en udskrift fra Korsør skifteprotokol af skiftet efter Palæmon Laurberg, i alt 10 foliosider svarende til 37 maskinskrevne A4-sider, incl. en række gældsbreve, som den fortvivlede mand har udstedt med løfte om snarlig tilbagebetaling, men hvor det måtte være indlysende, at sådant ikke lod sig realisere. Palæmon Laurberg havde en elendig økonomi. Han levede groft sagt fra panteobligation til panteobligation. Boet blev

---

¹ Stabelstad betegner i Danmark byer, der enten har priv. på en enkelt vare, på handel med bestemte udlunde eller udlandet i almindelighed (Håndbog for danske lokalhistorikere)

først afsluttet 21 okt. 1744, altså godt tre år efter hans død.

Præmisserne for kendelsen var:

Boets indgiæld   47 Rd   12 Sk

Den bortskyldige og i skifteretten anmældte

giæld   2557 - 3 Mk 15 -

Skifteforretningen varede så længe, fordi der var tvivl om, hvem der havde ret til at opkræve Nibe konge-korn-tiende. Denne ret havde Palæmon Laurbergs svigerfar, Otto Marsvin, overdraget til sin søn Peder, som arvede Trudsholm. Denne havde atter overdraget den til sin svoger Palæmon, som imidlertid i sin økonomiske kvide havde pantsat den til en borgmester i Aalborg. Udredningen af denne sag varede altså tre år og endte med at tienden – der vurderedes til 400 rigsdaler årligt – overgik til Aalborgborgmesteren.

Skifterettens dom lød således:

”Eftersom stervboens masse og formue ved autionen den 28de novbr. 1741 er solt og bragt i penge den sum 47 Rd 12 Sk, ikke nær kand udrede begravelsens og skiftets med anden efter loven forlods prioriterede udgifter, og enkefruen på egne og børnenes vegne under dato 23de juni 1742 haver declareret arv og gields fragaaelse formedelst stervboets slette tilstand, hvilket på sine vedhørige steder lovligt er publiceret, så vil velbem.te hr Cancellie Raad (borgmesteren i Aalborg) efterdags eye, nyde og bruge med selv samme ret og raadighed som afgangne borgemester Laurberg den eyede og havt

haver. Til de øvrige ommældede creditorer vidste skifteretten ey noget udlæg eller reservation at giøre for deres fordringer. Og er dette skifte herved således sluttet og til ende bragt”.

Figur 7: Silhuet af Otto Marsvin Laurberg, ældste søn af Palemons andet ægteskab. Var i over 40 år godsforvalter på Estvadgård kloster ved Skive.

Enke uden at have været gift

I 1962 blev Lis – min kone – lærer i Veksø og familien flyttede ind i den gamle Veksø Skole uden at vide, at vi fra vort nye hjem kunne se til en landsby, hvor en af mine 4 x tipoldemødre, Kirsten Rasmusdatter, var vokset op. Fra det østlige gavlvindue på skolens loft var der nemlig en vid udsigt til landsbyen Smørumovre, hvor mormoderen til *min* mormors mors farfar, Hans Albrethsen, blev født i 1705.

Kirsten Rasmusdatter blev i 1729 enke uden at have været gift. Det ved vi fra en af Danske Kancellis suppliqueprotokoller. Supplier er fransk og betyder 'at bønfalde, indtrængende anmode om' og en supplikant er altså en, der ansøger den enevældige monark om en begunstigeelse. Supplikanterne må ikke forveksles med dem, der søgte embede. Deres ansøgninger blev indført i 'gratialprotokoller'.

Supplikprotokol 1729, første halvår

Under lbnr. 175 står der:

"Kirsten Rasmusdatter fra Edelgave her i Landet andrager, at hun efter foregaaende Ægteskabsløfte af en Student, navnlig Peder Splid, er blevet besvangret, og eftersom hand bortdøde førend hun ved ham blev copuleret, lod hun af Enfoldighed sit barn døbe som et uægte Barn, hvorfor hun nu søger fri for Kirkens Disciplin og Bod, thi beder hun om frihed for aabenbar Skriftemaal, saa og om at (Barnet) betegnes som ægte født, at ingen hende sligt bebrejde maa, men at hun ansees som en anden Enke; paaberaabende sig hendes Sognepræst, Hr. Hans Leth i Lidøe (Ledøje), hans gode Attest og Skudsmaal.

Jævnfør den paaberaabte Attest som ved nok om hendes Andragendes Rigtighed og at hun ellers i andre Maader har ført et skikkeligt Liv og Levned."

Udtrykt i vor tids jargon var sagen altså, at hun var blevet forlovet med Peter Splid, var blevet gravid med ham, men at han døde, inden de nåede at holde bryllup. Hun beder nu om ikke at blive betragtet som ugift mor, men som enke, og dermed blive fritaget for at skulle stå frem for hele Smørum menighed og offentligt bekende, at hun havde begået lejemål, samt om at blive fritaget for at skulle betale bod for en handling, som ikke i almindelighed blev anset for et fejltrin. At blive betragtet som enke ville endvidere medføre, at hun kunne blive introduceret i kirken, som det var skik og brug at modtage de gifte mødre i menigheden efter overstået barsel samt at hun kunne skifte sin ungpigehue med farvede bånd ud med en sort konehue.

Trolovelsen den afgørende handling

At hendes graviditet ikke dengang blev betragtet som et fejltrin skyldes, at trolovelsen da blev betragtet som en lige så afgørende begivenhed som vielsen, når to mennesker ville knytte sig til hinanden. Trolovelsen skete hos præsten og blev indført i kirkebogen.² To forlovere – en mand fra hver side, enten de to fædre, en broder eller evt. en husbond - bekræftede ved deres underskrift, at parret havde lovet hinanden troskab, samt at de to ikke var nært beslægtede. En trolovelse kunne således ikke hæves uden ved dom i en tamperret³.

Det var derfor også ganske almindeligt, at de trolovede 'søgte seng sammen' – og også almindeligt, at bruden var gravid ved

² Trolovelse hos præsten afskaffedes formelt i 1799, men indførelse i kirkebogen ses mange steder langt op i 1800-tallet

³ Tamperret: En gejstlig ret med jurisdiktion i ægteskabssager. Samledes på de 4 tamperdage. Omfattede stiftsamtmanden og nogle gejstlige. De 4 tamperdage (quatemper = quatuor tempera). var oprindeligt 4 katolske fastedage. Jurisdiktionen overgik 1797 til verdslig somstol.

vielsen – eller som det hed: Ved 'copulationen'.

Kirsten Rasmusdatters bøn blev da også hørt, for som afgørelse på supplikken hedder det i protokollen: *"Bevilges Frihed for aabenbar Skrifte og Barnet at anses som et ægte fød Barn"*.

"Hans gode Attest og Skudsmaal"

Om hendes trolovede, Peter Splid, der – iflg. Universitetsmatriklen - var student fra Aalborg i 1723, står der i Ledøie – Smørum kirkebog for årene 1679-1756: "1728 Dom. 9 p.Trin. (9 søndag efter trinitatis) jordet Seigneur Splid fra Avls-gården".

Det er imidlertid også det eneste man kan finde om sagen i kirkebogen.

I perioden 1728 – 31 er denne nemlig stort set ikke blevet ført. Forklaringen kan man finde i Wibergs præstehistorie, under præst nr. 8 for Ledøie og Smørum: Der står:

"10/3 1724. Dr. Hans Otto el. Ottosen Leth; f. Bergen 82; Student Bergen 02, Candidat 3/3 17, laud. (afsat 1731 formedelst uskikkeligt Levnet; blev forrykt; kom paa Ladegaarden; myrdede et menneske og blev henrettet)".

Det var altså den præst, hvis "gode Attest og Skudsmaal" var medvirkende til cancelliets afgørelse. På grund af hans efterladenhed er den dåb, der anføres i supplikken, ikke indført i kirkebogen, og vi møder ikke senere barnet nogetsteds, så formentlig har det ikke levet længe efter fødslen.

Dåb af 'uægte'

At Kirsten Rasmusdatter 'af Enfoldighed' lod barnet døbe som uægte betød i øvrigt, at dåbshandlingen ikke som med børn født i ægteskab skete under selve søndagsgudstjenesten mellem epistel- og evangelielæsning, men først efter gudstjenesten. Herom skriver Troels-Lund i 'Dagligt Liv i Norden' (ottende bog - 1887): "Det at

døbes som nu til Dags, efter at den egentlige Gudstjeneste er omme, var i det 16de Aarhundrede Udtrykket for den højeste Skam, der kunde times Moder og Barn. Herved tilkjendegaves nemlig, at Moderen var en utugtig Kvinde og Barnet uægte født. Efter manges Opfattelse burde Barnet ikke engang stedes til Daab, førend Moderen havde tilstaaet, hvem Barnets Fader var, og førend hun selv havde stået aabenbar Skrifte".

Selv om Troels-Lunds mange bind handler om 1500-tallet, er der utallige eksempler på, at praksis var den samme i begyndelsen af 1700-tallet.

'Kirkens disciplin'

Georg Hansen (1916-92) var højskole- og gymnasielærer i Høng: Han har udgivet tre læseværdige kulturhistoriske bøger om livet i 1700-tallet, alle baseret på grundige arkivstudier. I 1944 'Degnen' i 1947 'Præsten på Landet i Danmark i det 18. Århundrede' og i 1957 'Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede'. I sidstnævnte hedder det:

"Det var mange gange i et årti, at menigheden i et sogn overværede et medlems offentlige syndsbeholdelse i kirken".

Med henvisning til Kirkeritualet kap. 4, stk. 2, udgivet ved Krogh 1855, skriver Georg Hansen videre om 'åbenbar skrifte': "Handlingen begyndte med, at præsten fra prædikestolen meddelte, at en 'bodfærdig synder' indstillede sig for guds menighed for offentligt at 'afbøde sin begangne forseelse'. Derefter trådte degnen ind i koret og istemte salmen 'Beklager al min sinde'. Under dette gik synderen hen i koret – eller op til alteret, hvis der intet kor var, og når sangen var slut stillede præsten sig ved hans side og forklarede menigheden den 'begangne synds vederstyggelighed', og hvor groft dette menneske havde forset sig, såvel imod Gud som mod hans menighed.

Derefter formanede han den skyldige til en 'sand alvorlig omvendelse' og stillede ham så en række spørgsmål, som skulle besvares bekræftende – en kvinde, der havde født uden for ægteskab, måtte endvidere fortælle, hvem barnefaderen var – og sluttelig måtte den bodfærdige vende sig mod folket i kirken og sige – jeg beder, at I guds børn vil forlade mig min begangne forseelse og ikke støder eder på mig eller tage forargelse af mig mere. Efter disse ord knælede han atter, for at præsten kunne meddele ham syndernes forladelse, hvorefter man istemte salmen 'Af dybsens nød'.

Man forstår godt, at Kirsten Rasmusdatter gerne ville fritages for at stå 'åbenbar skrifte'.

Introduktionen af moderen

Barnedåben – også for uægte – fandt sted den første søndag efter fødslen. Da var moderen stadig i barselsseng og deltog ikke i gudstjenesten. Senere blev de gifte mødre som nævnt introduceret.

Herom skriver Troels-Lund:

"Ældgammel skik og brug krævede, at Moderen i de første sex Uger efter Fødselen skulde indtage en meget tilbagetrukket Stilling. Denne Opfattelse skrev sig fra bestemmelsen i Mose Lov om, at Moderen i så lang Tid skulde anses for uren, en Regel, som den katholske Kirke havde bragt i Anvendelse overalt, hvor den var trængt frem. Ifølge middelalderlig Opfattelse svarede i Norden da til de 40 Uger før Fødselen, i hvilke Svangerskabet havde varet, 40 Dage efter Fødselen, i hvilke Moderen var uren og Djævelen undergivet". "Den første Søndag efter de 40 Dages Forløb holdt Moderen sin 'Kirkegang'. I den katholske Tid var hun, ledsaget af et talrigt Kvindefølge til beskjærmelse paa Vejen, bleven ført til Kirken, hvor hun modtages af præsten udenfor Kirkedøren. Knælende bad hun om Optagelse i Kirkens Skjød paa ny, hvorefter han bestænkede hende med Vievand og rakte

hende et Lys, tændt, hvis barnet var levende, slukt, hvis Barnet var dødt. Derpaa løftede han hende op og ledte hende ind i Kirken med de Ord: "Gak ind i Herrens Tempel, paa det at du med Christus maa have det evige Liv! Amen. Og idet hun fra Vaabehuset traadte ind i selve Kirken, tilføjede han: "Herren bevare din Indgang og din Udgang fra nu af og til evig Tid". Efter at hun dernæst med alle de Kvinder, der ledsagede hende, havde ofret ved Alteret, var Handlingen forbi og hun atter at betragte som enhver anden af menigheden.

Det maatte synes naturligt, om Reformatorerne havde afskaffet hele denne Kirkeskik".

Men det var ikke tilfældet, konstaterer Troels-Lund. Modsat forholdene, f. eks. i Sachsen, så tillod den danske kirkeordnans, at introduktionstraditionen videreførtes og – som Troels-Lund – anfører: "For Præsterne blev den en kærkommen Lejlighed til 'Hædersoffer'".

Kirstens moder - en "Aalenæse"!

I supplikken står der, at Kirsten Rasmusdatter var fra Edelgave – ikke som tidligere nævnt fra Smørumovre. Baggrunden er, at hendes ældre søster, Karen, var blevet gift med ejeren af Edelgave, en lille herregård beliggende 1 km. syd for Smørumovre.

Ejeren hed Christian Weldingh. Han havde i 1714 overtaget Edelgave efter sin far. I en lille bog fra 1925: "Historiske Optegnelser om Ledøje-Smørum Sogne fra Oldtiden til nyere Tid ved J.P. Jørgensen (Smørum)", skriver forfatteren:

"1718 mæglede den gamle Weldingh og Sønnen Christian Forlig mellem 2 Bønderkoner, af hvilke den ene havde udskældt den anden, Ane Rasmus Olsens, for en "Aalenæse". Fire Aar efter blev samme Ane Rasmus Olsens Svigermoder til Christian Weldingh, idet han efter sin første Hustrus Død ægtede Sognefogeden Rasmus Olsens Datter Karen. Den gamle

Weldingh fandt ikke dette Giftermaal standsmæssigt og tog nu fast Bopæl paa Veddelev Gaard i Himmeløv Sogn, hvor han døde 1825”.

Søster til ’Madam Weldinghs’

Sønnen Christian Weldingh var først gift med en præstedatter fra Ledøje – datter af Hans Leths forgænger. Hun døde i 1718 fra mand og fem børn og i 1722 giftede han sig igen med Kirsten Rasmusdatters søster fra Smørumovre. J.P. Jørgensen (Smørum) fortsætter sin skildring:

”1722 ægtede Herremanden Chr. Weldingh Vartov-bonden og Sognefogeden Rasmus Olsens Datter Karen, f. 1703. – Dette Giftermaal var ganske vist ikke standsmæssigt; men Karen, der nu var ”Madam Weldinghs”, var en klog og energisk Kvinde, der forstod at hævde sin Stilling, saa hun var agtet og anset, saavel af sine Stedbørn som af sin Mands talrige Slægtninge. – Chr. Weldingh levede i god Forstaaelse med sine Bønder og var ofte Fadder ved Barnedaab, ligesom ”Madam Weldinghs” ofte var Gudmoder” – I sit andet Ægteskab havde Chr. Weldingh 14 Børn, af hvilke 3 døde i en tidlig Alder”.

Som søster til den lokale godsejers kone var det altså ikke en helt almindelig bondepige, der blev enke uden at have været gift.

Møllerkone i Jonstrup Mølle

Da vi ikke ved noget om hendes barn med Peder Splid, men er mange, der nedstammer fra hende, må hun selvsagt siden have fået børn. I Ledøje – Smørum kirkebog ser vi da også:

”Aar 1731 d. 17. April. Hans Larsen, Ladefoged på Edalgave i Smørum Sogn, og Kirsten Rasmusdatter, Enke, ibid. troloven. C. Weldingh, Proprietær ibid,

Ole Rasmussen, Smørum Ovre” – og senere samme år – ”Dom. 18 p. Trin. (18 søndag efter Trinitatis) blev Hans Larsen, Mølleren i Jonstrup Mølle, viet til Kirsten Rasmusdatter af Smørumovre”.

Hun blev altså møllerkone i Jonstrup Mølle i Værløse sogn. Der fik hun fem børn, der alle enten blev møllere eller gift med møllere. Da Hans Larsen døde i 1751 giftede hun sig igen med en ganske ung mand, fra Hillerød. Han døde 1754 og i 1760 solgte hun møllen til en københavnsk klædefabrikant, og den blev i tiden 1760-1809 basis for en klædefabrik, der gav beskæftigelse til en del mennesker i området. I 1809 – efter Københavns bombardement - flyttede Blågård Seminarium ind; antog navnet Jonstrup Seminarium og lå på stedet til midt i 1950’erne. Da rykkede Flyvevåbnets Officersskole ind i bygningerne. Her – omtrent på det sted, hvor min 4 x tipoldemor havde været møllerkone knap 250 år tidligere - var jeg timelærer i 1970’erne. Da forekom det mig, at ringen var sluttet.

To notitser

Lad mig slutte med to uvedkommende bemærkninger:

1. Under min kildegennemgang faldt jeg over en trykt udgave af Glostrup sogns første kirkebog (1676–1738). Her stod: ”Rasmus Olsen, Enkemand, Smørumovre, vies 17. januar 1703 til Anna Søfrens datter, dt. af Søren Jyde i Avedøre: ”Sligt Giftermaal var ikke seet i Sognet i 30 Aar, og saadan Schich som de havde, havde man ikke tilforn seet eller hørt”.
2. En søster til Kirsten Rasmusdatters svoger, Chr. Weldingh, blev mormor til både Nikolaj Frederik Severin Grundtvig og Henrik Steffens.

Ingeborg Jordemoder

I 1985 blev jeg beredskabsmedarbejder i Frederiksborg Amt og fik kontor på Hillerød Sygehus. Jeg vidste ikke dengang, at min mormors farfars farmor 225 år tidligere havde været den første jordemoder på dette sygehus.

I år 2002, hvor Danmarks Jordemoderforening fejrede 100 års jubilæum, syntes jeg, at det ville være passende at fortælle denne min 4 x tipoldemors historie, så meget mere som ane-historier overvejende handler om de mandlige forfædre. Denne historie om Ingeborg Jordemoder hviler da heller ikke på beretninger direkte om hendes person, men er dels baseret på den generelle historiske litteratur om jordemødrenes vilkår og virksomhed i datidens samfund, dels på de personlige oplysninger om hende, der kan findes i kirkebøger, skifter og fæsteprotokoller.

Jordemodervæsenets historie

Jordemodergerningen var et af de få erhverv, der lige fra middelalderen var forbeholdt kvinderne – og vel for så vidt er det endnu. ”Det danske Jordemodervæsenes Historie” (1935) er skrevet af stabslæge Gordon Norrie – under første verdenskrig og den efterfølgende spanske syge chef for Københavns Garnisons Sygehus i Rigensgade (”Grød-slottet” kaldet). Ved siden af den militære tjeneste og virksomhed som næstformand i Sundhedsstyrelsens lægeråd var han en anerkendt medicinal-historiker og blev som sådan æresdoktor i 1929. Han indleder sin beretning således: ”Når man i mange år har været medlem af jordemoderexamenskommissionen og har set og hørt, hvor meget der forlanges af nutidens jordemødre, kan man ikke lade være at tænke over, hvorledes man har båret sig ad ved fødsler i gamle dage”. Og han fortsætter ”Først i det 16. århundrede, altså omtrent samtidig med

reformationen, kommer der en del bekendtgørelser og bøger, der giver os nogle oplysninger”.

Norrie om kirkeordinansen af 1537

”Kirkeordinansen af 1537 (1539), der giver regler om kirkevæsenets ordning, har et helt kapitel med overskrift: *Hvorledes Jordemødre skulle vnderuises.* ” Et uddrag af Norries citat – på moderne dansk - fra kirkeordinansen: ”Sådanne jordemødre skal man have, som er ærlige og gudfrygtige, der forstår sig noget på deres forretning og bor på bekvemme steder til hjælp så vel for fattige som rige. Præsterne skal undervise disse jordemødre, når de dertil er udvalgte, hvorledes de skal forholde sig såvel med barselskvinde som med fostret. Først at de forstår ret at trøste kvinder, der er ved at føde, og formane dem til taksigelse først for Guds velsignelse, at de er med livs frugt, hvilket ikke vederfares alle kvinder, dernæst fordi Gud selv er til stede for at yde hjælp og bistand, dersom han påkaldes, for ved sin egen nærværelse at gøre det bedste for dem”. Fagligt overbærende fortsætter Norrie: ”Den undervisning her er tale om, har ikke det mindste at gøre med det, vi kalder jordemoderundervisning”.

Peder Plade om præsternes pligter

”Men lad os se, hvorledes det går med Peder Plade eller Petrus Palladius, som hans latinske navn var... Han har efterladt en såkaldt visitatsbog fra 1540 ... og heri findes et par afsnit om jordemødre og barselskvinde ....Det ene afsnit i bogen hedder: *Om jordemodere, en Vndervisning og Formaning.* Der står heri: ”Hendes sognepræst skal tidt og ofte overhøre hende, om hun er gudfrygtig, om hun er en kristen kvinde, om hun kan sine ti bud, troen og fadervor, om hun gerne går til alters, om hun på den rette måde forstår at trøste en fattig barselskvinde

med Guds ord; herpå ligger der stor magt. Hvor en gammel papistisk munkekvind er jordemoder, der er djævlens inden døre med hende, og der vil det slet ikke gerne gå vel til; det bør være en gudfrygtig kvinde. Og de ældste og ypperste dannekvinder i sognet eller i byen skal skaffe sig at vide, om hun forstår sig på sin gerning, inden hun stedes til nogen dannekvind; ellers er der ingen mening deri: det barn er dødt, som dødt er, fordærvet det, som fordærvet er; den gås kækker ikke, som hovedet er af, plejer man at sige.

Hvo vil have sit barn dødt, hvo vil have sin hustru fordærvet! Hvor mange fordærves dog af onde og ugudelige jordemødre? Derfor er det magtpåliggende såvel for mændene som kvinderne, at en jordemoder er en godt oplært og gudfrygtig kvinde, efterdi ingen vil have nogen af sine fordærvet”.

Peder Plade om drikkeriet

I næste afsnit berører Peder Plade tidens skødesynd: Drikkeriet: ”Det skal være langt fra, at en jordemoder skal være en fuld og drukken kvinde; thi en dannekvind kunde sende bud efter hende på en tid, da hun var fuld og drukken, og hun komme til at ødelægge hendes liv og barn ved sin uforsvarlige adfærd. En kvinde bør hellere være af den beskaffenhed, at hun drikker mælk, end at hun drikker øl; skønt øl er hende ikke forbudt, så bør hun dog være ædru såvel ved midnats tid som ved middags tid, thi hun ved aldrig, hvornår en dannekvind har brug for hende. Det klæder en mand ilde at drikke sig fuld, men det klæder en kvinde dobbelt så galt end sige en, der skal være jordemoder”.

Ingen grund til ironi

Modsat Norrie må det her konstateres, at der er tale om både kloge og gode formaninger. Præsten skal belære jordemoderen om den rette tro og så skal de ældste og ypperste kvinder på stedet sikre sig, at hun behersker

sin metier. Et håndværk, der læres ved eksemplets magt, gennem mesterlære.

Der er ingen grund til ironisk distance. Præsten holder sig til sit embede og ’de ældste kvinder’ til deres.

Danske Lov

I danske lov af 1683 videreføres de anførte bestemmelser og ”også kirkeritualet af 1685 indeholder en række bestemmelser om, hvorledes jordemødrene skulle uddannes, dels af læger, dels af præster..... Alle disse bestemmelser giver oplysninger om jordemødrenes forhold på den tid”. Norrie citerer: ”Til jordemødre skal af magistraten i købstæderne og amtmændene på landet beskikkes ærlige og gudfrygtige kvinder, som forstår sig på det embede, og med deres sogneprests attest bevise, at de er af godt og kristeligt levned. Men førend de antages, skal de af erfarne medici eller kirurger examineres og overhøres, om de forstår sig på den bestilling, og når de er dertil kendte dygtige, gives dem brev på forseglede papir under rådstue-segl i købstæderne, og under amtmandens segl på landet for en billig skriver-penge, at de må lade sig bruge hos barselskvinder, når de begæres, og de skal bo på bekvemme steder, såvel de fattige som de rige til hjælp, og skal efter ethvert steds lejlighed, så mange beskikkes, at den ene ikke skal være den anden i vejen. For deres umage skal dem gives, hvad billigt er; men de fattige skal de hjælpe for Guds skyld”.

Udkast til jordemodered

Derefter gennemgås et udkast til en jordemodered i tilslutning til en formaningsstale på 11 punkter, som præsten to gange om året, ved påske og mikkelsdag, skal forelæse sognets jordemødre. ”Hvilket bekvemmest kan ske i sakristiet eller også i koret i kirken”.

Udkastet lyder således:

”På disse foreskrevne punkter skal enhver jordemoder gøre sin korporlige ed for magistraten i købstæderne og for amtmændene på landet, når hun dertil antages. Eden kan være

således: ”Jeg N.N. antagen at være jordemoder, sværger og lover:

I At jeg altid vil have Gud for øje i mit besværlige kald og af yderste flid formedelst Guds nåde og de dertil sømmelige midler trolig hjælpe hver og en, som min hjælp begærer, så vel den fattige som den rige, varlig omgås både moderen og fostret, så at dem for min uagtsomhed, forsømmelse eller ond medfart ingen skade må tilføjes.

II At jeg ingen uægte fødsel eller barnemord vil fortie, som mig kan forekomme; men på behørlige steder det strax tilkendegive, hvem det monne være og uden persons anseelse.

III At jeg vil findes ædruelig, kysk og flittig i dette mit anbettede kald, og ellers i alt mit foretagende, så vel som i liv og levned, mig således forholde efter disse mig forelæste punkter, at ingen, næst Guds hjælp, skal have årsag i nogen måde sig over mig at besvære.

Så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord.”

De beskrevne vilkår var forudsætningerne for vor tip4oldemors gerning i 1700-tallet.

”Det gamle Hillerød Hospital”

I 1750’erne oprettedes på initiativ af amtmanden over Frederiksborg og Kronborg amter, geheimeråd Carl Frederich von Gram, et sygehus i hvert af de to amter. I 1755 både sygehus og jordemoderbolig i Esbønderup for Kronborg Amt og i 1759 i Hillerød et sygehus for Frederiksborg amt – dog uden jordemoderbolig. I bogen ”Det gamle Hillerød Hospital, 1726–1866” (1958) skriver forfatteren, overlærer i Hillerød Nils Gustafsson, at sygehusene bl.a. blev skabt for at aflaste Hillerød Hospital. Dette var oprettet i 1726 for at samle personer, ”som enten i Ansigtet eller paa Arme og Beene, aller andetsteds paa kroppen, af Flod eller Kræft er ilde tilredte, eller og med én eller anden udvortes Skade kand være Folk vederstyggelige”.

Fundatsen kalder disse mennesker for ’spec-taculeuse’, dvs. uhyggelige at se på. Der var plads til 30 lemmer. Hospitalets formål var altså ikke helbredelse, men opbevaring, modsat de to sygehuse fra 1750’erne. Gustafsson skriver således: ”Sygehusene skulle dels være jordemoderhuse, hvor distriktets jordemødre kunne blive oplærte, dels helbredelsesanstalter for almuen”.

Når der ikke i Hillerød var en særlig jordemoderbolig, har grunden antagelig været, at der var en jordemoder i forvejen. Det var tip4oldemor Ingeborg Carstensdatter.

Ingeborgs curriculum

Om hende har vi som nævnt kun indirekte viden – fra kirkebøgerne og skifterne m.v. – men sættes dette i forbindelse med det foran anførte om jordemodergerningens almene historie, får vi alligevel et indtryk af, hvem den gamle dame var.

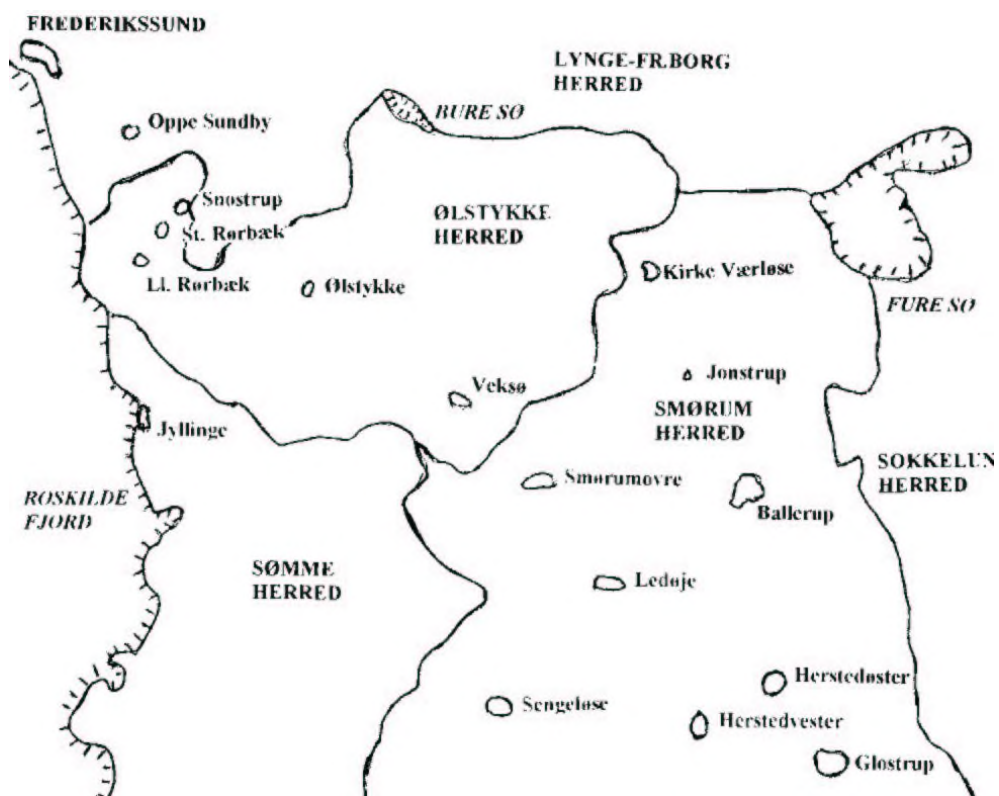
Hun var oplært af sin moder, Karen Pedersdatter, der var jordemoder i Herstedøster omkring år 1700. Her var faderen, Carsten Eskildsen, ca. 1680 – 1730 – som der står i kirkebogen ved hans begravelse – ’en hæderlig og vellærd degn i begge menigheder’. Efter mesterlære hos moderen var Ingeborg vist nok derefter i huset hos præsten i Glostrup et par år, og derefter blev hun gift med enkemand, sognefoged og gårdmand Ole Jensen i Lille Rørbæk i Snostrup sogn ved Frederikssund.

Her kan vi følge hende, fordi hun med benævnelsen jordemoder holdt mange børn over dåben.

Fra Lille Rørbæk flyttede familien først til Snostrup by, og da det første fælles barn i mandens andet ægteskab, Jens Olsen, overtog gården og blev sognefoged dér efter faderen, flyttede Ingeborg Carstensdatter og Ole Jensen til Hillerød.

I kirkebogen herfra ses det, at ’jordemoder Ingeborg Oles bar et uægte barn til dåben’ i 1749.

Ole Jensen, der i skiftet nu på købstadsmanér kaldes Ole Jensen Bruun, døde i 1753, Ingeborg først i sept. 1769.

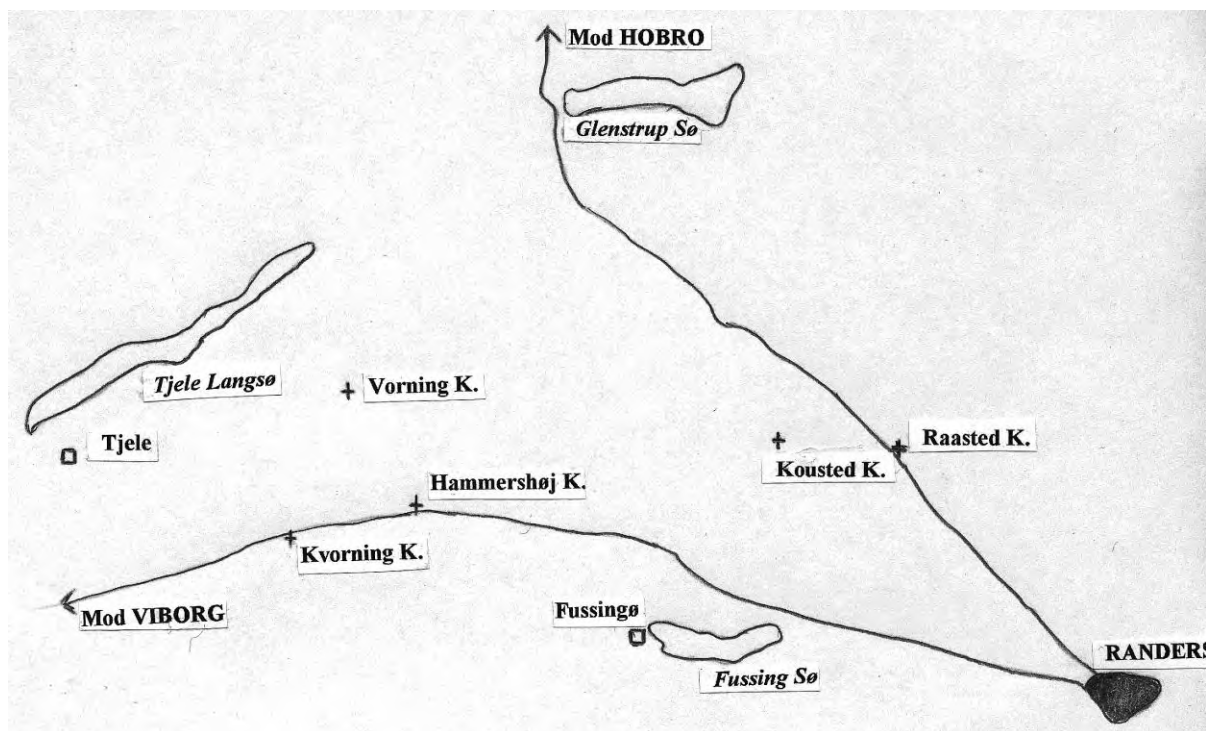
To senge til Randers Hospital

Den ene af min mors brødre hed Mogens Marquard Langballe. De to fornavne havde han efter sin tip3-oldefar, der 1733–86 var præst – og en kort tid provst – i Kousted – Raasted, ca. 10 km nord for Randers. Provstens fulde navn var Mogens Christian Marquard. Som ældre kaldte han sig dog ofte for Marcussen, og det efternavn brugte de fleste af hans børn.

Han var gift to gange. Først den 25. okt. 1741 med Maren Andersdatter, født 1718, død allerede 1749, 3 måneder efter at have født en datter. Maren Andersdatters far var provst i Ørsted –

Estruplund på Djursland. Anden gang den 17. okt. 1752 med Maren Nielsdatter, født 1734 på Blegvadgården i annekset Raasted. Hun døde først i 1813.

I min barndom blev der altid sagt om hr. Mogens i Kousted, at han måtte give to senge til Randers Hospital, fordi han – efter sin første kones død - blev udlagt som far til en tjenestepiges barn. Han måtte betale bod for lejermål, som det hed. Nærmere studier synes imidlertid at vise, at nok var han skyld i, at pigen blev gravid, men at det nu ikke var af den grund, at han betænkte Randers Hospital; først dog et par ord om dette.

Randers Hospital

I begyndelse af 1700-tallet var et hospital ikke noget sygehus, men en stiftelse, nærmest svarende til vore dages plejehjem. Opgaven var omsorg for og pleje af syge, fattige og gamle.

Lemmerne fik kost og logi, evt. kun kostpenge, idet de kunne have ophold

uden for hospitalet. Hospitalernes indtægter hidrørte fra tiender og jordegods, der lå spredt i byens opland.

Hospitalerne var som regel under stiftsøvrighedens tilsyn med en bestyrelse bestående af stedets sognepræst samt repræsentanter for bystyret. Til daglig ledet af en forstander, der var at ligne med en godsforvalter. Han skulle sørge

for fæstere til gårdene, opkræve landgilde og forestå skifteforretninger m.v.

I 'Beskrivelse over Randers', udgivet 1804 af S.A. Stadfeldt, citeres Mogens Marquards overdragelsesbrev til Randers Hospital. Der står, at han skænker 2/3 af den kongelige kvægtiende fra 13 sogne 'til Randers Hospital til evig Eiendom' samt yderligere 1/3 kvægtiende i 10 af de 13 sogne, "at samme Quægtiende kan blive bemeldte Hospital desto fordelagtigere, når den ganske kan blive det til Gode. Af samme Quægtiendes To-tredjedele ville jeg at to nødlidende Lemmer måtte hielpes".

Som det ses. Historien om de to senge til Randers Hospital er ganske rigtig. Gavebrevet er imidlertid udstedt i 1739 og det var først i 1744, pigen blev gravid. I Wibergs præstehistorie står der: 'Udlagt 44 af en tjenestepige; blev frikjendt 7/1 45, men måtte dog betale 100 Rdlr. til fattige Præsteenker'.

Penge manglede der ikke

Denne bod kunne hr. Mogens nok klare. Han var ganske velhavende. Ved den endelige opgørelse i 1788 af hans bo – 2 år efter hans død var "Bobeholdning til Deeling": 18682 Rigsdaler, 4 Mark og 4 Skilling", og selv om der gik 43 år mellem lejermålsbøden og boopgørelsen er vi relativt sikre på, at en stor del af formuen var arv fra faderen Peder Jørgensen Marquard, præst i Vorning – Kvorning – Hammershøj nordvest for Randers. Der er kun 13 km. i luftlinie mellem præstegårdene i Vorning og Kousted, og det fremgår af skiftet efter hr. Mogens, at han havde skøde på 4 gårde og 5 huse i Vorning sogn, arv dels efter faderen, dels efter en broder, der som ungarl døde 1781 i Kousted præstegård.

Følgende citat fra den første registreringsforretning i præstegården en måned efter Mogens Marquards død illustrerer ganske godt husets velstand. Som afslutning på 5 siders omstændelig opgørelse af bohave, husgerråd osv. står der:

'Bøger at registrere og vurdere blev opsat til næste samling, imidlertid blev bøgerne lukte under lås og nøglerne medtaget af skifteretten. Provstinden blev tilspurgt, om hun havde mere i nogen måde boen til indtægt at beregne, hvorpå hun fremkom med 10 små poser med klingende mønt udi, dels guld-, dels sølvpenge, hvilke efter enkens angivelser beløb sig til 3500 Rdl.'

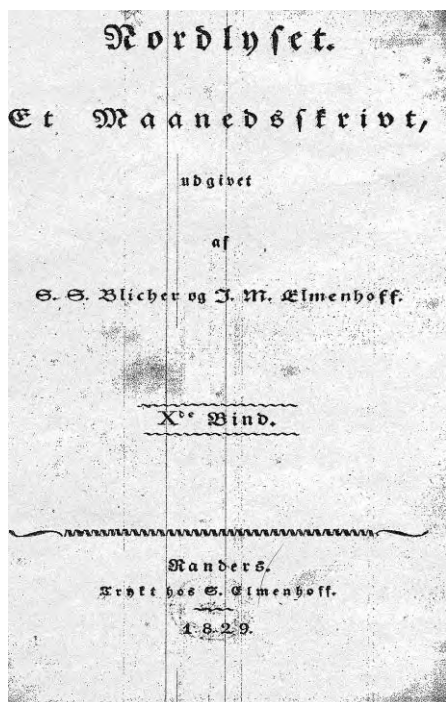
En sammensat natur

Hvem var hr. Mogens egentlig? Ja, så vidt vi kan skønne, har han været en sammensat natur. På den ene side lærd og en ganske flittig prædikant, forfatter og lærer for i hvert fald børnene af første ægteskab og på den anden side praktisk landmand, der selv deltog i præstegårdens avling. På den ene side en mand med sans for økonomi og for at samle til hobe, på den anden side villig til at yde økonomisk støtte til både slægten og fremmede, men – som Niels Blicher skriver nedenfor - uden sans for at anvende midler på vedligeholdelse.

Portræt i 'Nordlyset'

Digteren Steen Steensen Blichers far, den gamle pastor Niels Blicher, har nemlig i 1829 givet en indgående skildring af hr. Mogens i sønnens tidsskrift 'Nordlyset'. Niels Blicher begynder således:

"I nyeste Skilderie af Kjøbenhavn nr. 52, 1828, læses følgende Nota: 'Herom kan læses et Skrift betitlet: Guds Vidnesbyrd iblandt de Christne og andre Folk, Kjøbenhavn 1775. Forfatteren har ei benævnt sig; men skal være en Præst

ved Navn Marcussen.' I Worms Lexicon over lærde Mænd gives kun liden og manglende Underretning om denne lærde Forfatter. Alligevel er det vist, at han var en mærkværdig Mand ej alene for den danske Litteratur; men og for den danske Kirkehistorie.

Forfatteren af dette har kjendt ham personligen, og øst sin Kundskab om ham på de pålideligste Kilder; saa han ser sig i Stand til at levere hans Levnetsbeskrivelse.

Mogens Christian Marquard (Marcusen) blev født i Vorning Præstegaard, Sønderlyng Herred, Viborg Stift, i Aaret 1708 (Det samme Aar, da min Fader; Jens Blicher, blev født i Rødding Præstegaard, 2 Mile fra Vorning)...

Hans Fader Peder Marquard var både meget riig og meget lærd. Han havde unge Mennesker (blandt hvilke min Fader i et Par Aar) i sit Huus, for at undervise og demittere dem til Academiet. Med megen Flid vejledede han sin Søn: Mogens, som tidligen viste sig lærvillig og hengiven til Studering. Philologie og Bibelstudium – samt Verdens og Kirkehistorie vare og bleve hans Yndlingsfag.

Da han havde den fuldkomneste Overbeviisning om, at Biblen indeholder en overnaturlig Aabenbaring af Gud selv, om de Sandheder, den syndige Menne-skeslægt maa vide og troe, saavelsom det Forhold, Gud fordrer, og de store Goder, han har lovet dem, der troe og lyde ham; saa var og blev Biblen hans Livbog, med hvilken han og var megen fortroligen bekjendt. Som en ustraffelig og ideligen studerende Yngling anvendte han saaledes sine Studenteraar, og ytrede især megen lyst til Landlivet, saa han i sine Fritimer gjerne tog Deel i Landvæsensforretninger; men denne Lyst overdrev han siden i hans lange Embedstid; thi da han i sit 26de Aar, kort efter Faderens Død i Vorning, blev kaldet til Sognepræst for Kousted og Raasted Sogne, blev han vist nok ved at studere og skrive; men tog vel megen Deel i Avlings-Drivten, idet han selv gik jevnligen ved Ploven og Høeleen og andet Bondearbejde. Han skal aldrig i sine 52 Embedsaar have kjørt een Gang til sit Annex, Raasted, ½ Miil fra Kousted. Men han var ogsaa begavet med et særdeles frisk Helbred. Underlig nok, at han var en riig Mand, og ellers ikke gjerrig; saa var han dog alt for ligegyldig i Henseende til Præstegaardens Vedligeholdelse, og hans Værelser var saa ringe, at Man neppe fandt deres Lige i begge hans Sogne.

To Gange var han gift. Af første Ægteskab havde han en Søn, Peder, som han selv vejledede, og som lignede ham i Læse- og Lærelyst. Samme Søn blev og 7 Aar før Begges Død 1786 kaldet og indsat som Faderen adjungeret og succederende Sognepræst; men døde 14 Dage før Faderen, og blev det sidste Liig, som denne kastede Jord paa. ....

I Hr. Mogens Marquards Enkestand kom han til at begaa et slemt Fejltrin med en Bondepige, som han formodentlig havde i sinde at ægte; men hvori han

blev hindret af mellemkommende Omstændigheder. Denne Sag gjorde megen Opsigt; og, da der havde været Misforstaaelse imellem ham og den daværende Herredsprovst, Consistorialraad Bræhmer, Sognepræst i Randers, saa blev han kaldet for en gejstlig Ret, og et meget vidtløftig Skriverie blev indført i Retsprotokollen. Under alt dette skrev Hr. Mogens et meget veemodigt og bodfærdigt Brev til Kong Christian den Sjette, som egenhændigt svarede ham: at, da han havde givet tilstrækkelige Prøver paa sin oprigtige Bodfærdighed, maatte Sagen falde hen, og kunde han erlægge en frivillig Kjendelse til gudeligt Brug. Derpaa gav han en Gaard i Kousted paa næsten 4 Tdr. Hartkorn til Kousted Skole. Dette Fejltrin undtagen viste hr. M.M. sig stedse som en ustraffelig, agtet og elsket Mand, velvillig, godgjørende og nøjagtig i alle sine Embedsforretninger. Anden gang giftede han sig med en anden Bondepige i hans eget Pastorat, og med hende blev han Fader til 8 Børn, hvilke han bestemte og opdrog til Bondestanden, hvori de og for det meste blev lykkelige.”

’Wiberg’ har nok ret!

Under læsningen af alt dette vil den opmærksomme læser imidlertid havde bemærket,

- at det er anført, at hans første kone, Maren Andersdatter, først døde i 1749,
- men at det allerede – jf. Wibergs Præstehistorie - var i 1744 han begik sit fejltrin.

Der er altså noget der ikke rigtigt stemmer, selv om gamle Niels Blicher bedyrer, at hr. Mogens ville have giftet sig med den pige, han havde lejemål med.

Sagens rette sammenhæng kan vi imidlertid ikke fastslå, fordi det ikke har vist sig muligt at finde den retsprotokol, som sagen er indført i.

Vedrørende den bod, hr. Mogens måtte yde efter sit fejltrin, kan det - som allerede anført – fastslås, at de to senge til Randers Hospital intet har med lejemålet at gøre. For så vidt angår den gård, han skænkede til Kousted Skole, viser det sig, at gavebrevet er fra 1749, altså 4 år efter fejltrinnet, så mon ikke Wiberg har ret i, at hans bod var 100 rigsdaler til fattige præsteener. Hvorfra dette udsagn stammer, ved vi imidlertid ikke.

Hans teologiske placering?

En kvalificeret gennemgang af hr. Mogens’ teologi har jeg hverken viden eller forstand til at foretage; alene en antydning af hans stillingtagen til datidens brydning mellem ortodoksi og pietisme skal forsøges. Han fik embede allerede i en ung alder, fordi ejeren af Fussingø, Greve, senere geheimeråd, Chr. Ludvig Scheel Plessen havde kaldsretten både til Kousted – Raasted og til det embede faderen havde haft og som Mogens Marquards forgænger i Kousted, Jens Hasselager, derefter overtog. Faderen havde ganske givet fået embedet i Vorning, fordi han i 1690’erne havde været ledsager for herren til Fussingø og dennes bror Carl Adolf under de unge grevers dannelsesrejse i Europa, hvor de bl.a. besøgte universitetet i Halle nordvest for Leipzig. Det var arnested for pietismen, som den vækkelse, der lagde vægt på ’den levende tro’. Her i landet netop kaldt Halle-pietismen, senere den kirkelige pietisme – i modsætning til Herrnhuterne – der havde navn efter Grev Nicolaj Ludvig Zinzendorfs gods Herrnhut i Sachsen. Herrnhuterne eller brødremenigheden var nemlig ivrige tilhængere af lægmandsforsamlinger.

I 1771 fik sidstnævnte lov til at slå sig ned i Christiansfeld og danne den brødremenighed der endnu eksisterer dér.

Pietismen bredte sig i bestemte egne af landet. Peder Hygom, biskop i Århus 1738-1768, var ivrig pietist og i øvrigt barndomsven med salmedigteren Hans Adolf Brorson. Han var således meget tilfreds med præsterne omkring Randers, dog ikke med hr. Mogens. I en visitatsindberetning i 1741 har Peder Hygom skrevet således om besøget i Kousted:

“Sognepræst Mogens Marquard taledet intet imod sandheden, den han alvorligen elsker, efterforsker og forsvarer. Øvrigt er han en i theologien, medicinen og andre videnskaber velbevandret mand, samt af stor kapacitet til at fatte og lære mere, men dog intet mindre skikket til, end det han nu betjener: Prædikeembedet, thi han var langt mere bequem til at oprejse en forfalden latinsk skole af ruin og sætte den i flor igen, hvortil han af naturen langt mere inclinerer og skulle hver time gerne tage derimod”.

Man må således formode, at hr. Mogens ikke havde pietiske tilbøjeligheder. Tilsyneladende har han virket som hører ved en latinskole, måske oven i købet som rektor, indtil han overtog embedet i Kousted. Det ved vi imidlertid ikke noget nærmere om.

Hans forfatterskab

Forfatterskabet falder i tre dele: En systematisk del, en del, der består af prædikener og taler samt en historisk del.

Størstedelen af hans bøger blev udgivet i 1770'erne – efter trykkefrihedens indførelse. Dog udkom der allerede i 1741 – på latin – et skrift, nærmest en pjece – med titlen 'Pisk til dårernes ryg' (mastix tergo stultorum), som af ukendte årsager blev udgivet i Lüneborg – måske kunne den ikke trykkes i Danmark på grund af censuren. Om denne pjece skriver Niels Blicher:

”Med dette – og til dels med de to følgende skrifter – havde han til hensigt, at revse det vældigt indbrydende fritænkeri: Socianisme⁴, naturalisme⁵ og deisme⁶”.

Ligesom denne, er resten af de bøger, der kan betegnes som den systematiske del af forfatterskabet, skrevet på latin – bortset fra skrifterne 'Den bibelske Metaphysica' (Kbh. 1773) og 'Den bibelske Eticha' (Kbh. 1777).

Ikke på klassisk latin, som det doceres i gymnasieskolen, men på det sprog der anvendtes i kirken indtil 1536 og siden på universitetet og som ikke er umiddelbart forståeligt for den moderne læser.

På næste side vises forsiden af en latinsk udgave fra 1773 samt en af de tidligere nævnte på dansk.

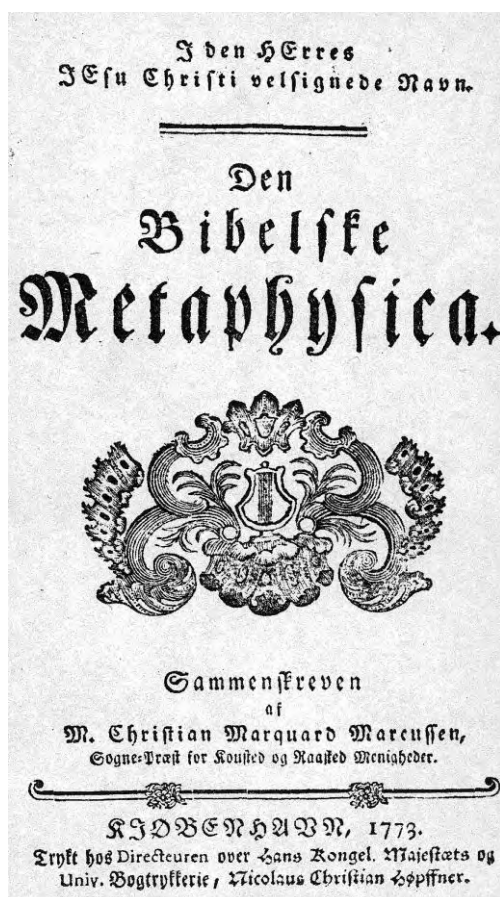
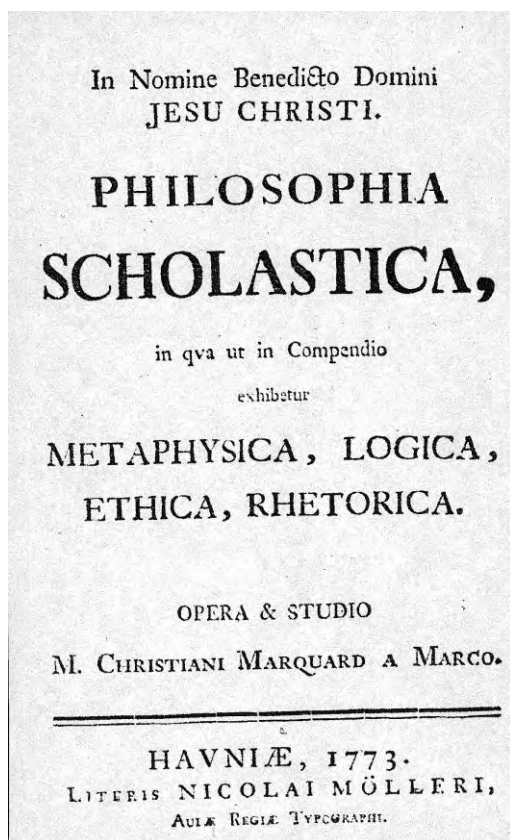
---

⁴ Socianisme er socianernes lære. Socianerne kaldtes senere unitarerne. De bekæmper treenigheden. Gud er kun én og Kristus kun et menneske, men ganske vist et enestående menneske.

Hans gerning var at bringe oplysning om Gud og hans død kun beseglingen af hans gerning. Sakramenterne er kun ceremonier. (Salmonsens)

⁵ Naturalisme = naturlig teologi

⁶ Deisme anvendtes i 16. årh., først i modsætning til ateisme, som betegnelse for den i almindelighed holdte tro på en Gud, som hævdedes af tilhængerne af den såkaldte naturlige religion, der antog et for alle konfessioner fælles religiøst grundlag, hvortil hører troen på en personlig Gud (Salmonsens)

Prædikener og taler

Der foreligger to udgivelser.

Fra 1766: 'Samling af offentlige Sørge- og Glæde Taler' med sørgeprædikener ved Chr. VI og Fr. V's død og særlige 'jubelprædikener' f.eks. ved 100 året for enevældens indførelse.

Fra 1785: En samling af prædikener (en postille) fra første halvdel af året 1758. Herom skriver Niels Blicher: "Provst Marquards sidste Skrivt, som han udgav kort før sin Død, var en halv Aargang af korte Prædikener, bestemt til Huusandagt for hans Sognefolk. Den anden halve Aargang laa færdig til Trykken – og derhos 200 Rbd. til Trykkerløn for et hundrede Exemplarer; men Haandskriftet forkom, og Arvingerne fik de 200 Rbd." Niels Blicher skriver i øvrigt, at alle udgivelserne blev bekostet af ham selv. "Han lod kun 100 Exemplarer trykke, fordi han ikke bestemte dem til Boghandelen; men kun til Uddeling blandt hans Bekjendtere".

Postillen indeholder 39 prædikener fra juledag og fremefter i kirkeåret, herunder prædiken til 3. juledag, 3. påskedag og til fire onsdage i fasten. Hver prædiken fylder ca. 8 sider i normal bogformat. De er fulde af henvisninger til de gammeltestamentelige beretninger og indeholder alle et formanende afsnit, men som dog – så vidt jeg kan se – gang på gang fastslår, at troen ikke skyldes menneskets egen fortjeneste, men skænkes af Vor Herres nåde. Nåden er i det hele taget et nøgleord i hans teologi.

Et eksempel fra 1. juledag:

"Enhver af eder kan let begribe, at så stor en lyksalighed, som vor Frelser behager at kalde en løn, gives ingenlunde efter vor fortjeneste, men af nåde, en guddommelig nåde. Gud selv begynde det gode i os, giver os at ville og udrette efter sin velbehagelighed

og omsider kroner os med nåde og barmhjertighed. Det er nåde formædelst den Herre Jesum Christum, som i vor tekst beskrives at være fød til verden”.

Det historiske forfatterskab

Omfatter to skrifter. En profanhistorisk verdenshistorie, der med titlen 'Guds vidnesbyrd iblandt de Christne og andre folk' skal vise Guds indgriben i historiens gang, og et bibelhistorisk skrift, hvor han med en utrolig detailviden har opstillet begivenhederne i det gamle testamente i kronologisk orden og beregnet, hvor mange år der egentlig forløb mellem verdens skabelse og Jesu fødsel.

Som eksempel på arbejdet med 'Den Bibelske Chronologi' skal overskrifterne til de første afsnit citeres:

1. "Den første tids beregning: Fra verdens skabelse. Verdens år: 1657 år og 10 dage"
2. "Den anden tids beregning: Fra syndflodens til Israels børns udgang af Ægypten, indeholder 797 år".

'Guds Vidnesbyrd iblandt de Christne og andre Folk', Kbh. 1775.

Bogen er som nævnt en verdenshistorie med vægt på kirkehistorien – især i de ældste tider med det formål at vise 'Guds finger' i historien.

I første kapitel gennemgås kejsertiden i Rom, specielt forfølgelsen her af de kristne. 2. kapitel, der har overskriften 'Om landemode', handler især om kirken i det østromerske rige (år 305–602). I 3. kapitel fortsættes beretningen (kejserne Justinian (ca. 685) og Karl (år 802)). Fra Danmarkshistorien berettes om Popo's jernbyrd.

Næste kapitel drejer sig om tiden 1015–1298, og 5. kapitel begynder med Philip af Frankrig (ca. 1305) – slut 1511.

Sidste kapitel, der har overskriften 'Det evige Evangelium', slutter 1750. Det indledes således: 'Det var det samme år som Luther fremsatte første gang sine beviisninger mod de pavelige afladsbreve'. I det følgende skal der gives et par uddrag fra bogen.

Om kong Ludvig 10 af Frankrig (1314-16) og jøderne

(5. kapitel, side 6) 'Der Philippus, Kongen af Frankrig var død, kom hans Søn Ludovicus i hans Sted. Han indtog Jøderne i Riget igjen, men der han således havde givet dem Tilladelse til at boe og handle der, skildte han dem ubillig ved det de eyede; thi endskjønt Jøderne ere ikke værd at yde Velgierninger af de Christne, dog maa Troe og Love holdes, som engang er givet dem, naar den sande religion ikke lide derved, som man ser af den Handel med Gibeoniterne. Ikke heller behagede den Gjerning herren, thi Jøderne bestyrkes mere i deres Vantro og forarges over de Christnes Troeløshed; thi der Kong Ludovicus i samme Aar førte krig med de Flandrer, da kom han med uforrettet Sag tilbage, og inden halvandet Aar fra sin Regie-

rings Begyndelse døde han efter faa Dages Sygdom. Og saa bleve hans Broder Philippus Konge i hans Sted (1316)'.

Guds dom over kong Hans af Danmark i forbindelse med toget til Dithmarsken

(5. kap., side 43) 'Kong Hans blev paa mindet af Herren om en forestaaende Gienvordighed, der en Comoedie, der blev holdt om den Herres Jesu Christi Lidelse, fik en bedrøvelig Ende, der mange af Tilskuerne blev ynkelig ombragt; thi sådanne Materier henhører ikke under Comodianernes Skuepladser. Gøglerier og Usømmeligheder ofte blive forestillede for Tilskuernes Øyne og Øren med levende Farver, som alligevel ikke have noget Privilegium af Stedet, at de jo synde, og derfor til sin Tid skal gjøre Regnskab. Denne Comoedie blev holdt to Aar førend dette Aarhundrede gik til Ende. Og der dette hundrede Aar udløb, hændtes det Nederlag i Dithmarsken, der Kongen ville undertvinge dem, og Krigshæren gik frem, uden at vel bespejde Egnene; da aabnede Dithmarskerne Sluserne, og Krigshæren blev druknet, saa at Kongen neppelig blev frelst. Da blev det gamle danske Felttegn forloren, at de skulle ikke begaa Afguderier dermed; men i en retfærdig Krig have Haab og Tillid til den Herre Zebaoth'.

Guds dom over kong Henrik 2. af Frankrig (1547 – 59)

(6. kap., side 21) 'I Frankrig hændte det sig i det Aar, som Kong Christian den tredje af Danmark døde, at Annas Burgius blev brændt for Religionens Skyld. Han havde ofte frimodeligen afraadet Henricum, Kongen af Frankrig, i Parlamentet, fra at forfølge de Gudfrygtige, hvorover Kongen blev vred og befol, at han skulde kastes i Fængsel og sagde, at han vilde selv med sine egne Øyne see paa, at han blev brændt. Men Kongen

blev saaret i Turneringen den 10. Julii og fik et dødeligt Saar, der hans Øye blev gennemstukket, saa han døde den 19. Julii. Dog blev Papisterne ikke kloge af saa øyensynlig Guds Dom over Kongen eller lode af fra denne Voldsomhed, men Anne Burgius blev brændt den tyvende December.'

Om kong Chr. 2, der blev lutheraner efter sin afgang fra tronen i 1523

(6. kap., side 27) 'På den Tid var Frederik 2. Konge i Danmark, i hvis Riges Begyndelse Christiern døde, som dog var holdt friere end tilforn, og var modernere til Evigheden, end dersom han havde omkommet i et Feldtslag imod sine Undersaatter; saa stor er Guds Om-sorg for en Synders Omvendelse'.

Karakteristik af forfatterskabet

Sammenfattende forekommer det mig, at hans skrifter dels er resultatet af en flittig lærers forberedelse af sin omhyggelige undervisning, dels at der her er tale om et tidligt eksempel på dansk præstegårdsteologi. Præsten, der sidder isoleret i sin præstegård, uden distraherende udenomsstøj, stilfærdigt arbejdende med de bibelske og historiske tekster, fordi der skal prædikes på søndag.

Efterkommerne

Den datter af første ægteskab, der blev født 3 måneder før moderens død, fik to børn med præsten Lars Blichert i Tvede. Hun døde flere år før hr. Mogens. Som anført af Niels Blicher blev børnene i andet ægteskab' bestemte og opdraget til bondestanden'. Den ældste af dem, der hed Gjørrild efter hr. Mogens' mor, blev gift med enkemand og møller Espen Christensen. Deres ældste søn, Mogens Chr. Møller (1777-1853) blev som brændevinsbrænder og købmand i Randers farfar til min oldemor Jane Langballe.

En stædig møller

Hans Folmersen var møller i Kimmerslev, men han blev dog først kaldt stædig efter at være flyttet derfra. Efter 24 år i møllen overdrog han fæstet af denne til en svigersøn, og overtog i stedet gård nr. 1 i Kappellev, der ligger i Kildebrønne sogn – mellem Greve og Tåstrup – og det er indfæstningen af denne gård, der har givet ham prædikatet stædig. Han måtte nemlig appellere til højesteret, før han blev godkendt som fæster. Ved højesteretskendelse den 27. marts 1782 blev Københavns Magistrat, der ejede gården i Kappellev, dømt til inden 14 dage at give ham arvefæstebrev på gården.

Kappellevgårde

Kappellev bestod kun af to store gårde, gård nr. 1 (senere Ny Kappellevgård) og nr. 2 (Gammel Kappellevgård).

Københavns Magistrat ejede dem begge. De var fæstegårde under hovedgården Bidstrup ved Roskilde – på hvis jord det nuværende Sct. Hans Hospital ligger - og de havde begge indtil reformationen tilhørt Roskilde Domkirke. Navnet Kappellev menes således at komme af, at de to gårde nord for Kildebrønne oprindeligt havde udgjort en fogeds forvaltningsområde - et fogedi (latin: capella) - under Roskildebispen.

Ved reformationen blev kirkens godser som bekendt inddraget af kronen, men efter Københavns belejring i 1659 havde kongen skænket Bidstrup til staden København som tak for borgernes tapre indsats i kampen mod svenskerne. Derfor var det Københavns Magistrat, som skulle godkende bortfæstningen af Bidstrups bøndergårde.

Af 'Greve-Kildebrønnes historie'

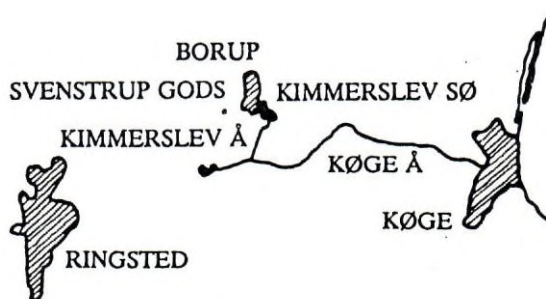
Historien om Hans Folmersens overtagelse af Ny Kappellevgård fortælles i "Greve – Kildebrønne Sognes Historie", skrevet af en kendt Køge-genealog Wilhelm von Antoniewicz og det er ham, der kalder vor hovedperson for stædig. Bogen er udgivet af sognerådet i 1967 og forordet er skrevet af daværende sognerådsformand, proprietær Anders Ploug, dengang ejer af Ny Kappellevgård og gift med en af Hans Folmersens efterkommere.

Efter at have omtalt, at der i 1768 var udstedt arvefæstebrev for Ny Kappellevgård til en Christen Nielsen, beretter von Antoniewicz: "Ifølge arvefæstebrevet var det tilladt fæsteren, såfremt han ikke havde børn, at afstå gården til en slægtning eller en fremmed, når blot herskabet fandt ham duelig, og han var i stand til at betale indfæstningen, som ikke måtte overstige 10 rigsdaler pr. tønne hartkorn. Christen Nielsen handlede derfor i god tro, da han 10. nov. 1780 oprettede en afståelseskontrakt mellem sig og møller Hans Folmersen i Kimmerslev, men Københavns Magistrat ville ikke anerkende afståelsen og henholdt sig bl.a. til, at gården i Christens tid var blevet så brøstfældig, at den krævede en reparation og istandsættelse til 293 rigsdaler og 1 mark for at bringes i beboelig og brugbar stand, og at han ved sin forsømmelse havde mistet afståelsesretten. Mølleren var imidlertid ikke blot en duelig mand, som havde tilbudt at betale 135 rigsdaler i indfæstning, men han var også stædig. Han indankede derfor magistratens afgørelse for Hof- og Stadsretten, og da dommen gik ham imod, appellerede han sagen til høje-

steret, som den 27. marts 1782 dømte Københavns Magistrat til inden 14 dage at udstede et arvefæstebrev til Hans Folmersen, at betale 50 rigsdaler i sagsomkostninger og 24 rigsdaler for unødigt trætte.

Arvefæstebrevet blev udstedt 10. april 1782, og Ny Kappeløgård, som Hans Folmersen så målbevidst kæmpede for at erhverve, er stadig i slægtens eje.

Hans Folmersen var søn af forpagteren på Merløsegård Folmer Hansen. Han fik 3. marts 1758 fæste på Kimmerslev Mølle under Svenstrup Gods, hvor han ikke alene blev meget vellidt af herskabet og befolkningen, men hvor han også ved flid og sparsommelighed lagde grunden til en efter datidens forhold ikke ringe formue. Efter at have afstået Kimmerslev Mølle til en svigersøn gik han i gang med driften af Ny Kappeløgård, hvor sporene efter forgængerens slendrian lidt efter lidt blev udslettet, så at det var en både velholdt og veldrevet gård, han afstod til sønnen Hans Hansen, der fik arvefæstebrev 31. juli 1801." Så vidt Wilhelm von Antoniewicz.

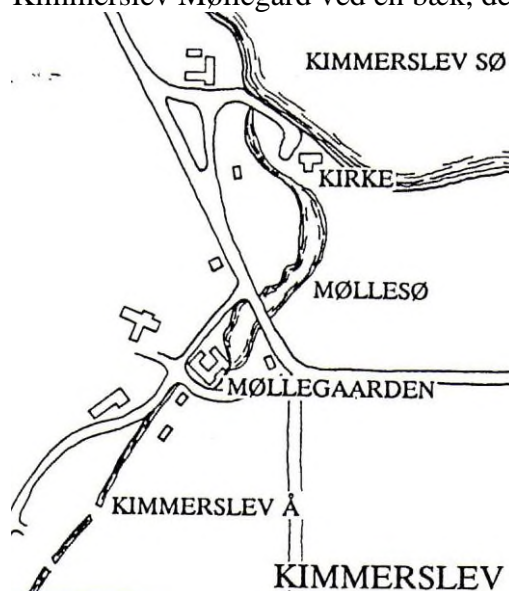

Kimmerslev Mølle

Hans Folmersen havde giftet sig til Kimmerslev Mølle ved den 1. februar 1758 at ægte den forrige fæsters enke, Maren Hansdatter. Møllens bygninger findes endnu i selve den lille landsby ved Kimmerslev Sø, men byen er i dag næsten vokset sammen med sta-

tionsbyen Borup - den sidste jernbanestation i hovedstadsområdet på strækningen København Korsør.

Kimmerslev har dog endnu landsbypræg og det er stadigvæk let at identificere Kimmerslev Møllegård ved en bæk, der

meget pretentiøst bærer navnet Kimmerslev Å, og som forbinder Kimmerslev Sø med Køge Å. Selv om møllehjulene ikke findes længere, kan man med stadig fornemme, at der har været vandmølle engang.

Møllen var som nævnt fæstemølle under Svenstrup gods. Det betød, at alle Svenstrups fæstegårde skulle søge dertil for at få deres korn malet. De havde møllepligt til Kimmerslev Mølle, hvad der formentlig har været ganske afgørende for Hans Folmersens økonomiske fremgang. Oprindeligt fandtes der kun vandmøllen, men i 1734 blev der desuden bygget en vindmølle, en stubmølle, ca. 500 meter øst for møllegården og ca. 500 syd for Kimmerslev Sø. Grunden hertil var, at vandmøllen var en såkaldt græsmølle, hvilket betød, at mølleren af hensyn til de jorder, der lå oven for mølledammen – og det gjorde det meste af Kimmerslev by – ikke måtte sætte stigbordet og stemme vandet

op i dammen fra Sct. Hans til d. 4. august. Vandmøllen malede derfor ikke i den periode, men man anvendte stubmøllen i stedet. Den blev revet ned i 1916.

En bygningsregistrant fra Arkitekt-skolen i København

Vi ved en hel del om Kimmerslev vandmølles historie og dens bygninger, fordi et hold studerende fra Arkitektskolen i København under et årskursus i restaurering i 1991-92 udarbejdede en såkaldt registrant for møllen. Kursus løb over to semestre. I det første blev der foretaget en opmåling og registrering af bygningen, og dens historie søgtes klarlagt bl.a. gennem arkivstudier. I det andet semester skulle der løses en opgave i restaurering eller tilbygning til den opmålte bygning. For nogle år siden var jeg så heldig at få en kopi af denne registrant, der har titlen 'Kimmerslev Vandmølle – en bygningshistorisk undersøgelse'. Herfra stammer den ikke personorienterede del af denne beretning.

Som nævnt lå møllegården inde i selve landsbyen. Det var ikke særlig almindeligt i 1600- og 1700-årene. Som regel lå vandmøllerne ved åløbene lidt uden for landsbyerne, men her lå den altså i byen. Det betød, at jorden til møllegården i Kimmerslev indtil udskiftningen, der fandt sted år 1800, indgik i landsbyfællesskabet. Landsbyen omfattede foruden kirken ved søen otte større gårde, hvoraf den ene var møllegården, tre 'huse med jord' og en smedie. Gårdene lå på traditionel vis langs bygaden med møllegården sydøstligst. Kimmerslev å løb øst for gårdene i den østlige side af bygaden, og det var navnlig disse gårde, der kom i farezonen, når stigsbordet blev sat til mølledammen. Det var da også dem, der blev flyttet ud på marken efter udskiftningen. Det skal i øvrigt bemærkes, at det sydlige forløb

af bygaden, der i dag går nord – syd gennem Kimmerslev og som med en bro deler mølledammen i to dele, ikke er det oprindelige. Broen eksisterede ikke i 1700-tallet, men vejen til Køge gik vest og syd om møllegården. Fra mølledammen bliver åen delt. Én gren løber gennem møllen, under gårdspladsen og til sidst under den sydvestlige staldbygning, hvor den møder den anden gren, der fra dammen løber gennem en ålekiste, videre gennem haven øst for stuehuset. Stuehus og staldbygninger, bortset fra den vestlige længe, ligger så at sige på en ø, helt omgivet af vand.

Mølleren Hans Folmersen

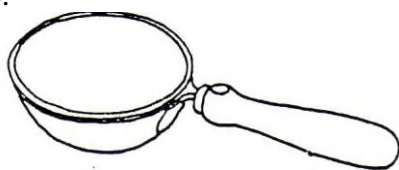
Hugget ind i stuehusets bindingsværk ses initialerne HF og MMD amt årstallet 1766. HF står naturligvis for Hans Folmersen – selv om der efter gældende praksis burde have stået HFS (S for – søn), hvis det virkelig er fra det anførte årstal. Som datter af gårdmand Hans Petersen fra Gammerød hed hans kone som nævnt Maren Hansdatter. Derfor burde der have stået MHD og ikke det foran anførte. Jeg tror derfor, at navnetrækkene først er markeret, da stuehuset (den østre længe) i 1914 blev restaureret, og at M og H da blev forvekslet ved overførsel fra en oprindelig bjælke.

Hvad Hans Folmersen foretog sig, indtil han giftede sig 22 år gammel, ved vi ikke - mon ikke han har været funktionær (ladefoged eller tilsvarende) på Svenstrup - men fra det tidspunkt kender vi hans liv. Han skriver i sit testamente, at han og hans kone

'begyndte med meget ringe', og vi vil se lidt på, hvordan han kunne ende sine dage som en ganske holden mand.

Som nævnt havde Svenstrups fæstebønder møllepligt til Kimmerslev Mølle. Mølleren fik ikke betaling for malingen i rede penge, men i form af korn. Normalt måtte han tage 1/18 af kornet, før det blev malet. Det blev kaldt toldkorn og blev taget med en Toldkop.

Toldkop

Møllegæsterne kom selv til møllen med kornet og ventede normalt, mens det blev malet, og havde derefter mel og gryn med hjem. Mens de ventede, blev de beværtet i møllestuen med øl og ikke sjældent med brændevin, som mølleren – lige som kroerne - skulle søge om kgl. tilladelse til at måtte brænde. Mølleren kunne skønne, at det var rimeligt at tage en ekstra toldkop korn, hvis gæsterne tog lidt rigeligt for sig af de våde varer. Af tjenestefolk i møllen var der som regel to møllersvende, en avlskarl, en tjenestedreng og to-tre piger.

Fæstemøllerne var normalt fritaget for hoveriarbejde på hovedgårdsjorden, og mon ikke det også har været gældende for Kimmerslev Mølle?

Mølleren tilhørte normalt den bedre stillede del af landbefolkningen, bl.a. var det absolut nødvendigt, at han kunne både læse, skrive og regne. I kirkebøgerne tituleres han "seigneur" - og gennem valget af faddere kan man ofte se, hvem der var møllerfamiliernes omgangskreds. Det var som regel fogederne og godsernes andre overordnede funktionærer samt landsbyernes skoleholdere.

Hans Folmersen og hans kone var selv faddere til mange børn, både i Kimmerslev og i Kappeløv.

Ved folketællingen i 1787 var familien flyttet til Kappeløv, og Hans Folmersen står anført som 'bonde og gårdbeboer' – den normale betegnelse. I 1801-tællingen kaldes han for 'gårdmand, sognefoges og lægdsmand; uden for bondestanden' – altså uden for bondestanden, selv om gården stadig var fæstegård. Den overgik først til selveje omkring 1850.

Testamentet

Han døde først i 1824. I Kildebrønde kirkebog står der: 'Død den 29. maj 1824, 88 år, aftægtsgårdmand i Kappeløv. Opholdssted: Gaardmand Hans Hansen i Kildebrønde, hvor han døde'. Hans kone døde i november 1801 efter længere tids sygdom. Derfor havde han som nævnt af von Antoniewicz overdraget gården til sin søn, og at han kunne læse og skrive fremgår af et testamente, som han skrev i årene umiddelbart efter konens død. Det vi vil citere i lidt moderniseret form:

"Dette testamente skal være min sidste vilje. Da den gode Gud i de 43 år og 8 måneder, jeg og min kone har levet i et kærligt ægteskab, har velsignet os med 11 børn, hvoraf dog kun 5 lever, nemlig 4 døtre og en søn, skal der efter min død forholdes således med arven til mine børn:

Den ældste datter, Ane Catrine, gift 1776 med den velagtede enkemand Anders Hansen i Øhm. Hun fik i medgift 200 rigsdaler i rede penge samt nogle varer, som jeg ikke kan gøre rede for.

Den anden datter, Sidse, blev i Kimmerslev Mølle gift 1782 med Christian Egede. De gav mig 300 rigsdaler imod at få en skikkelig besætning af alle kreaturer, både ude og inde, og møbler, og var fornøjede med det. Der bør ikke rettes bebrejdelser imod dem af de

andre søskende, når det tages i betragtning, at de som nævnt gav mig de 300 rigsdaler - svarende til det jeg gav min forgænger for at afstå den gård, som jeg siden har beboet, og at jeg altså på den måde skaffede en datter levebrød i møllen – samt at de endvidere skulle have haft samme medgift som den ældste datter, nemlig 200 rigsdaler.

Den tredje datter, Bodil Barbara, blev 1788 gift til Osted kro med ungarl Anders Borum. Hun fik 200 rigsdaler kontant samt nogle varer, som jeg heller ikke kan gøre rede for.

Den fjerde datter, Ellen, blev 1802 gift med velagtede Anders Olsen i Kappelevgårde og fik 500 rigsdaler i medgift og mange gode varer, som gik meget ud over, hvad hver af hendes tre første søskende havde fået i arv. Hendes mor var meget sygelig og Ellen gjorde al slags linned, vadmæl og drejl, som hun tog med sig ind hos Anders Olsen. Ja, ikke alene det, men hun fik også mere kobber, tin, postelin og sølv end de andre. Men det var løn for den tid, hun var længere hjemme end de andre.

Da de tre første døtre har fået færre penge, gav jeg dem hver 100 rigsdaler efter min hjerte kone i 1801 og jeg har givet de tre, nemlig Ane Catrine, Sidse og Bodil Barbara et helligt løfte om, at de skal have den kapital på 600 rigsdaler dansk courant, som jeg har nu i form af 570 rigsdaler i kongelige obligationer. Hvis resten ikke findes i mine gemmer skal Hans betale, således som det var en aftale mellem ham og mig, da jeg gav ham tilladelse til at tage Johanne Pedersdatter til sin kone. Disse 600 rigsdaler skal deles lige til de tre sidstnævnte døtre, som er 200 rigsdaler til hver af dem og deres arvinger. Altså får hver af minde døtre fra først til sidst 500 rigsdaler i penge, dansk courant.

Endelig min søn Hans. Da han fra første majdag 1802 af mig bekom fuld rådighed over denne gård med al sin be-

sætning, inde og ude, måtte han betale Anders Olsen ovennævnte 500 rigsdaler dansk courant til sin søster Ellen, svarende til den medgift han fik med sin kone Johanne. Pedersdatter. Når det nu tages, at min søn Hans efter lovene skulle have dobbelt arv i forhold til søstre, dvs. 1000 rigsdaler, men at han som nævnt har afstået 500 rigsdaler, så har gården jo kostet ham 1500 rigsdaler, foruden fæstet som var på 200 rigsdaler med sagfører og alt. Endelig skulle han også i varer have dobbelt så meget som søstre.

Når dertil kommer, at han opholder mig, giver mig 30 rigsdaler årlig i penge, foruden nogle klæder og godt levemåde, skal lade mig hæderlig begrave, kan alt dette tage meget på sig, som han søstre er fri for. Altså kan hans søstre eller svogre ikke med føje have årsag til at misunde ham den gård, jeg overlod ham og han nu beboer. Således trøster jeg mig med en god samvittighed at have gjort mine børn den bedste ret.

Den gode Gud være derfor af mig og jer alle æret og priset i al evighed. Nu beder jeg på det kærligste, at alle forliges som retskafne søskende. Evner og anstår, at den ene ikke misunder sin lykke, da alle af Guds besynderlige nåde ikke kan undvære hinanden. Men skulle der komme store genvordigheder til en af familierne, da beder jeg at stå hinanden bi, så vidt det kan være muligt, som Vorherre siger, at jorden kan æres af eders gode gerninger. Dertil give Gud jer alle sin Hellig Ånd, opføder jeres børn i en bestandig gudelig formaning, så I kan vente at få glæde af dem, som jeg af Guds nåde af eder alle.

Jeg har skrevet dette som et enslydende brev til hver af min svigersønner, for at der ikke skulle blive splid imellem hinanden. Så kan de deraf slutte, at jeg og min hjerte kone, som begyndte med meget ringe, haver arbejdet troligt til-

sammen og været vores børn tro. Dette håber jeg, at mine svigersønner optager i den bedste mening. Gak nu hver især hen og gør ligeså. Til slutning – som et sidste farvel til mine børn – formaner jeg eder alle, søn og døtre, at I ikke er for begærlige efter denne verdens gods, thi gudsfrygt med nøjsomhed er en stor vinding; tragter ikke efter fremmed gods, thi det lykkes ikke for eders børn i tiden. Læg flid på bestandig at have Gud til jeres rådfører, så I kan bekomme den værdige Hellig Ånd, som vist vil føre jer til de evige boliger, som den gode Gud har beredt sine tro tilbedere, hvor vi kan samles i evig glæde, som aldrig får ende. Gud give, at vi kan samles der igen, hvad der ikke bør tvivles på. Når vi her i verden har rettet os efter den gode Guds saliggørende ord og rene lærdom, som han har ladet så rigelig udbrede til vores sjæles salighed, give Gud jer alle sin værdige Hellig Ånd. Amen.

Da ingen ved sin dødsstund, så haver jeg skrevet dette i mit 68. år, i september måned 1804.

Kappelevgårde

Hans Folmersen

Til min kjære svigersøn Christian Egede i Kimmerslev Mølle”

Men som nævnt levede han derefter i endnu 20 år.

Skandale ved Bodil Barbaras dåb?

Min mor blev i 1906 døbt Bodil Marie. Begge navne var opkald. Hendes mormor, der var død året før, hed Marie Albrethsen, og mormoderens farmor var den i testamentet omtale Bodil Barbara, der blev gift til Osted Kro. Hun blev døbt i Kimmerslev Kirke - et stenkast fra møllen – 10. juli 1766 og måske var det ved hendes dåbsgilde, at sognets degn gjorde skandale. Vi ved det ikke, men tidsmæssigt kan det godt passe. Historien var den, at degnen Lauritz

Sjøval lidt for ofte kikkede for dybt i glasset. Flere gange havde sognepræsten klaget til Sjællands biskop over ham og hver gang havde degnen givet præsten en undskyldning og lovet bod og bedring. Det skildres i "Sjællands Stifts Degnehistorie" (Kbh. 1899). Om degnens opførsel i Kimmerslev Mølle hedder det ordret: "Værst blev det, da han ved et Gilde i Kimmerslev Mølle, idet han drak af et Sølvbæger, skal have sagt: "Det er Salighedens og Velsignelsens Kalk". Han blev nu indstævnet [for provsteretten], deals for disse Ord, deals for at have "været hengiven til Gudsbespottelse og Drukkenskab" tillige "at saadant er skeet i Kirkerne" og endelig, at han ved Nattetide, for at drive Spot, har kaldet Præsten hjem til sig for at berette hans foregivne svage Hustru".

Provsteretten blev sat i Ørslev præstegård og ved to møder i 1768 deltog både Hans Folmersen og Bodil Barbaras mors stedfar, birkeskriver Daniel Christensen, Gammerød. Det er således ikke helt usandsynligt at "salighedens og velsignelsens kalk" blev drukket ved min mors mormors farmors dåbsgilde.

Provsterettens kendelse var i øvrigt, at "Lauritz Sjøval må agtes uværdig til længere at forestå degneembedet, men at have samme forbrudt."

Fik du hesten?

”Der skulle 1763 være auktion på Rørbæk Hovgård, en lille hovedgård, i Rørbæk sogn, ca. 20 km. Nordvest for Hobro, dengang på omtrent 100 tønder land (nu ved tilkøb 200). Dines Christensen, der styrede en fæstegård i Handest for sin moder, der var enke, drog derhen for at købe sig en hest, men i stedet købte han 1. maj 1763 selve gården for 500 rigsdaler. ”Fik du hesten?” spurgte hans mor, da han vendte hjem. ”Nej, men a fik gården” ”Men hvad vil du da med den?” ”Det ved a int, mor! Men a kan vel bliv af med den igen”.

Men da han sovet på det, ville han dog ikke af med den, men gik til generalmajor Christian Ditlev v. Lüttichau på Tjele, som var hans herskab, for af ham at få sit fripas. Det kostede atter 500 rigsdaler. Dem lagde han på bordet, og Lüttichau lagde fripasset ved siden af. ”Nu kan du tage hvilken af delene du selv vil, men jeg råder dig i al venlighed til at tage pengene, som du vil have mere gavn af end af passet”. Nej, nu må Herren råde for lykken, men a vil li’ godt helst ha min frihed!” Altså tog han passet, blev sin egen frie mand og overtog som sådan Rørbæk Hovgård.”

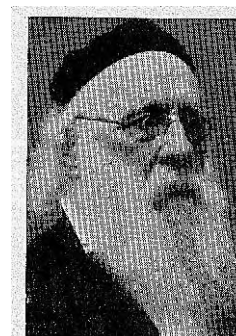

Rørbæk Hovgård – kopi fra J.C.B. la Cour: Danske Gaarde, bind II, 1908

Sådan skriver historieskriveren Frederik Barfod i bogen ’Laurits Ulrik la Cour og Ellen Kirstine Poulsen – en lille penne-tegning’ fra 1877. Af de to personer, som bogen handler om, var den første, Laurits

la Cour, der blev proprietær på Skærsø ved Ebeltoft, og forfatteren sammenbragte børn, idet Barfods far, der var enke-mand med 6 børn, og la Cours mor, enke med 5 børn, giftede sig, og de to ’brødre’ – sådan kaldte de sig – holdt sammen livet igennem. Mange ferier tilbragte Barfod på Skærsø. Den anden hovedperson, la Cours kone, Ellen Kirstine Poulsen – eller Stine som hun blot kaldtes – var barnebarn af Dines Christensen. Hendes mormor, Dines Christensens kone, hed Kirsten Kjeldsdatter og det var hendes brødre, der omkring 1790 købte godset Lerchenfeldt i Himmerland.

Kirsten Kjeldsdatter døde på Rørbæk Hovgård, men havde som enke fra 1794 flere gange besøgt sin datter, Dorthe Dinesdatter, Stines mor, i Rolsegård på Mols. Der kan derfor ikke være tvivl om, at Stine Poulsen dér har hørt historien om sin morfars køb af Rørbæk Hovgård, ligesom der heller ikke kan være tvivl om, at det er Stine, der har bragt historien videre til hendes mands bror, Frederik Barfod. Her er der altså virkelig tale om en mundtlig overlevering med mulighed for at følge beretningens gang.

Frederik Barfod

Andre nye proprietærer

Historien om købet af denne lille hovedgård ved auktion er i øvrigt ikke enestående i Danmarkshistorien i slutningen af 1700-tallet. Foran er nævnt brødrene Kjeldsen, fæstebondesønner, der bl.a. erhvervede Lerchenfeldt - et gods som stadig ejes af en Kjeldsen, landbrugsrådets mangeårige præsident, H.O.A. Kjeldsen. Nævnes kan også brødrene Tang, der - efter at have fået fripas af godsejeren på Nørre Vosborg ved Nissum Fjord - blev købmænd i Ringkjøbing for endelig selv at købe godset ved Nissum Fjord.

Mange af disse nye proprietærer – alle sønner af fæstebønder – havde enten som købmænd eller handelsmænd tjent pengene til at købe godser for - for Kjeldsen'ernes vedkommende ved studehandel på Holsten og København. For andre af den nye tids herremænd havde tjeneste som godsforvaltere og fogeder på private godser gjort det muligt at erhverve et gods. Det gjaldt f.eks. en søn af vor hovedperson Dines Christensen. Han skulle have haft Rolsegård, men druknede i Kaløvig. Han havde været forpagter af Rosenholm, og det gjaldt Dines Christensens svigersøn, Niels Poulsen, som overtog købet af Rolsegård efter sin svoger. Han havde foruden handelen med stude også været godsforvalter på Nørholm gods ved Rold Skov. Og det gjaldt indirekte også for Dines Christensen selv. Han havde arvet en farbror, der havde været godsforvalter på Dronningborg ved Randers. Denne skulle – fortæller Frederik Barfod - have været en dygtig regnemester. ”I det mindste lader sagnet godsejeren sige til ham (på tysk): ”Har du hoved, så har jeg penge”, så de nok i fællig kunne udrette en hel del. Han brugte da også sit hoved både i sin egen og sin herres tjeneste, og, da han levede ugift, samlede han sig en formue, der ved hans død tilfaldt hans slægt. Dines Christensen fik sin del af den”.

Stærkt familiesammenhold

Et fællestræk for de nye proprietærslægter er imidlertid et fantastisk sammenhold i familien. Man står last og brast med hinanden – men så skal det selvfølgelig ikke overses, at konjunkturerne på det tidspunkt var gode for de stræbsomme og flittige. Slutningen af 1700-tallet var økonomisk set en vældig vækstperiode - ikke mindst for dygtige og driftige landmænd, bl.a. takket være landsbyernes udskiftning og stavnsbåndets ophævelse.

Rejsepas og fripas

For i 1700-tallet var der som bekendt stavnsbånd for den mandlige del af bondestanden. Drengene var fra det fyldte fjerde år bundet til hjemstavnen, dvs. det gods, hvor deres far som fæster enten var gårdmand eller husmand. Årsagen til stavnsbåndet var behovet for soldater. Værnepligten hvilede kun på bondestanden og det var godsejerens ansvar, at der blev udskrevet én værnepligtig soldat pr. lægd. Et sådant omfattede et bestemt antal tønder hartkorn (td htk) og dets størrelse varierede gennem tiden med hærens behov for soldater.

En mand af bondestanden måtte derfor have et rejsepas af sin godsejer, hvis han ville forlade godsets område, f.eks. for at tjene som karl på en gård, der ikke tilhørte godset og som lå udenfor fødesognet – for slet ikke at tale om, hvis han ville til købstaden eller hovedstaden for at lære et håndværk. Rejsepasset gjaldt kun for en periode – f.eks. ét år – og godsejeren havde stadig mulighed for at udskrive den unge mand til militærtjeneste – eller med trussel herom – at tvinge ham til at fæste en gård eller et hus, ofte i forbindelse med, at han skulle ægte en ældre enke på stedet. Modsat rejsepasset, der var tidsbestemt og medførte, at indehaveren vendte tilbage til godset, indebar et fripas fri-

tagelse for værnepligten og dermed fuld personlig frihed.

Diskussion af tidspunktet for stavnsbåndets indførelse

Værnepligten begyndte som nævnt ved det fyldte fjerde år. Det var derfor afgørende, hvor en bondedreng opholdt sig på sin 4 års fødselsdag. I bogen: 'Bundet til jorden' giver arkivar, dr. phil. Birgit Løgstrup nogle eksempler på forsøg på at få en dreng fritaget for værnepligten ved at lade ham opholde sig hos pårørende i købstaden på fire årsdagen.

I skolen lærte vi, at stavnbåndet, der blev afskaffet i 1788 for dem, der var født i 1784 og senere, var blevet indført i 1733 under Christian VI. Det blev bl.a. fastslået af historikeren, professor Edvard Holm (1833-1915), forfatter til 'Danmark – Norges Historie i det 18. århundrede', et værk, der stadig anses for et gældende hovedværk for perioden.

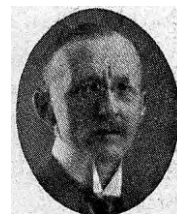
For få år siden blev en – netop afdød – ældre dansk arkivar, Jens Holmgaard, imidlertid doktor på en afhandling, hvor han satte et stort spørgsmålstejn ved årstallet 1733 og hævdede, at stavnsbåndet allerede blev indført i 1701, da Frederik IV udskrev en særlig landmilit. Den skulle aflaste de stående styrker. Disse blev nemlig - på helt moderne maner – stillet til rådighed for fremmede magter – dengang dog udlejet mod betaling.

Det særligt morsomme ved Holmgaards disputats er, at hans tese oprindeligt blev fremsat i 1880'erne af en amatørhistoriker, men dengang blev den arrogant affejet af Edv. Holm.

Ganske vist er mange nutidige historikere uenige med Holmgaard – bl.a. førnævnte Birgit Løgstrup, den ene officielle opponent ved Holmgaards disputatsforsvar – men Holmgaards bog virker nu meget veldokumenteret og overbevisende i sin argumentation.

En anden version af historien

Også kunsthistorikeren Frederik Poulsen, oldebarn af Dines Christensen, har skrevet om købet af Rørbæk Hovgård. I bogen 'Godtfolk, lærde folk og aristokrater' fra 1949, er historien en del af hans minder om, hvordan hans mor fortalte for ham, når han skulle sove. Overskriften er derfor 'Ved barnesengen': "Å nej", bad jeg. "Lad mig få historien om Dines Christensen". Mor vidste godt, at så helmede jeg ikke, før tre fortællinger om min egen slægts fortid var fortalt. Men aftenens fortryllelse og synet af det lille bedende ansigt mellem barnesengens tremmer overvandt hendes betænkeligheder".

Frederik Poulsen

Kilden til den version af historien, som Frederik Poulsens mor derefter fortæller sin lille dreng, må også være Barfods bog. Historien er imidlertid forbedret lidt. Det er ikke Dines Christensens farbror, der har tjent pengene, men Dines selv. De er ikke indtjent i samarbejde med gods-ejeren på Dronningborg, men med Lüttichau på Tjele. Og den samtale, som ifølge Barfod fandt sted mellem Dines Christensens farbror og ejeren af Dronningborg kombinerer Frederik Poulsen med den foran skildrede forhandling om fripas. Sætningen: "Hast du Kopf, so habe ich Geld", som Barfod tillægger ejeren af Dronningborg, lader Frederik Poulsen således udtale af Lüttichau. Frederik Poulsens version er formentlig mindre korrekt, men mere dramatisk fortalt. Han slutter historien således:

"Lüttichau skrev fripasset og lagde det på bordet ved siden af de 300 rigsdaler, hans hovbonde havde talt op. "Ja, nu kan du

vælge”, sagde Lüttichau, der nødig gav slip på sin flinke kompagnon i studehandelen, ”men jeg råder dig til at tage pengene.”

”Nej, nu får det gå, som det kan,” svarede bonden. ”Men nu vil A ha’ min frihed.”

Ved disse ord plejede jeg at rejse mig op i sengen. En stum hyldest til slægtens befrier! Thi for mit barnesind stod det, som om hele min slægt måtte leve i trældom, hvis Dines Christensen havde foretrukket pengene for fripasset.”

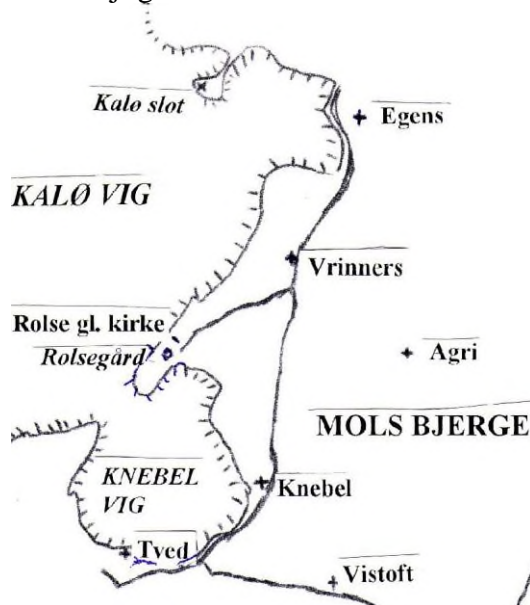
Hvordan det siden gik Rørbæk Hovgård

Ved Dines Christensens død i 1794 blev hovgården overtaget af en søn, der døde ugift. En datter – også ugift – der havde ført hus for sønnen, overtog gården, og da hun døde i 1869, gik den over til hendes søstersøn, Stines bror, Sigfred Viktor Poulsen, den i Poulsen-familien berømte onkel Sigfred, om hvem der går så mange historier – bl.a. fortalt af Frederik Poulsen i bogen ’Jyske dage og mennesker’ fra 1943. Onkel Sigfred fik ingen børn, men gården blev overtaget af et medlem af familien Stenild.

Om Dines Christensens liv ved vi desværre ikke yderligere.

Rolse Kirkegård - en gravsten fortæller

Rolse gamle Kirkegård ligger meget ensomt ved Kalø Vig. Der er et enkelt hus et par hundrede meter borte, ellers ingen bebyggelse i nærheden. Den gamle kirkegård er virkelig en fredfyldt plet, højt og smuk beliggende. Der er en enestående udsigt og endelig er den ganske uspoleret af moderne smagsdommere, hvad enten der er tale om emsige menighedsråd eller såkaldte eksperter fra Nationalmuseet. Uden særlig anledning kommer folk der normalt ikke, men nogle kan have læst om dette dejlige sted.

I turistårbogen for 1967, der handler om Mols, skriver nu afdøde rigsarkivar Johan Hvidtfeldt f. eks: "Fra Vrinders går vejen mod sydvest mod Rolsegård. Ganske kort før herregården ligger til højre Rolse gamle kirke eller rettere det, der er tilbage af den. Da der i 1907 blev bygget ny kirke i Vrinders, rev man næsten hele den gamle middelalderkirke ned. Vel lå den fjernt fra sognets mere bebyggede dele, efter at byen

Rolse var blevet lagt øde, men det er dog vist ikke for hårdt at sige, at der her var tale om en vandalisme overfor et historisk mindesmærke.

Man lod våbenhuset stå for at bruge det til kapel. Kirkegården er ligeledes bevaret, og den bruges endnu en sjælden gang. Den er omgivet af stendiger med køreport og låge mellem tre stenpiller fra renæssancetiden. Udenfor kapellet er rejst en lille klokkestabel af træ. Der bliver endda ringet med klokken fire gange om året: advent, jul, påske og pinse."

I skrivende stund – 36 år senere – er kirkegården der stadig – uden anden forandring end den 'tidens tand' har gnavet, med udsigt over Kalø Vig mod Hjørtshøj og Løgten nord for Århus, - og desværre også mod det store Studstrupværk – mod Kalø Slotsruin i nord, mod Mols Bjerger ved Agri i øst, mod Knebel Vig i sydøst og endelig mod Rolsegård få hundrede meter borte, i retning sydvest. Her på denne vidunderlige plet blev beretningens hovedpersoner, ægteparret Niels Poulsen og Dorthe Dinesdatter, begravet i henholdsvis 1830 og 1833. Gravstedet er indhegnet med et jernrækværk og

overgroet med efeu. Gravstenen over det gamle ægtepar ligger vandret og en del af teksten kan endnu tydes, men med besvær.

Heldigvis har historieskriveren Frederik Barfod (1811-96) nedskrevet den, så vi i dag kender den fulde ordlyd.

Gravstenens tekst

”Herunder gemmes, hvad jorden tilhører af *proprietær Niels Poulsen til Rolsegaard*, født d. 23. august 1787 i Dalsgaarden i Aars sogn af forældrene Povl Mikkelsen og Ellen Nielsdatter, død d. 28. marts 1830; og hans trofaste ægtefælle *Dorte Poulsen, født Dinesen*, d. 5. april 1773 på Rørbækhovgaard af forældrene Dines Kristensen og Kirsten Kjeldsdatter, død d. 10. april 1834. – Disse vore fromme forældre, kærlige opdragere og ædle forsørgere bleve ved Forsynets hulde styrelse i ægteskab forenede på Lærkenfelt d. 13. juli 1799. De modtog forpagtningen af hovedgården Nørlund med underliggende d. 1. maj 1799 og vedbleve indtil d. 1. maj 1817. Under deres ophold der velsignede Gud deres fælles flid og strævsomhed således, at de d. 13. okt. 1816 købte hovedgården Rolsegaard med gods og tiender. – Deres ægteskab blev af Gud velsignet på Nørlund med fjorten børn, nemlig elleve sønner og tre døtre, hvoraf otte

modtage dem i evigheden, men seks efterleve og begræde tabet af de værdigste forældre. – De gik foran, vi følge efter. Fred over deres støv! Johannes’s evangelium 16. kap 22de vers.

Hviler sødt, I hedengangne kære!

Som med ømhed ledte os i barndoms år

Som lod os af eders vandel lære

Dyd og flid er vej til held, til blide kår.

Vi velsigne, takke evig eder,

Om hvis grave denne sted nu freder.”

Frederik Barfods bog

Teksten findes i Barfods bog ’Laurits Ulrik la Cour og Ellen Kirstine Poulsen – en lille pennetegning’ fra 1877. Ellen Kirstine (Stine) Poulsen var datter af ægteparret på Rolsegård og blev gift med Barfods ’sammenbragte bror’ Laurits la Cour – se nærmere historien: ’Fik du hesten’. I bogen om la Cour og Stine Poulsen handler et helt kapitel på 22 sider om ’Slægterne Poulsen og Dinesen’, og denne beretning er i alt væsentligt en ukritisk – og mange steder ordret – gengivelse af dette kapitel – på én undtagelse nær, hvor et barnebarn af Niels Poulsen får ordet.

Niels Poulsens ungdom

Niels Poulsens far, Poul Mikkelsen, var selvejergårdmand i Dalsgården i Aars, men døde da Niels kun var 10 år. Moderen giftede sig igen med en yngre mand, som tilsyneladende ikke var så dygtig og driftig som Poul Mikkelsen, så familien måtte flytte fra Dalsgården. Hvorhen vides ikke. Niels Poulsen kom til at tjene hos sin ældste søster og dennes mand, Christen Andersen Stenild i Vesterbølle. Christen Stenilds gård, der lå i landsbyen, var gammel og forfalden, men han ville ikke flytte ud på den udskiftede mark og bygge nyt.

Christen Stenild sagde: ”To nærenstid her er a fød, to her vil a dø”. Alligevel byggede Niels Poulsen en ny gård uden for landsbyen og rev den gamle ned over hovedet på svogeren, der var syg. Den nye gård kom siden til at hedde Stenild Mosegård og derfra stammer familien Stenild. Niels Poulsen afslørede sig således som en handlekraftig mand, men selv om Barfod skriver, at ’Niels Poulsen vel sagtens har haft søsteren på sin side’ er han tydelig nok ikke helt stolt ved at skrive om, hvor hensynsløst Niels Poulsen behandlede svogeren.

Et barnebarn om sin bedstefar

I højere grad end landmand var Niels Poulsen pranger, først og fremmest studepranger. Herom skriver det yngste af hans børnebørn kunsthistorikeren, direktør for Glyptoteket Frederik Poulsen (1876-1953), der kalder ham for ’Jyllands største pranger’. Frederik Poulsens far var yngste søn af Niels Poulsen og Dorthe Dinesdatter. Han døde, da Frederik Poulsen kun var fem år gammel, men Frederik Poulsen gengiver let, morsomt og underholdende de historier, som hans mor har fortalt om slægten. "Lidt slægtssaga" hedder en af dem. Her passerer næsten hele slægten revue på få sider. Frederik Poulsen skriver bl.a.:

"Min fædrene slægt var, så langt vi kan følge den, frie danske bønder. I de første slægtsled var de små gårdmænd. Det var studehandelen, der reddede slægten over i herremandsklassen. Min bedstefar, Niels Poulsen, begyndte som tjenestedreng med at handle med tobak og lammeskind og gik som ung karl over til kreaturhandelen, i flere år sammen med svogeren Kristen Dinesen. Det var handel i stor stil og med en mægtig kredit, thi ingen af de to unge handelsmænd havde nogen formue i starten. Da Niels Poulsen engang rejste

hjem fra København over Kalundborg, mødte han overalt på vejen sine egne stude i retning mod hovedstaden, og inden han nåede Viborg havde han talt 900. Lidt ængstelig spurgte han svogeren:

"Er de betalt ?"

Men denne svarede roligt:

"Enten er de betalt, eller de skal blive det."

Når Niels Poulsen havde købt en driftstude, blev de først fedet nogen tid i Jylland, så fulgte den lange vandring, men inden de blev trukket ind på Københavns kvægtorv, fik de en sidste "efterbehandling" på markerne omkring Vibenshus og Slukefter. Hvert år måtte Niels Poulsen foruden at betale græslejen indbyde gårdejerne i Københavns nærhed til et gilde, samtidig med at han tog billetter i Det kongelige Teater til deres koner og døtre. Der forlyder intet om, at mandfolkene ulejligede sig i teatret. Kunsten var åbenbart et anliggende, der kun angik kvindfolk.

Niels Poulsen forpagtede de to herregårde Nørlund og Torstedlund af geheimekonferentsråd Raben-Levetzau, og på Nørlund boede han, her fødtes og døbttes alle hans børn. Da forpagtningskontrakten fornyedes fik godsforvalteren en lille erkendtlighed for sin møje, nemlig en dejlig tyr og tolv køer. Samtidig var Poulsen meget nærig i småting og brummede, når nogen glemte at tilbagelevere et lånt stykke reb eller en nagle. Hans fromhed havde et dertil svarende merkantilt præg. Der blev holdt husandagt og bedt vinteren igennem, men når markarbejdet først på våren begyndte, og navnlig når hen på sommeren studedrifterne havde nået deres mål, holdt bedetimerne op, og folk grinede og sagde: "Når studene er solgt, beder Poulsens ikke længere".

Niels Poulsen købte i 1816 den dejlige herregård Rolsegård på Mols og levede her sine sidste år, til han døde i 1830. Men det var ikke som herremand, men som studehandler, han vandt ry, og hans kvægdrifter gik i de senere år også til Husum og Hamborg. Hans evne til at taksere et stykke kvæg skal have været fabelagtig og gik i arv til flere af hans sønner; de kunne veje et kreatur med øjnene og tog næsten aldrig fejl."

Familiens kristne livsform

Frederik Poulsen var fast kronikør i Politiken – organet for den højeste oplysning – og samtidig med hans glæde over slægten og det initiativ og handelstalent, der bragte den velstand, mærker man tydeligt hans kulturradikale arrogance overfor familiens 'naive' kristentro.

Barfod, derimod, der vel nærmest må kaldes for grundtvigianer, skildrer det åndelige liv i godsforvalterboligen på Nørlund og i Rolsegård med megen pietet:

"Niels Poulsen og hans kone vare fromme, troende mennesker, og, så vidt det stod til dem, ville de gerne sørge for, at deres børn og tyende kunde blive det med. Derfor var det husets skik, at de hele vinteren, så snart kreaturerne var kommet på stald, efter nadveren gik med børnene ud i folkestuen. Her sang man først en salme, hver ugedag sin særlige – om søndagen: 'Herren han er min hyrde god'; om mandagen: 'Jeg beder dig min Herre og Gud'; om tirsdagen: 'Herre Jesus Krist, min frelser du est'; om onsdagen: 'Hvad kan os komme til fornød'; om torsdagen: 'Nu bør ej synden mere';

(fredagssalmen har jeg ikke kunnet få rede på) om lørdagen: 'Den lyse dag forgangen er'.

Derefter blev aftenbønnen i salmebogen læst højt med et hjertesuk, hvorpå der sluttedes med fadervor, Herrens velsignelse og de to sidste vers af 'Nu, velan, vær frisk tilmode'. Når den næstældste søn, Poul, var hjemme, var han forsanger og forelæser, ellers var avlskarlen det, da gamle Poulsen selv savnede sangstemme. – Således havde det stadig gået på Nørlund, og således tog man også fat på Rolsegård; men der vilde det ikke rigtig gå. Det var her noget nyt og uvant, folkene var ikke ret med, men tidsånden var imod. Man holdt jo desuden op, når vinteren var omme, når det travle markarbejde gjorde stærkere krav både på tid og kræfter; og spotterne sagde derfor: 'Når studene er solgte, bede Poulsens ikke længer'. Hverken jul eller nytår opgav man dog den fælles husandagt; hver juleaften og nytårsaften, når familiens bordbøn var sluttet, tog man lysene og gik ud til folkene. Her blev nu læst og sunget, og jævnlige var det sønnen Poul, der måtte lede denne andagt, men stundum var også faderen selv forelæser."

Se, det er jo en ganske anden og sober beretning om familiens livsform, der var forankret i kristendommen, og om familiens solidaritet med pigerne og karlene i folkestuen.

Historien om forpagtningens fornyelse

Også Frederik Poulsens historie om forpagtningskontraktens fornyelse synes at kræve en uddybende forklaring. Barfod skriver: "Nørlund var en god forpagtning, som Poulsen nødig vilde af med. Foruden selve avlingen havde han alle tienderne og fuldt hoveri på hele godset; og det samme var tilfældet på Torstedlund. På begge gårde tilsammen holdt han derfor en tre-, firehundredstude. Da den første forpagtningstid var ved at løbe ud, fik han

imidlertid en medbejler til den. Han var atter i København, men hans gamle ven og svoger, Kristen Dinesen, sendte ham et ilbud om, at han havde en medbejler, der var parat til at gøre alt for at nå sit mål. Han modtog svogers brev på Trommesalen kl. 4 om morgenen og satte sig straks til hest. Endnu samme aften inden solnedgang nåede han Raben-Levetzau's gods, Bremersvold (på Lolland), efter på en og samme dag at have redet 18 mil og sat over to sunde. Og dette ridt havde han gjort på en og samme hoppe, en gråskimmel, efter hvilken der endnu findes afkom på Rolsegård. Han gik straks til Raben-Levetzau, som heller ingen vanskeligheder gjorde ved forpagtningens fornyelse, denne gang på tolv år; men dagen efter kom medbejleren med overbud. Raben-Levetzau vilde dog ikke gå fra sit ord, men sagde kun til Poulsen, at han måtte give hans skriver en kendelse for kontraktens udfærdigelse. "Det havde han ellers ikke haft nødig at sige mig, for to a ved da vel, at vil a køre godt, må a også smøre godt; det ord har a kendt fra a var dreng". Og han gav skriveren en prægtig tyr og tolv tilsvarende køer, alle af thyboslaget."

Poulholm

I et af de følgende år sammenlagde han nogle jorder i Blære sogn (5 - 6 km nord for Aars) og byggede en gård, han kaldte Poulholm, som nu – skriver Barfod - står for 14 tdr. hartk. omfattende 180 tdr. land, heraf dog 50 tdr. land hede. Den drev han i nogle år, men solgte den til sidst til en af de studerangere, han havde drevet handel sammen med.

Købet af Rolsegård

Da der var gået 11 år af den sidste forpagtningskontrakt, købte han Rolsegård i oktober 1816. Egentlig havde den forrige ejer solgt til Niels Poulsens svoger Jens Dinesen. Denne, havde tidligere været forpagter af Rosenholm gods, og samtidig med købet af Rolsegård havde han forpagtet det nærliggende Kalø gods. Han druknede imidlertid under badning i Kalø Vig, og der var fare for, at hele hans store formue skulle gå tabt for slægten, hvis ingen ville overtage hans forpligtelser. Det gjorde så Niels Poulsen, som i øvrigt på samme tidspunkt 'havde øje for det dejlige Nørlund', som Raben-Levetzau også kort efter solgte. Foruden købet af Rolsegård overtog Niels Poulsen også en del af Kaløforpagtningen. Rolsegård blev drevet af en avlskarl, indtil Nørlundforpagtningen udløb, men Kristi Himmelfartsdag 1817 flyttede familien ind på Rolsegård.

De første år efter Napoleonskrigene og statsbankerotten i 1813 var en meget anstrengt tid for landbruget og året 1818 blev noget nær det værste. Det varede derfor ikke længe, inden Poulsen måtte sige til den forrige ejer, vinhandler og stadskaptajn Lorens Petersen, at enten måtte denne eftergive ham noget af gælden, eller han måtte tage ejendommen igen. Petersen eftergav da halvdelen af sit tilgodehavende. Af den anden halvdel vedblev Niels Poulsen at betale de aftalte renter, men inden sin død havde han fået hele gælden betalt.

Det daglige liv i familien

"Man levede godt, men tarveligt på Rolsegård. Hele året igennem brugte man kun et eneste pund te. Om aftenen spiste man mælkegrød og hver morgen enten øllebrød (om vinteren) eller mælkegrød og mælkebrød (om som-

meren). Men huset var meget selskabeligt, og der var altid fremmede, især på Nørlund. Her kunde der tit ligge flere prangere hele vinteren over, når de ingen handel havde at tage sig af. Selv bød man aldrig fremmede; kun var det skik, at man engang hver jul indbød præstens. Indbydelser var heller ikke fornødne, da huset altid, også på Rolsegård, fik fuldt op af gæster, og det både fra selve egnen og 'nordfra'. Især var dette tilfældet i juletiden, og alle gæsterne var trygge for, at de fik et mildt og hjerteligt velkommen. Derfor kunde man kun sjældent selv modtage indbydelser fra venner og naboer, men morede sig efter evne i hjemmet; ungdommen med julelege, dans osv., de gamle med en pipe tobak, et krus øl og samtaler. Kortspil kendte man næsten slet ikke til og dam spillede man kun en sjælden gang. Man gik tidlig til ro, men var også tidlig på færde om morgenen; om sommeren kun lidt dovnere end solen og om vinteren langt flittigere."

Barfods karakteristikkere af mand og kone

"Om religiøsitet har jeg talt" – siger Barfod – "om den var ægteparret fuldt enigt, men ellers var det hinanden uligt i mangt og meget. Den lille, magre Niels Poulsen med de skarpe træk var en stille, rolig mand af få ord, der krævede det gamle holdt i ære og hævd og kunde ikke lide, at børnene sagde 'jeg'; de skulde sige 'a', hvad tre af sønnerne (Povl, Jens og Sigfred) da også blev ved med. Han var jævn og ligefrem, uden stolthed og uden forfængelighed, men ikke uden en vis selvfølelse. Han var nøjeregnende med småting, men i det store og hele var han meget velvillig og hjælpsom, en støtte både for sin egen og sin kones slægt. En ven kunne uden vanskeligheder låne store penge af ham, så en tid

tabte han vel en ti- til tyvetusinde rigsdaler i lånte penge hos venner, og det uden at brumme derover, men han så meget nøje på en stump reb eller en nagle; hans mundhæld var, at 'den som ikke passer på skillingen, får aldrig daleren'.

Af hans vaner var den stærke tobaksrygning den mest fremtrædende.

Hans kone var livsfrisk, sund og stærk, skønt meget halt. Hun var stærkbygget og meget fyldig, men flittig, virksom og dygtig. Hun var stoltere og ømtåleligere end manden, vel også noget heftigere; men desuagtet havde hun det rette greb på at tage ham, når han stundum selv kunde blive hidsig, så hun straks fik ham god igen. Hun havde "et skønt blik på livet og var ret en dannekvinde", afholdt og agtet af alle. Men hun var en praktisk kone og meget bestemt. Ligesom det nærmest var hende, der måtte revse børnene, således nød hun også stor respekt hos sine folk; men ligesom hendes mand kunde have sine karle i mange, mange år, således hun sine piger. Sønnerne Poul og Jens kunde knap mindes, at hun havde flere end to. Mange hentede gode råd hos hende i sygdomme, og hun var manges vejleder og trøster; hun havde en såre rund hånd og lod aldrig nogen fattig gå uhjulpen bort".

Niels Poulsens død

"Niels Poulsen havde nys fuldendt en rejse i det nordlige Jylland, hvor han red fjorten dage omkring for at gøre indkøb af kreaturer og for at se til gamle venner. Søndagen d. 28. marts 1830 havde han som sædvanlig været i kirke, spist til middag, taget sig en times middagslur og drukket kaffe. Han gik da ud i marken, men var kun kommet et lille stykke ad vejen, der nu fører fra Rolsegård til Aldershvile, omtrent til det såkaldte Bjørnshoved. Da faldt han om på stien langs grøftevolden, med

stokken i højre hånd og piben, som han holdt i venstre hånd, i munden. Han blev straks fundet af en vejfarende mand, og hverken han selv var blevet kold endnu, ej heller piben. Ingen oplivning vilde dog lykkes; han var død og blev død. I den ene side var han helt blå; sandsynligvis var de sprunget

et blodkar, eller han var ramt af en røreelse. Han blev kun lidt over 62 år og 7 måneder. 5/5 1829 havde han og hans kone løst kgl. Bevilling for den længstlevende til at sidde i uskiftet bo, og til samfrændeskifte. Hans kone overlevede ham i fire år.

Dræbt af engelskmanden

Den 5. september 1807 blev møller Ole Andersen begravet fra Køge Kirke. I kirkebogen står der: ”Dræbt af engelskmanden”. Han var blevet truffet af en kugle den 29. august under ”træskoslaget”. Sådan kaldes den kamp, der blev udkæmpet ved Køge mellem en engelsk liniedivision og det sjællandske landeværn i det år, hvor englænderne kom og røvede den danske flåde.

Overraskende var englænderne gået i land ved Vedbæk den 16. august, var rykket frem, havde belejret København og krævet flåden udleveret. Den lå da aftaklet på Holmen. Da danskerne nægtede, gennemførte englænderne fra den 3. til den 7. september et bombardement af byen – bl.a. med brandraketter. De var naturligvis årsag til mange ildebrande, så bombardementet gik fortrinsvis ud over de civile borgere – et kedeligt eksempel på total krigsførelse. Den danske hær var samlet i Holsten, så efter at københavnerne havde udholdt de brandhærgende raketter i 4 døgn, overgav kommandanten byen og udleverede dermed den danske flåde.

Mens Københavns bombardement er kendt i Danmarkshistorien, er der ikke mange, der har hørt om træskoslaget. Træfningens navn er ikke rosende ment. Det skyldes efter sigende, at en del af de danske bondsoldater mødte i træsko og at nogle af dem smed dem for hurtigere kunne komme af sted, da de tog flugten. Spørgsmålet er imidlertid om man i virkeligheden kan klage over deres indsats. Derfor til indledning et par forklarende ord om det landeværn, som kronprinsen, den senere Frederik VI, lod mobilisere, umiddelbart før englænderne gik i land.

Landeværnet

Det var enheder, der var sammensat af gamle *landsoldater* – sådan hed de bønderkarle, der havde aftjent deres værnepligt i hjemstavn og ekserceret om søndagen efter kirketid - og af *hjemsendte nationalsoldater*, også kaldet landrekutter. Sidstnævnte havde gjort tjeneste ved liniregimenterne side om side med de hvervede (’de geworbne’). Dog havde nationalsoldaterne haft forret til at være ’frimænd’, dvs. til at have civilt arbejde udenfor den såkaldte eksercertid – de uger, hvor der var samlede øvelser. Nationalsoldaternes militære færdigheder var derfor heller ikke ovevældende.

De landeværnssoldater, der blev indkaldt i august 1807, havde således næsten ingen militær træning bag sig og havde aldrig været samlet til kompagni- og bataljonsøvelser ved landeværnet. Også kun få af landeværnets officerer havde egentlig militær erfaring - og de få, der havde, var gamle og affældige. Resten var godsforvaltere, landmålere og lign.

Ligesom nutidens hjemmeværn var landeværnet beregnet til forsvar af hjemstavn - i tidens sprog: ”Den provins, hvor mandskabet opholder sig” – men fik nu ordre til at blive samlet for i enhedsramme at blive sat ind mod englænderne ved København – til trods for at hovedparten af de våben, som skulle have været udleveret ved mobiliseringen endnu lå i den belejrede hovedstad. Chefen, generalløjtnant Joachim Castenschiold, Borreby Gods, samlede landeværnets bataljoner, i alt ca. 4-5000 mand ved Køge.

Køge sidst i 1700-tallet, set fra vest: Til venstre ses nogle af møllerne nord for byen 'Uden for Nørreport'

Lige uden for Køges Nørreport lå der en hel vindmøllepark. Både ved en folketælling i 1753 og ved den i 1787 boede der 7 møllerfamilier dér – nord for krogen 'Den norske løve'. Ole Andersen ejede tre møller, to stubmøller og en hollandsk mølle. Sent om aftenen den 28. august var én til to landeværnsbataljoner gået til hvile ved møllerne, nogle af folkene i telte. Danskerne havde tilsyneladende ingen viden om, hvor fjenden befandt sig, for næste morgen rykkede styrken ud på fælleden nord for byen for at holde daglig øvelse. Da fik Castenschiold melding om, at fjenden var opmarcheret i kampformation 5-6 km nordligere.

Situationen var, at de engelske belejringsstyrker ved København havde erfaret, at landeværnet var under sammendragning. Derfor besluttede man at sende en division af sted for at nedkæmpe den danske styrke, før den kunne falde belejringsstyrken i ryggen. Divisionen var under kommando af generalmajor Arthur Wellesley, der senere som hertug af Wellington skulle besejre Napoleon ved Waterloo i 1814. Wellesley

stod med sine styrker ved Tåstrup den 28. august om aftenen og næste morgen rykkede han frem ad Tåstrup - Køgevejen. Tidligere havde han sendt en enhed mod vest for at foretage en omgående bevægelse og komme ind syd for Køge og således forhindre dansk tilbagegang.

Da Castenschiold fik underretning om englændernes fremrykning, besluttede han at tage kampen i det flade landskab nord for Køge. Landeværnsbataljonerne blev sendt frem for – som krigshistorikeren Jens Johansen udtrykker det – at rekognoscere fjenden, men bataljonerne måtte hurtigt vige - ganske uordnet - og englænderne trængte ind i byen midt på eftermiddagen.

'I orkanens øje'

Møllerne havde således befundet sig "i orkanens øje". Hvordan der så ud omkring dem efter kampen, har vi en samtidig øjenvidneskildring af.

Christian Frederik Agre var fuldmægtig på godset Løvenborg. Den 28. august var han – sammen med sin principal, baron Løvenskiold - kørt af sted for at melde sig som frivillig.

De blev overfaldet af en engelsk patrulje og kom bort fra hinanden. Agre søgte ind hos en skovfoged, der kørte ham videre til Køge. Efter sin hjemkomst til Løvenborg skrev han en beretning om sine oplevelser. Den har titlen: "Reisen til Køge eller Maanederne August og September 1807", men blev først udgivet i 1915.

Efter først at have besøgt lazarettet i det nye rådhus fortæller han: "Jeg gik nu bort for at distrahere mig noget og kom hændelsesvis af den Gade, som fører ud til den Bom, hvorfra de engelske var komne ind, og til Møllerne, hvor slaget eller affairen skulle være forefalden. Her stod den ene fjendtlige Vagt oven paa den anden, baade til Fods og til Hest, og da jeg mærkede, at jeg heller ikke blev hindret af nogen af disse, gik jeg videre forbie Skydebanen og det derved liggende Viinhus, som beboes af Carl Hansen, og hvor General Wellesley nu havde taget sit Hoved-Qvarter. Det Stykke af den indgrøvte nye Kiøbenhavnns Vei, som jeg fremdeles passerede ud imod bemeldte Mølle, fandt jeg helt igiennem strøet med Trommer, sønderslaaede Geværer, Lædertøi, Hatte og Fiær, omvæltede Krudtkarrer og Lavetten til en Kanon...."

Carl Hansens Vinhus: "Norske Løve", fotograferet sidst i 1800-tallet

Næste spalte:

"Mølleparken" nord for Nørre Port, indtegnet på et moderne kort. Numre

og navne fra et kort fra 1807, der opbevares i Kort- og Matrikelstyrelsen.

- 4 Tøxens Vænge
- 6 Carl Hansens Vænge
- 7 Jens Pedersen
- 8 Hollandske Møller (Ole Andersen)
- 8V Hollandske Møllers Vænge
- 9 Niels Gabrielsen
- 10 Ole Andersens Vænge
- 11 Ole Rasmussen
- 12 Gabriel Mouritzen
- 13 Thomsens Vænge
- 14 Hagen (forhen Lars Olsens Vænge)
- NL: Norske Løve
- NP: Nørre Port
- R : Rådhuset

Lazaret i rådhuset

Han kom som omtalt fra det nye rådhus fra det "Lazareth for de Qvæstede, som man nu var i begreb med, deels kjørende og deels bærende at transportere did. Skiønt Indgangene vare stærkt besatte med Vagter, lod man mig ogsaa her uhindret gaa ind; men jeg gysede endnu ved at tilbagekalde i min Erindring det blodige Syn, jeg her fik, den ynkelige Hylen og de rædsomme Smerter- og Fortvivlelsens Skrig, jeg her hørte omkring mig, saavel af de allerede opbragte af Tropperne og som eene de Engelske Tropper, der ventelig havde sørget for deres egne, endnu var sysselsatte med at opsamle og hidbringe fra de Steder, hvor de havde lagt siden Slaget og altsaa nu sikkert en 5 á 6 Timer. Et Værelse var indrettet for de Engelske, og saavidt jeg erindrer tre for de Danske, da der ikkun var henimod 20 Qvæstede af de første, men derimod af de sidste, da de alle vare samlede den Aften, omtrent 70. Disse Værelser, som gik en Suite igiennem Huset, saaledes at man kunne gaa fra det eene i det andet, vare lyse, høje og rummelige, og Gulvene langs med Væggene i Midten belagte med Madratzer, hvopaa man henlagde de Quæstede i Rader, imedens de Engelske og Danske Læger var i Færd med at tilspørge enhver især, hvor de havde faaet Kuglen, og foreløbigen at lægge Mærke til de farligst Sårede. Endnu hørte jeg kuns meget faa, der ikke havde faaet Kuglen bag fra og altsaa paa den ulykkelige Flugt, hvormed der siden saa meget blev fortalt".

Ogsaa Ole Andersen var ramt i ryggen. I en indberetning til det kongelige generalpostamt skrev Køges postmester, Mathias Thye den 9. september: "Mølleren Ole Andersen, som boede norden for Køge, var gået ud af sin forstuedør for at se efter englænderne, og idet han vendte sig for at gå ind, kom

der en fjendtlig engelsk officer, der affyrede en

Køge Rådhus fotograferet ca. 1880. Det blev gennemrestaureret ca. 1805

kardæsk-kugle, som gik ind i ryggen på ham".

Blandt Ole Andersens efterkommere hedder det sig, at hans 14-årige søn, Frederik, straks blev sendt af sted efter en læge, men mødte en engelsk officer, der spurgte, hvor han skulle hen. Drengen fortalte grædende, hvad der var sket, og officeren sørgede for, at en engelsk læge kom og fjernede kuglen, men forgæves. Mølleren døde 2 dage efter, den 31. august.

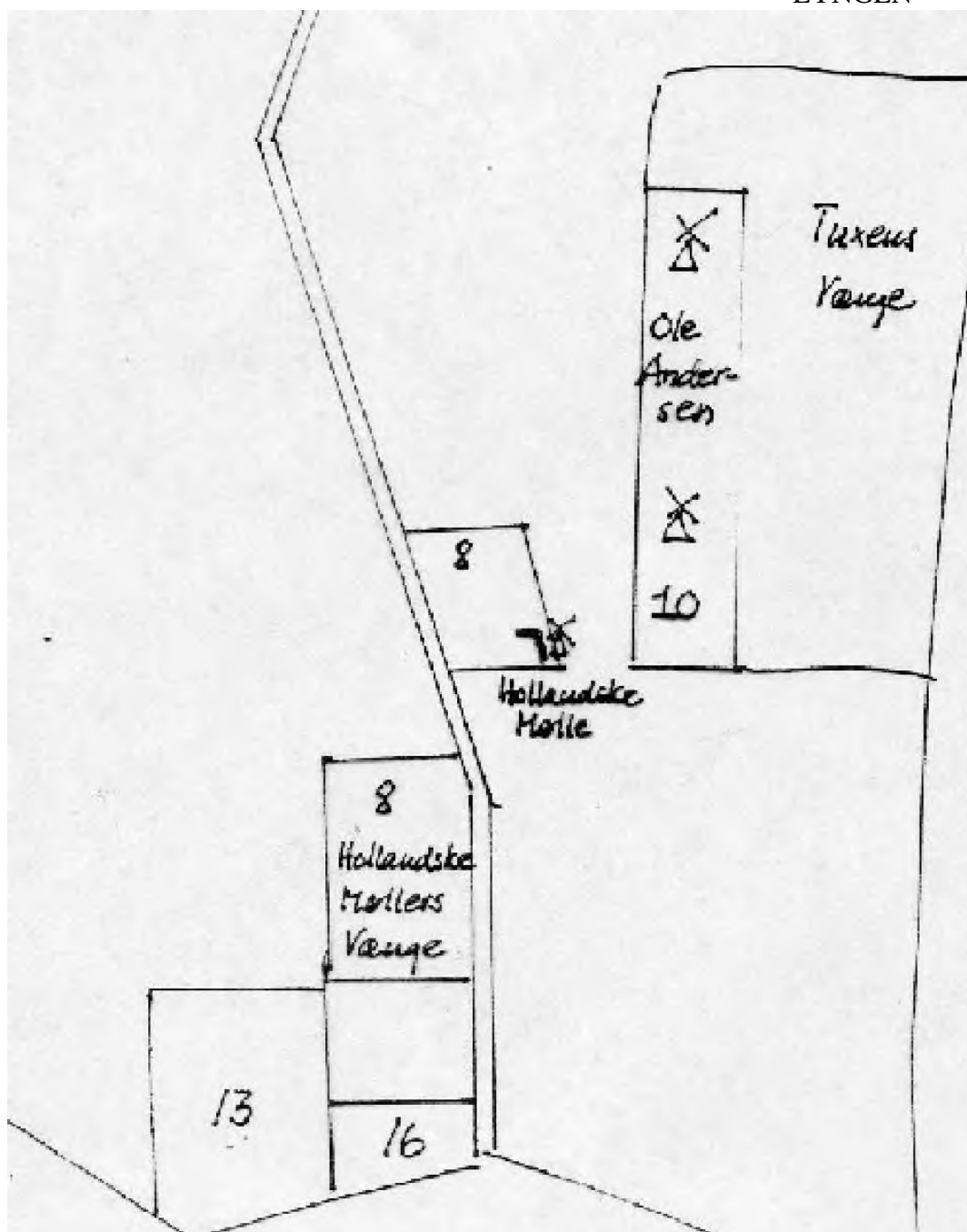
En massiv jernkugle

Sådan lyder overleveringen. Jeg har imidlertid i 1981 selv set den kugle, der skulle have dræbt Ole Andersen. Den lå da på gården Kallestrup ved Hvam i Himmerland. Gården ejedes af slægten Aarup og en frk. Aarup havde været husbestyrerinde for Ole Andersens sønnesøn, departementschef Rasmus Frederik Andersen, der døde ugift i 1901. Frk. Aarup arvede kuglen og et smukt gammelt chatol, hvor den efter sigende skulle have ligget siden 1807. Min mormor, Ellen Margrethe Poulsen, har ogsaa fortalt, at hun som ung så kuglen i Vestergade i København, hvor hun besøgte departementschefen, der var hendes mormors morbroder.

KJØGE KØBSTADS JORDER

Skitse efter matrikelkort i Kort- og Matrikelstyrelsen

LYNGEN

KJØGE BY

Matr. nr. 8: Beskrivelse: Et vænge norden for byen og et vænge nordligere ved Lyngen, hvorpå ejeren bor. Ved gården er opført en hollandsk vindmølle.

Matr.nr. 10: Beskrivelse: Gårdsplads og vænge norden for byen. På vænget er opført 2 stubmøller

Hvis det virkelig er den dræbende kugle, der er tale om, kan historien ikke være sand. Der er tale om en massiv jernkugle med en diameter på 4-5 cm. En sådan kan ikke affyres med et våben betjent af én person, uanset om der er tale om et gevær eller en pistol.

Den kugle, jeg har set, må stamme fra en lille kanon, og det svarer helt godt til postmesterens udsagn, om at der var tale om en kardæsk. Hvis der er tale om den bevarede jernkugle, kan den ikke have været trængt langt ind ryggen, men nok have læderet denne kraftigt. Et andet spørgsmål er, om ikke Ole Andersen – i lighed med de sårede landeværnsmænd blev bragt ind på det improviserede lazaret i rådhuset. Hvis han – som overleveringen siger – blev behandlet i sit hjem, er det formentlig først sket, efter at lægerne havde overstået den mest presserende indsats i rådhuset-lazarettet, med mindre han blev behandlet af en læge fra Wellesleys stab. Denne havde jo iflg. Agre hovedkvarter i ”Den norske løve” lige i nærheden af Ole Andersens møller.

Bondedreng fra Spjellerup

Ole Andersen var en ganske velsitueret mand, men havde dog vist nok giftet sig til det meste, selv om det hedder sig, at han ’købte’ møllen ved Køge. Han var født i landsbyen Spjellerup i Marvede sogn vest for Næstved, som søn af skoleholder Anders Olsen Fyhn og dennes første kone. Moderen døde, da Ole kun var 3-4 år, men faderen giftede sig igen. Første gang, vi støder på Ole Andersens eget navn, er i 1768; han er da fadder ved sin halvsøsters dåb og bor i Tornemark, hvor han muligvis har lært møllerfaget ved den derværende vindmølle. I 1770 fik han rejsepas for ét år af grevinden på Holsteinborg for at

tjene som møllersvend på Hulemose Vandmølle i Vordingborg Landsogn. Senere tjente han på Magle Mølle ved Næstved, på Kimmerslev Mølle hos Hans Folmersen – hvis barnebarn mange år senere som møller i Bispebjerg Mølle skulle ægte Ole Andersens barnebarn. De to børnebørn blev min morfors morforældre. I 1774 tjente Ole Andersen i Køge og derefter igen på Magle Mølle ved Næstved. Hver gang med rejsepas for et år ad gangen, men endelig fik han i 1777 fripas til at rejse, hvorhen han ville. Man kender hans gode skudsmål fra mølleren i Maglemøllen, påtegnet af præsten i Næstved. Han drog 1778 tilbage til Køge og blev samme år trolovet og gift med den 5 år yngre møllerdatter Kirsten Nielsdatter. Hendes stedfader, møller Frederik Nielsen, var død få måneder før. Ole Andersen købte straks efter brylluppet ’Møllehus og Vænge’ af svigermoderen. 1779 fik han borgerskab i Køge og 1791 købte han desuden Køge Stormølle.

Agtet mand i Køge

Den stavnsbundne bondedreng fra en lille landsby i det sydvestlige Sjælland blev en agtet mand i købstaden Køge. To ting viser det. Han havde fast stolestade i Køge Kirke og han blev den 5. september 1807 ”begravet med sang” – begge dele kostede penge.

De eksakte økonomiske forhold kender vi imidlertid ikke. Der blev ikke holdt skifte. Enken, Kirsten Nielsdatter, blev siddende i uskiftet bo. Stormøllen blev siden overtaget af den søn, Frederik, som søgte hjælp hos den engelske officer, da faderen var blevet ramt.

Om landeværnets indsats

Til sidst en principiel bemærkning om ”træskoslaget”, hvori Ole Andersen blev ”dræbt af engelskmanden”.

Der er jo ingen tvivl om, at betegnelsen er udtryk for foragt for landeværns-mændenes indsats. Der er imidlertid ingen grund til at klandre dem. Med urutinerede førere, manglende bevæbning og stort set uden militær træning havde de ældre danske bønderkarle ingen mulighed for at klare sig over for de professionelle engelske enheder. De havde fået en umulig opgave.

En kamp på Herfølge Kirkegård, hvor den enhed, som Wellesley havde sendt ud i en omgående bevægelse, mødte en retirerende dansk enhed og måtte kæmpe hårdt for at sejre, viste imidlertid, at under ordentlig ledelse kunne de danske bønder godt kæmpe tappert.

Landeværnet havde fået en umulig opgave; alligevel må man spørge: Havde kronprinsen, den senere Frederik VI, andre muligheder?

Danmarks situation i august 1807

Englænderne kom helt uvarslet og i modsætning til 1801 – slaget på Rheden – var danskerne helt uskyldige ofre for stormagternes indbyrdes strid.

Napoleon havde den 7. juli sluttet fred i Tilsit med den russiske zar og de to havde aftalt, at de neutrale stater, herunder Danmark-Norge og Sverige, skulle tvinges til at tiltræde den såkaldte fastlandsspærring og lukke deres havne for al handel med England.

Den 6. august afleverede Frankrig et ultimatum til den danske gesandt i Paris. Det gik ud på, at danskerne skulle tilslutte sig fastlandsspærringen og deltage i krigen mod England. Et afslag ville betyde krig med Frankrig.

Samme dag var en særlig engelsk ud-sending ankommet til kronprins Frederiks hovedkvarter i Kiel. Også han præsenterede et ultimatum: Alliance med England eller krig. Englænderne kunne

ikke risikere, at den danske flåde faldt i hænderne på Napoleon.

Hvilken side skulle Danmark-Norge nu vælge? Valgte man den fransk-russiske side, risikerede man, at englænderne lukkede Skagerak og dermed afskar Norge fra at få korn fra Jylland – og det betød hungersnød i Norge, som ikke var selvforsynende – samt at englænderne, som beherskede verdenshavene, opbragte alle dansk-norske handelsskibe verden over. Valgte man at gå med England, risikerede man, at Holsten, Slesvig og Nørrejylland blev besat af Napoleon og at kornforsyningen til Norge blev afbrudt af den grund.

Inden kronprinsen nåede at beslutte sig, havde englænderne sendt en stor flåde til Øresund og St. Bælt og landsat over 20.000 mand på Sjælland, hovedparten ved Humlebæk. Kronprins Frederik var stillet overfor et fait accompli og den engelske flåde i Storebælt hindrede overførsel af hæren fra Holsten til Sjælland.

Spørgsmålet var: Skulle han have givet op uden kamp, som hans landsmænd gjorde den 9. april 133 år senere?

Trods de kun svage styrker i København og landeværnets manglende due-lighed synes jeg ikke, at man kan bebrejde kronprinsen, at han forsøgte at tage kampen op. At englænderne ville anvende terroraktive metoder mod civil-befolkningen - Københavns bombardement – kunne kronprinsen jo ikke vide.

Historiens morale

Historien har en dobbelt morale. For det første: Der bør drages omsorg for, at også lokalforsvarets enheder, incl. hjemmeværnet er ordentligt trænet – ikke mindst førerne.

For det andet: Civile bør ikke være nysgerrige – som Ole Andersen – men søge dækning, når der finder krigsmæssige handlinger sted i deres by eller landsby.

Prædikede om hør og hamp?

Den 28. maj 1818 stod der en notits i Randers Amts Avis: ”I Går Formiddags Kl. 9 opkom Ildsvåde i den temmelig store Bondeby Vivild i Sønderhald Herred ved Grenaa Kanten, hvorved hele Byen paa 2 Gårde og 3 a 4 Huse nær afbrændte. Hvoraf Ilden er opkommet, vides endnu ikke, men omstændeligere Efterretninger ventes. Præstegaarden afbrændte tillige”.

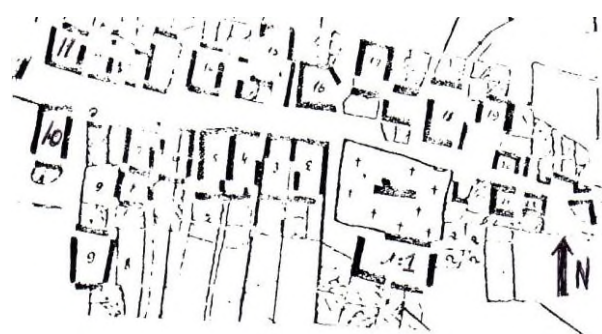
Vivild Præstegård med kirken i baggrunden. Postkort fra 1905

160 år senere blev branden i Vivild igen omtalt i Randers Amtsavis under overskriften ’Den store brand i 1818’: ”Præstegården omspændtes og udhusede udbrændte. Ilden truede også stuehuset, men historien fortæller, at præsten, daværende assessor Krarup, trådte til og vendte vinden. Denne assessor blev kendt som en mand, der kunne mere end sit Fadervor og der går stadig en mængde beretninger om ham”.

Ak, ja. Sådan gentages H.C. Andersens historie om den lille fjer, der blev til 5 høns. Der kan ske meget på 160 år!

Præsten, assessor Krarup, der således ’vendte vinden’, er identisk med denne beretnings hovedperson. Hans fulde navn var Christian Nielsen Krarup, og en foretagsom og idealistisk patriotisme havde bevirket, at han ikke alene var konsistorialassessor (med rang som sog-

nepræster i København), men også ridder af Dannebrog. Han var præst i Vivild 1805-33, en periode, hvor der var pålagt sognepræsterne en lang række administrative opgaver. Det vil vi vende tilbage til; foreløbig vil vi se lidt mere på branden i 1818 og på, hvad præsten selv har skrevet om den. Han var nemlig meget skrivende.

Vivild 1791 (udskiftningskort-uddrag) Præstegården er nr. 1, syd for kirken

Brandens udvikling fremgår af de afhøringer som by- og herredsfoged S.A. Stadfeldt fra Randers gik i gang med allerede dagen efter branden. De findes i Rougsø – Sønderhald Herreds politiprotokol. Det fremgår her

- At ilden opstod på en gård syd for bygaden i byens østkant. Der blæste en stærk vind fra nordøst og ilden bredte sig hurtigt mod vest på gadens sydside. Præstegården blev omspændt og længerne brændte ned.
- At ilden truede præstegårdens stuehus, hvor præsteboligen var. En del mennesker strømmede til og hjalp med at flytte bøger og bohaver ud på kirkegården, men pludselig drejede vinden. Derfor sprang ilden over bygaden og antændte de østlige gårde og huse, der lå nord for gaden.
- At vinden en halv time senere atter drejede i øst. Ilden bredte sig igen

mod vest – nu på begge sider af bygaden. De mennesker, der havde hjulpet til i præstegården blev først sent opmærksom på branden vest for kirken og nåede næppe at komme hjem og redde deres eget indbo, inden bygningerne var brændt ned. I alt brændte 14 gårde, 11 husmandshuse og 7 indsidderboliger. Kun de to vestligste gårde nord og syd for bygaden, 3-4 huse samt præstegårdens stuehus – på fire fag nær – samt kirken blev reddet, så for så vidt er det meget forståeligt, at der kunne dannes en myte om, at præsten nok havde overnaturlige evner.

Dagen efter branden skrev amtmanden – også i Randers-avisen - en appel om hjælp til de udbrændte beboere i Vivild og opfordrede folk til at henvende sig til enten hans egen fuldmægtig Peter Laurberg (min mors tipoldefar), til proprietær Anders Hviid på Sorvad (morbror til Peter Laurbergs kone) eller til forpagteren på gården Julianeholm, ”hvilke i Samfund med Sognepræsten, uddeler det indkommende, paa det at samme kunde komme de Brandlidte til Gode efter deres Trang og Værdighed”. Det skal tilføjes, at amtmanden, Peter Severin Fønss, havde ejet Løvenholm gods, som Vivilds gårde havde været fæstegårde under, men at Fønss angiveligt på grund af alt for stor godgørenhed havde været nødt til at sælge godset i 1814.

Et læserbrev

I et læserbrev i Randers Amtsavis skildrer præsten, hvor mange der blev ramt af branden, og hvor hurtigt den bredte sig, og takker derefter for den hjælp, der er strømmet beboerne i møde.

Brevets indledning vil vi gengive – dog til en vis grad skrevet om til nudansk sprogbrug.

”Julianeholm, den 29. Mai 1818.

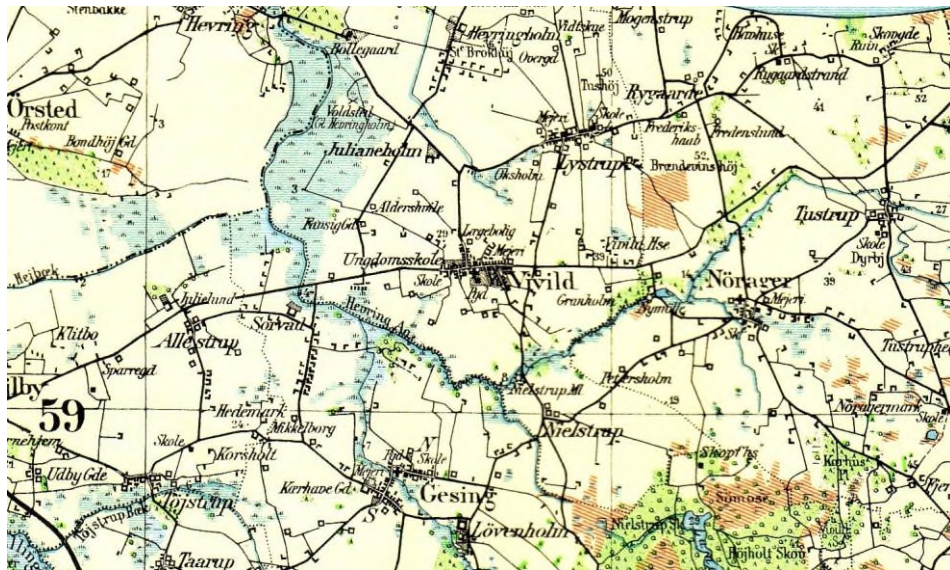
Alle Ting skal komme os til gode og bidrage til vor Gavn, jo mere vort Sind lykkeligen stemmes til at blive Christnes Gudsind. Denne Sandhed blev svær at fatte for de fleste af Vivilds gode Beboere i forgaars, da 33 Familier – i alt 160 personer – så deres Boliger med både Indbo og Udbo forvandlet til Aske på mindre end to Timer – for nogle knap én. To af Familierne havde 10 Børn, hos den ene var de 7 hjemme, hos den anden alle 10 hjemme”.

”Men allerede i Går blev vor Bekymring lettet” fortsætter præsten og redegør for, at der ankom 5 vogne med ialt 200 brød, 3 tønner øl, en tønne brændevin, 2 sider flæsk, 2 fjærdinger smør og 3 oste.

”Den først Uddeling skete i Aftes. Nu om en Time, Kl. 6 i Morgenstunden møder de igen for modtage hver en Del.

De brandlidte Familier er med elskelig Forekommenhed modtaget blandt Naboerne, især en stor Del i den særdeles redebonne By Lystrup. To Familier, den en Præstens er modtaget på Julianeholm, og mange flere end det viste sig blev nødvendig tilfødt Modtagelse”.

”Hjertelig Tak til de gode Naboer, der ilede til os i Nødens Stund fra Julianeholm, Hevringholm, Sorvad, Løvenholm, Julielund, Lystrup, Nielstrup, Gjesing, Nørager, Sørrholm, Allestrup, Vejlbbye, Tøjstrup og flere. At Kirken blev levnet, 2 Gaarde, 2 halvgaarde, 4 Huse og Stuehuset i Præstegaarden paa 4 Fag nær, Takke vi Forsynets Velsignelse til Deres ivrige Bestræbelser. Det fælles Haab, at Præstegaarden, som var den tredje brændende Bygning, skulde blive den sidste, forhindrede

Uddrag af kort 1.100 000 med hovedparten af de stednavne, der nævnes på forrige side.

Vindens Drejning, og en halv Time derefter en anden Drejning, at benævnte levnedes ved det nidkære Arbejde. Til de Brandlidte selv Præstens rørte Tak, af hvilke endeel bleve i Præstegaarden at slukke og redde, indtil ubemærket Vindens Forandring havde ført Ilden til deres egne Boliger”.

Paa egne og 32 Medbrandlidtes Vegne
N. Krarup”

Prædikede om hør og hamp?

Når talen i mit barndomshjem faldt på Christian Nielsen Krarup, reciterede far automatisk: ”Og nu kære venner! I dag har vi talt om hør, næste søndag vil vi, om Gud vil, tale om hamp, amen”. Denne afslutning på en prædiken skulle rubricere Christian Nielsen Krarup som en ægte rationalist. Citatet havde far hentet fra de periodiske ”Meddelelser om familien Krarup”, som familiens flittige genealog – udgiveren af stam-tavlen 5. og 6. udgave – pastor Christian Krarup (1881-1972) udsendte i 1915-33. Og rigtigt er det, at det er som flittig administrator og som initiativrig igangsætter i landbrug og håndværk, vi har konkret viden om vor hovedperson, mens vi ikke har noget egentligt kend-

skab til hans teologi. Spørgsmålet er imidlertid om ikke citatet – på baggrund af de landbrugsøkonomiske skrifter, han udgav – er en karikeret forenkling, der stammer fra en af 1800-tallets vækkel-sesprædikanter.

I ”Meddelelser om familien Krarup” er der andre anekdoter om den gamle Vi-vild-præst. De skal belyse, at han var meget distræt – og det skal nok have sin rigtighed – for i Wibergs præstehistorie hedder det: ”Velvillig og christelig sin-det, men i høj grad åndsfraværende, så han alle vegne vakte opsigt”.

Anekdoterne vil vi se på senere; først vil vi uden overbærende bedreviden tage den gamle præsts liv og gerning alvorligt. Tillad mig dog at begynde med en personlig erindring.

Århus Katedralskole

Den 1. april 1950 forsøgte min gymna-sieklasse – 1.G. på Østre Borgerdyds-skolen – at stille en fælde for græsklæ-reren, så vi kunne kalde ham for aprilsnar. Hvordan husker jeg ikke, men forsøget gav læreren, der foruden at væ-re skolens rektor også var fars lillebror, Per Krarup, anledning til at fortælle, hvordan han engang som adjunkt ved

Århus Katedralskole var blevet narret april af en gymnasieklasse.

Onkel Per havde dengang ansvaret for Katedralskolens bibliotek og en 1.april ringede en elev hjem til ham i Risskov ved 6. tiden om morgenen og fortalte, at bogsamlingen var blevet stjålet i nattens løb. Nogle mænd havde sat en slidske til bibliotekets vindue og havde på den måde læsset bøgerne på par lastbiler – og nu var de væk. Per skulle derfor omgående møde i skolens bibliotek. Kort tid efter ankom han pr. cykel til skolen og blev modtaget af den pågældende klasse med morgenkaffe – i biblioteket. Når jeg husker historien skyldes det to ting. Dels at Per fortalte, at han havde været nem at narre, fordi han faktisk ikke vidste, hvad en slidske var; dels at han tilføjede: ”Det var en meget værdifuld gammel bogsamling, som var grundlagt af den gamle rektor Thure Krarup, min tipoldefars bror”.

Dette lille sidespring, fordi vor hovedperson var student fra Århus Katedral-skole og under sin skolegang i begyndelsen af 1780’erne netop havde boet hos sin farbror, nævnte rektor Thure, der 1798–1800 også havde været N.F.S. Grundtvigs rektor og dermed havde bidraget til Grundtvigs senere kritik af ’den sorte skole’.

En gammel løjtnantskammeret fra Flyvevåbnet, senere mangeårig historielærer ved samme katedralskole, Henning Damsgaard Pedersen, skriver i skolens jubilæumsbog fra 1995⁷: ”Thure Krarup

var sympatisk og lærd – hans egen bogsamling omfattede ca. 4000 bind. Det hævdes, at han var under tøflen. Hans kone var en myndig bispedatter”. Det har således nok ikke været den rene spas at være i huset hos rektor og hans kone. Alligevel kaldte Christian Nielsen Krarup en af sine sønner for Thure. Dog først barn nr. 4.

Hovmester hos Ove Høegh-Guldberg

Den førstefødte, en datter, fik navnet Lucie, og nr. 2, en dreng, kom til at hedde Ove. Heller ikke disse navne var tilfældige. Efter i 1784 at være blevet student, var Christian Nielsen Krarup 1785–94 ansat i den tidligere kabinetssekretær og statsminister Ove Høegh-Guldbergs hus i Vestergade i Århus. Guldberg var som bekendt i 1784 blevet afskediget fra de to nævnte stillinger af kronprins Frederik – den senere Fr. VI – efter den såkaldte hofrevolution 14. april 1784 og var blevet degraderet til stiftamtmand i Århus.

Ove Høegh-Guldbergs kone hed Lucie, så der er ikke tvivl om, at de to børn er opkaldt efter stiftsamtmandsparret.

Christian Nielsen Krarup var hovmester for Guldbergs børn. Det betød, at han – efter Guldbergs direktiver – forestod børnenes opdragelse og undervisning, således som Guldberg selv i 1760’erne havde stået for undervisningen af Christian VII’s halvbror, arveprins Frederik. Om Guldberg-børnenes uddannelse hedder det i Biografisk Leksikon (Bricka) (1892): Om Christian Høegh-Guldberg, der blev general, at han ”under den lærde faders vejledning sammen med sine tre brødre havde fået en omhyggelig uddannelse, der bevirkede, at han på det tidspunkt” – hvor han i 1799 som 22-årig blev ritmester – ”utvivlsomt var bedre bevandret i klassikerne end i at føre eskadron”.

---

⁷ I jubilæumsbogen skriver fhv. biskop i Helsingør Johs. Johansen om sin skoletid i 1940’erne: ” For mit vedkommende var det absolutte lyspunkt i tre sorte år adjunkt Per Krarup, den lærdeste og mest menneskelige af hele bundtet... Per Krarup var et herligt menneske, lidt af en rebel, tror jeg mellem al naturvidenskabeligheden. Når klassen havde noget at fejre, åd vi på biblioteket kager, hentet fra den lokale konditor i Mejlgade. Han tillod sig mere end andre og havde carte blanche hos rektor, mærkeligt nok”.

Så måske var Johs. Johansen med til at narre onkel Per april ?

Om den ældste søn, Frederik – forfatter og lærer ved den militære højskole: ”Dimitteredes privat 1790 og tog artium med udmærkelse”.

Århus var en lille by og Guldberg var som bekendt teolog. Der kan således ikke være tvivl om, at de to teologer, Guldberg og rektor Thure Krarup, har givet kendt hinanden udmærket. Til hvervet som hovmester er Christian Nielsen Krarup derfor er sikkert blevet anbefalet Guldberg af katedralskolens rektor. Christian Nielsen Krarup blev selv teologisk kandidat i 1789, så dels må han have studeret flittigt på egen hånd i Århus, dels må han lejlighedsvis have haft mulighed for at frekventere Universitetet i København – i hvert fald for at gå til eksamen.

Tre embeder

Efter tiden som hovmester synes han at være protegeret af Guldberg. 1794 blev han gift med Kirstine Thomsen, en bondepige fra Særslev på Sjælland, der også havde tjent i det guldbergske hus, og samme år blev han - formentlig anbefalet af Guldberg - sognekapellan i Skanderborg. Hans forgænger her, der havde været 3 år i embedet, havde nemlig også været hovmester for Guldbergs børn.

Åle gamle præstegård med kirken i baggrunden. Anvendes nu som lokalhistorisk arkiv (foto 2003)

Efter 4 år i Skanderborg – med bopæl landsbyen Stilling – blev Christian Nielsen Krarup sognepræst i Aale-Hørning og endelig kom han som nævnt til Vivild – Vejlbj i 1805 og sad her til sin død i 1833.

Hans ikke-landbrugsfaglige forfatter-skab

Han skrev meget og drev en omfattende udgivervirksomhed, men blandt hans mange udgivelser er der kun fire, der er af ikke-landbrugsfaglig art, nemlig:

1. Et lille patriotisk skrift: ”Beslutninger den 28de Januar 1814 efter Freden med de indbrudte Magter”. Anledningen er Fr. VI's fødselsdag 28. januar. Indholdet er en appel på tre punkter - tre beslutninger kalder han det - til landsmænd efter freden i Kiel samme måned:

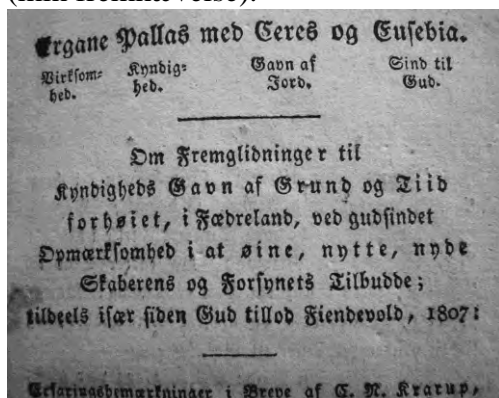
- Vi ville tjene Gud Herren med fornyet Opmærksomhed og Varlighed
- Vi ville tjene Kongen og Fædrelandet endog med ny Flid
- Saaledes ville vi tjene os selv og vore Nærmeste

Indledningen: ”Nylig maatte vi holde os bereedte på, hvad der kunne forestået os og det os hidtil Forundte, som vi kalde vore Eiendomme. Gud og Kongen have vi at takke, at vi kan aande friere, og see tilbagevendt Roe i Møde paa ny. Den Dag, da for 46 Aar siden Gud skjænkede Fædrelandet sin Frederik, være os hædret med Sindet til Gud og til Kongen og med foranstaaende Beslutninger, som værdige Danrigets Mænd og Mandinder, Sønner og Døtre.

At tjene Nogen er: At gjøre sit til Opnaaelse af Dens Ønske. Dette skeer enten aldeles efter fri velvillig Beslutning eller efter en vis Forbindtlighed efter Omstændigheder-

ne, men forudsætter ingenlunde enten Tvang eller Slave-Aag”.

2. To hæfter udgivet 1819 og 1822 med den arkaiske titel: ”Ergane⁸ Pallas⁹ med Ceres¹⁰ og Eusebia¹¹ – Erfaringsbemærkninger i Breve af C.N Krarup”. I 1819-udgaven findes ”Nogle Betragtninger med mine Med-Christne paa anden Søndag efter Paaske i Jubelaaret 1817”. Et citat herfra: ”Gud skabte Jorden og dens Fylde til Gavn, til Glæde, for Sine Levende, især de Fornuftige,”. (min fremhævelse).

3. ”Erindringer fra Tusindaars-Jubelfesten i Pintsehøitiden 1826 i Wivild og Wejlbye ved præsten C.N. Krarup”, Citat (side 5): ”Det er Begyndelsen af Christendommens Prædiken i Danmark, hvis Erindring efter ti Aarhundreders Forløb nu, ifølge Kongens Bud, skal høitideligholdes i alle Rigets Kirker ...Men ikke blot i

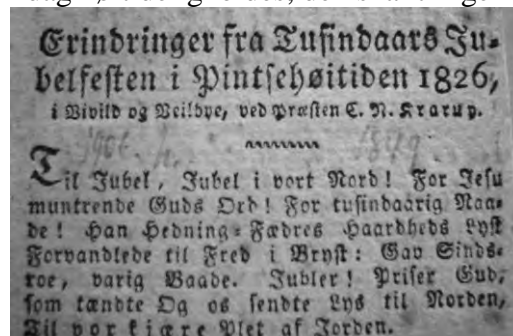
⁸ Ergane: Tilnavn til Athene som beskytterinde af al slags håndværk, kunstflid og lign. På Athens Akropolis lå en helligdom for Ergane nær propylæerne.

⁹ Pallas, næsten kun tilnavn til Athene, jf. Palladion = et gammelt billede af Athene – særlig helligt. Den, der uforvarende kom til at se det, blev blind.

¹⁰ Ceres: Kornavlens gud hos romerne

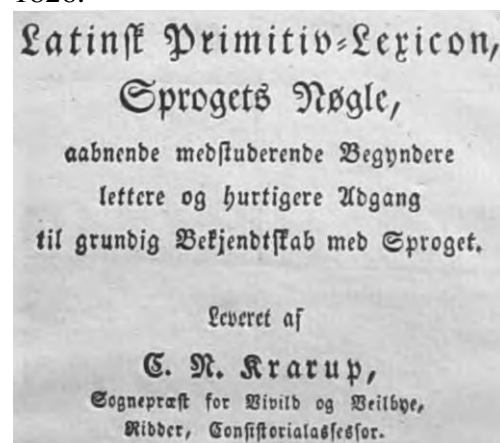
¹¹ Eusebios: Navnet på tre biskopper i oldtiden. Ordet ’Eusebia’ findes ikke i Salmonsens. Biskop Eusebios i Kasaræa (265-340) mæglede i den arianske strid og skrev ’Chronikon’ en kortfattet verdenshistorie. Kalde kirkehistoriens fader (8-11 efter Salmonsens)

alle Rigets Kirker skal denne Festdag høitideligholdes, den skal tillige

være en hellig Dag for alle redelige Danskes Hjerter; de skulle overveje, hvad deres Forfædre i saa mange Aarhundreder have skyldt Christendommen og hvor store de Velgjerninger ere, som Gud have beviist dem selv ved Jesu Religion; de skulle opmuntres til at vække lignende Følelser hos deres Børn og til at opdrage den tilkommende Slægt i sand christelig Guds frygt, saa at de os af Gud ved Jesu Lære, givne Goder kan blive varige, stedse være og stedse vorde rigere paa Velsignelser indtil fjerneste Slægt”. Det er imidlertid lidt vanskeligt at vurdere, hvor meget af teksten han selv har ansvaret for.

4. ”Latinsk Primitiv Lexikon”, aabnende medstuderende Begyndere lettere og hurtigere Adgang til grundig Bekjendtskab med Sproget. Randers 1826.

(D.m.T: Latinsk Nytaars-, Fødselsdags-, Markeds- eller Examens-Gave til en studerende Ven)

Kommentar: Simplethen en latinsk-dansk ordbog over de mest almindelige gloser.

Barn af oplysningstiden

Som liberalteologien 100 år senere var præget af at forlige naturvidenskaben og dogmatikken, ville oplysningstidens teologer forene oplysningsfilosofiens tillid til menneskets evne til selvstændig og fordomsfri tænkning – 'den sunde fornuft' - (Montesquieu og Voltaire) med den åbenbarede Kristus. Med vor viden om Christian Nielsen Krarups opvækst og lærergerning i det guldbergske hus i Århus, kan der ikke være tvivl om, at han i hvert fald i de unge år har været en tro discipel af Guldberg.

Christian Nielsen Krarup var ikke rationalist i snæver forstand, men barn af oplysningstiden; men da vi jo næsten ingen teologiske udsagn har fra hans hånd, må vi - til belysning af hans forkyndelse – vende os imod hans lærere, Guldberg.

I profanhistorien placeres denne som regel – i modsætning til den progressive udviklingsmand J.F. Struensee – som konservativ og som en typisk repræsentant for rationalismen: Troen på fornuften. Om rationalismen skriver den svenske dogmehistoriker Bengt Hägglund (Teologins Historia – en dogmehistorisk oversigt, Lund 1967) imidlertid:

"Undertiden betegnes hele oplysningstidens anskuelse som rationalisme, men det er en temmelig grov generalisering, eftersom spørgsmålet om fornuft og åbenbaring løses på mange forskellige måder indenfor forskellige kirkelige retninger på den tid. Betegnelsen rationalisme som betegnelse for en speciel strømning plejer man derimod med

større ret at reservere til den opfattelse, at åbenbaringstroen indeholdes i og efterhånden udvikles til en religion helt og holdent baseret på fornuften. I bevidst modsætning til rationalismen står supranaturalismen, som går ud fra åbenbaringens nødvendighed og skriftens autoritet".

Guldberg hørte netop til den generation af teologer efter pietismens glansperiode under Chr. VI, som kirkehistorikerne kalder supranaturalister. I den danske kirkes historie (bind V-1951) skriver Bjørn Kornerup, at "Guldberg danner slutstenen på den ældre supranaturalistiske skoles apologetik i Danmark. I hans skrifter fandt hele skolen sit klassiske udtryk" (p. 266).

Selv om Christian Nielsen Krarup var fremskridtsvenlig i sit syn på samfundets praktiske forhold, opfordrede han altid – som vi har set det – til patriotisk og banal humanistisk, altruistisk virksomhed. Han har formentlig i sine senere år beskæftiget sig så lidt med teologiske overvejelser, at der ikke har fundet en væsentlig udvikling sted efter påvirkningen fra Guldberg.

Han må således også anses for – som barn af oplysningstiden - at være supranaturalist – i modsætning til de senere egentlige rationalister, som f.eks. den bekendte stiftsprovst H.G. Clausen i København.

Ofte kan en persons bibliotek give et indtryk af, hvad den pågældende har været optaget af og beskæftiget sig med, men desværre mangler der en fortegnelse over hans bogsamling i skiftesagen efter ham.

Optaget af gudstjenestens indhold

Vi ved imidlertid, at han har beskæftiget sig med gudstjenestens indhold – og form.

I 1822 bad han via biskoppen kancelliet om tilladelse til følgende:

- At måtte læse epistlen fra prædikestolen og at måtte tilføje forklarende anmærkninger til samme
- En gang om måneden at måtte prædike over en af Jesu taler, som ikke haves i de sædvanlige søndagsevangelier
- ”At maatte imens Psalmer afsynges sætte sig paa Prædikestolen paa en dertil anbragt Stol”

Kancelliet beder biskoppen ’om at ville tilkjendegive Hr. Krarup, at det Ansøgte ikke kan imødekommes’

I Århus bispejournal kan vi endvidere se, at han i 1827 andrager om, ’at maatte 8 Gange om Aaret vælge af Jesu Taler og 4 Gange tage det Gamle Testamente til Text for hans Prædiken’. Svaret på det andragende har jeg desværre ikke kunnet finde.

Han havde i øvrigt personelkapellan fra 1811 til 1822, hvad man godt forstår, hans foretagsomhed taget i betragtning. Sidstnævnte år blev kapellanen sognepræst i Dalbyover i Ommer Syssel. Om han derefter havde hjælpepræst, ved vi ikke, men mon dog ikke?

Hans landbrugsmæssige virksomhed

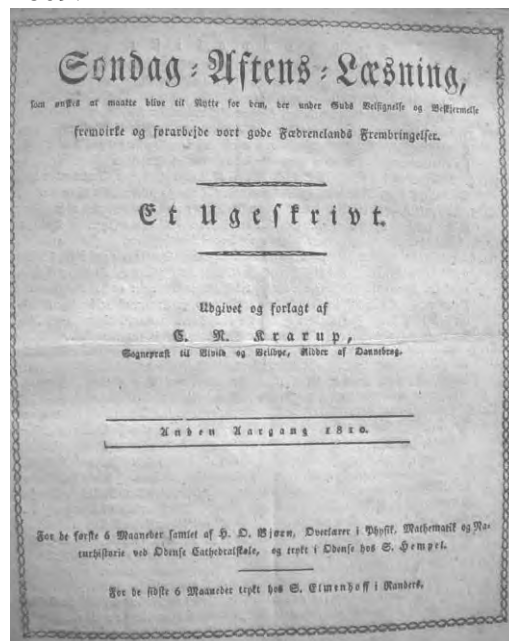
Ud over at drive præstegården kan hans indsats for landbruget følges på tre områder

- Som redaktør og bladudgiver
- Som ambassadør for Det kongelige Landhusholdningsselskab.
- Som ivrigt medlem af Randers Amts Husholdningsselskab, oprettet 1810.

Redaktør og udgiver

Under bestræbelserne på at finde Chr. Nielsen Krarups skriftlige arbejder, stødte jeg på bladet ’Søndags-Aftens-Læsning’. Endelig et teologisk skrift sagde jeg til mig selv, men om forladelse. Det var ’Et Ugeskrift om

Danmarks Landbrug og andre Næringsveje’. Første gang udkommet i 1809.

Forside fra 2. årgang

På forsiden af første årgang står der: ’Forsendes med Kongelig Tilladelse med de ridende Poster til de Danske Provinser og Norge’.

I 1817 blev Christian Nielsen Krarup medudgiver af bladet ’Den oeconomiske Correspondent’, der havde undertitlen: ’Et Blad til Landbrugets Nytte’. Det blev udgivet af Gregers Begtrup (1769-1841), professor i landøkonomi ved Københavns Universitet, og Frands Vilhelm Trojel (1746-1819), forvalter af de kgl. godser i Odsherred.

I foråret 1817 stod der følgende redaktionelle bemærkning i bladet: 'Som Medudgiver af Correspondenten er Hr. Consistorialassessor Krarup, Ridder af Dannebrog, tiltrådt: han har ladet sit eget Blad Søndags Aftens Læsning indgaae, hvis Subskribenter indbydes til at tiltræde dette Blad... Der udkommer et Ark hver Uge, der forsendes med Posterne'.

Jeg ved ikke, hvornår dette blad hørte op med at udkomme, men har på fornemmelsen, at det skete kort efter Trojels død i 1819.

Så vidt den landbrugsmæssige side af hans redaktør- og udgivervirksomhed. I bladene er der enkelte artikler fra hans egen hånd, således 1819 en lang artikel om høravl – samt i øvrigt nogle stykker skrevet af hans to brødre, der var præster i Borris og Vejrum.

Ambassadør for landhusholdningsselskabet

Det kgl. Danske landhusholdningsselskab blev oprettet i 1769 – på Chr. VII's fødselsdag den 29. januar. Selskabets formål var at fremme landbrug, handel og industri – det sidste ville vi i dag kalde for håndværk. Som 7-årig blev Frederik VI selskabets beskytter og fulgte efter sin magtovertagelse i 1884 interesseret dets virksomhed. Ove Høegh-Guldberg blev medlem i 1771 og vor hovedperson har ganske givet også tidligt meldt sig ind. Han var i Vivild-tiden et meget ivrigt og aktivt medlem, og det er ganske givet grunden til, at han blev både ridder og konsistorialassessor.

Landhusholdningsselskabets arkiv ligger på Erhversarkivet i Århus. Det indeholder massevis af breve fra Christian Nielsen Krarup, hvor han enten fremsætter forslag til nye initiativer el-

ler indberetter om aktiviteter, som han forestår på selskabets vegne eller er impliceret i.

Nogle eksempler:

- I 1810 skriver han et 'Ærbødigst Pro Memoria' til landhusholdningsselskabet og foreslår, at en væver ved navn Remontius Hansen i Vivild sogn kan få hjælp til at erhverve to vævestole. I et følgende brev: "Om etablering af klædevævning paa Landet ved Remontius Hansen" gør han nærmere rede for sagen og kort efter har han skrevet "Takkebrev for Materialer skænket til Remontius Hansen".
- I 1811: General Land Oeconomi- og Commercekollegiet udbeder sig Landhusholdningsselskabets overvejelser vedr. et af sognepræst Krarup indsendt forslag om "klædefabrikationens udbredelse blandt almuen med at opmuntre brugen af særlige vævestole".
- Samme år: Et par anbefalinger til afvandingspræmier, bl.a. ved Bækbølling og Holsted, nær Kongeåen; her var en landbrugsinteresseret fætter præst.
- Senere samme år: Indstilling af en mand i Lund, Tandrup sogn ved Horsens, til væveruddannelse, idet han anfører, at Remontius Hansen her i sognet nu er uddannet. Senere samme år: Meddelelse om, at Remontius Hansen (nu tillært) takker for fritagelse for militærtjeneste, så længe han godtgør årligt forsvarligt at væve 500 alen.
- I 1812: Indsendelse af tabellarisk indberetning om de af klædevæver Remontius Hansen forfærdigede uldne tøier.
- I 1813: Brev om rejseudgifter og kontingentbetaling

- I 1816: Forespørgsel vedr. anlæg af bageovne, møller og hørtørringsindretninger for byer i fællesskab.

Strømmen af breve i landhusholdnings-selskabets arkiv varer ved lige til 1831, men jeg har endnu ikke haft tid og mulighed for at gå hele korrespondancen igennem.

Som det fremgår, har han ikke alene været engageret lokalt, men taget initiativer og haft forbindelser i store dele af Jylland. Han har været meget på farten.

Han døde da heller ikke i sin præstegård, men på godset Constantinsborg vest for Århus; han blev derfor begravet på Ormslev kirkegård af en to år ældre kollega, der var sognepræst i Ormslev-Kolt.

Begravelsestalen er optrykt i 'Meddelelser om fam. Krarup', og det fremgår af den, at han foretog sin ambassadørgerning "uden den ringeste egen nytte endog med betydelige opofringer fra sin egen side, uden nogensinde at forlange erstatning for sine lidte tab; det var hans sødeste løn, når han formåede at spore frugt af sine patriotiske bestræbelser"...

"I sin ungdom beskikket til ordets tjener, opofrede han sig – foruden til sit kald – til at erhverve indsigt i agerdyrkning, kunstflid og alle landhusholdningens forskellige dele. Med disse indsamlede erfaringer stræbte han utrættelig på at gavne, især da en ødelæggende krig dag for dag formindskede velstand og indtægtskilder og berøvede det mange tusinde menneskers flittige arme, der måtte omskifte deres fredelige sysler med sværdet for at værne det betrængte fædreland".

Ja, han var virkelig både idealist og patriot.

Randers Amts Husholdnings-selskab

Selskabet er ikke en husmoderforening. Formålsparagraffen lyder (i uddrag) således: Ved opmuntring og oplysning at fremme gavnlige virksomhed i landhusholdningen (dvs. landbruget), fiskeri, fabrikker, manufakturer, kunst og håndværk.

Medlemmerne indmeldte sig ved at indskyde et forholdsvis stort kontant bidrag, fra 50 til 200 rigsdaler. Der var hovedsageligt tale om godsejere, proprietærer, embedsmænd – navnlig mange præster – og købmænd; men også skolelærere og gårdmænd fandtes der en del af, og også de ydede betydelige bidrag.

Der blev ret omgående udsat præmier på en lang række områder, såsom kvægavl, svineavl, haveanlæg, hørav, hampavl, kartoffelavl, vævning og biavl.

Om Chr. Nielsen Krarups andel i dette selskabs virksomhed er vi særdeles godt orienteret, fordi der i 1910 blev udgivet en meget grundig skildring af dets første 100 år.

Det fortælles her, at Krarup egentlig var ophavsmand til selskabets oprettelse, der fandt sted på Frederik VI's fødselsdag den 28. januar.

Det næste møde blev holdt i maj samme år. Om det står der i 100-års bogen: "I mødet oplæstes en skrivelse fra pastor Krarup, gående ud på, at kongen havde skænket selskabet 50 rdl. straks og 35 rdl. årligt i 10 år. Det fremgår af brevet, at pastoren har været i København og mundtligt forebragt kongen meddelelsen om selskabets stiftelse".

Et par citater mere: "Af andre sager, der begyndte at optage selskabet, var udbredelsen af maskiner; første gang i 1811, da Krarup skænkede en model til en hørbrydningsmaskine og foreslog året efter en rivemaskine til kartofler og rodfrugter købt. Han blev, i den tid

han virkede i selskabet, stedse en varm talsmand for udbredelsen af ny og tidssvarende redskaber og maskiner”.

”I 1825 tilbød pastor Krarup at levere 4 kartoffelplove som vederlag for skyldigt kontingent”.

”Fra 1827 begynder svingplove at spille en rolle blandt selskabets foranstaltninger til udbredelse af gode redskaber...og det er meget sandsynligt, at Krarups breve og hele agitatoriske virksomhed for at få svingplove udbredt, har givet stødet til, at selskabet tog denne sag og de senere afholdte præmiepløjninger op”.

Formentlig ikke selv nogen praktisk landmand

Vivilds jorder blev udskiftet i 1791, men som branden viste, lå alle gårdene endnu i 1818 samlet langs bygaden; størst af dem alle var præstegården på 70 tdr. land. Endvidere ved vi, at præsten omkring 1816-17 havde yderligere to gårde.

I Randers Amts Landvæsensprotokol står der nemlig om forholdene i Vivild efter branden, at Chr. Nielsen Krarup ”havde tilkøbt sig tvende Gårde i Wivild By; denne Handel blev ophævet og Gårdene overtaget af to andre”.

I hvilket omfang han selv forestod præstegårdens avling, ved vi ikke. I de sidste år var hans svigersøn i hvert fald præstegårdsforpagter.

Den åndsfraværende optræden og opsigtsvækkende figur, som er beskrevet i Wibergs Præstehistorie og som anekdoterne i ’Meddelelser om Fam. Krarup’ bekræfter, tyder imidlertid på, at hans landbrugsfaglige virksomhed har været mere af teoretisk end af praktisk natur.

Lad mig her gengive to af anekdoterne (’Meddelelser’ Nr. 3, side 22):

- ’Under et besøg i Århus opdagede han tilfældigvis, at et skib var ved at afsejle til København. Øjeblikkeligt

stod det klart for ham, at en københavnsrejse ville være overordentlig nyttig for ham, der var så mange han skulle træffe osv. Kort sagt han gik om bord og rejste til hovedstaden. Heldigvis var det blevet bemærket, så hans kone i Vivild kunne få bud derom’.

- ’Engang var han ude at spadsere. Ellers plejede han at ride, og gamle folk vil mindes hans lille gule hest, men den dag var han kommen ud til fods. Tilfældig støder hans hånd mod en bog, han har i lommen. Bogen kom op, den var interessant, og for mere uforstyrret at kunne fordybe sig i den, satte præsten sig på et jorddige. Lidt efter kom en af egnens folk kørende forbi, standsede og spurgte venligt, om ikke assessoren ville køre med hjem. ”Nej, tak”, lød svaret, ”jeg rider hellere”.

I forbindelse med Krarups distraktion og verdensfjerne optræden kunne man under henvisning til bemærkningerne i Bricka om hans gamle elev, Chr. Guldbergs evne til føre eskadron, dristes til at antyde, at han nok var bedre kendt med sine klassikere end til at håndtere en plov.

Offentlig administrator

I begyndelsen af 1800-tallet havde præsterne foruden forkynderembedet mange pligter af offentlig art.

- Præsterne forestod den sognevisse udfyldelse af listerne til de folketællinger, der som optakt til stavnsbåndets løsning blev indledt i 1787 med det formål at være kontrolinstans for den centralt styrede soldaterudskrivning, som indførtes samtidig. Hidtil havde værnepligten jo været administreret af godsejerne.

- Præsterne skulle påtegne skudsmålssøgerne for alle de tjenestefolk, som skulle i ny plads.
- Præsterne var formænd i fattigkommissionen efter reglement fra 1803 om fattigvæsenets bestyrelse på landet og administrerede således sognenes fattigvæsen – se billeder fra den omhyggeligt førte fattigprotokol fra 1814 for Vivild. (fra fattigprotokollen – Landsarkivet i Viborg)
- Præsterne var efter skoleloven af 1814 formand for skolekommissionen.
- Præsterne varetog koppevaccination af børnene i sognene, såfremt der ikke var nogen læge (districtsfysikus) til disposition.

Distrikt	Læg		Byg		Hjælpsløn
	nr.	st.	nr.	st.	
1. Wivild	25	7	23	7	12
2. Wejlbye	22	7	24	1	19
Udvalgte					
1. Wivild	1	1	1	1	1
2. Wivild	1	1	1	1	1
3. Wivild	1	1	1	1	1
4. Wivild	1	1	1	1	1
5. Wivild	1	1	1	1	1
6. Wivild	2	1	2	2	1
7. Wivild	1	1	1	1	1
8. Wivild	1	1	1	1	1
9. Wivild	1	1	1	1	1
10. Wivild	1	1	1	1	1
11. Wivild	6	6	6	6	6
12. Wivild	1	1	1	1	1

Plan for anordningsmæssig forsyngelse i Districtet Wivild og Wejlbye for 1814

Navn	Læg		Byg		Hjælpsløn
	nr.	st.	nr.	st.	
Andersen	11	11	11	11	11
Christen Andersen	11	11	11	11	11
Andersen	3	3	3	3	3
Andersen	11	11	11	11	11
Andersen	2	2	2	2	2
Andersen	3	3	3	3	3
Andersen	3	3	3	3	3
Andersen	3	3	3	3	3
Andersen	3	3	3	3	3
Andersen	3	3	3	3	3

Ydernes Navne og Opholdssted i Wivild Sogn, Wivild By.

Skaffede amtmanden en næse

Historikeren, arkivar Erik Nørr, foretog i 1981 en grundig gennemgang af sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841, altså netop det tidsrum, hvor Chr. Nielsen Krarup var landsbypræst. Titlen var: 'Præst og Administrator'.

Fra afsnittet, 'Præsten og smitsomme sygdomme' citeres: "Smitsomme sygdomme var til stadighed til stede i befolkningen. Pest, kopper, mæslinger, kolera, og influenza var ikke kun sygdomme, der optrådte med lange mellemrum, men krævede også deres ofre uden for de store epidemier. Smitsomme sygdomme var alt for farlige til, at man kunne lade dem behandle på normal vis. Lægerne var alt for få, og dertil kom, at folk generelt var alt for tilbageholdende med at tilkalde læge...

Distriktslægen skulle, efter at smitsom sygdom var konstateret, tilkaldes enten af amtmanden eller af direkte af præsten...

Sognepræstens omsorg for sine mindrebemidlede sogneboere i forbindelse med smitsomme sygdomme kunne komme i konflikt med myndighedernes bestræbelser for at holde udgifterne nede. I 1822 måtte Kancelliet tage stilling til det principielle spørgsmål om bekæmpelse af smitsomme sygdomme eller besparelseshensynet skulle have fortrinsret.

Sognepræst C.N. Krarup, Wivild-Vejlby, havde i en del tilfælde anmeldt smitsomme sygdomme til amtmanden og anmodet denne om straks at rekvirere distriktslægen til at besøge de syge, men præstens anmodning var i flere tilfælde blevet afvist. Krarup mente, at amtmandens indstilling hindrede en ønskelig 'Afværgning af Smitsoters Bedrøvelser blandt Landalmuen'

Amtmand C.L.Stemann, Randers, mente sig ikke forpligtet til uden videre at sende distriktslægen til sogne, hvor

præsten anmeldte udbrud af smitsom sygdom. Årsagen var, at ”DHrer Præster i Almindelighed og in specie Klageren ere meget tilbøjelige til at antage, at enhver Sygdom, der ytrer sig i deres Sogne, ere af den Slags, som Forordningen af 17. April 1782 omhandler, for derved at forskaffe deres syge Sognefolk ’frie Cuur og Medicamenter”.

Amtmanden havde derfor i en del tilfælde først ønsket en læges attest på, at sygdommen virkelig syntes at være af epidemisk karakter.

Sundhedskollegiet, der blev hørt i sagen, var ikke i tvivl. Det var meget vigtigt, at der straks blev truffet foranstaltninger imod smisomme sygdomme, og præsterne måtte hellere være for forsigtige end for ligegyldige.....

Kancelliet erklærede sig enig med Sundhedskollegiet i, at det var bedre at lægen undertiden blev tilkaldt unødvendigt, end at der ”aldeles ingen Undersøgelse foranstaltes i det Øjemed at spare det Offentlige Befordring og Diæterne til Lægerne”.

I samme forbindelse et kort citat fra Kancelliets Kirke- og Skoledepartements Brevbøger fra 1823 (Resolution 667 af 18 marts): ”I Anledning af Koncistorialas. Krarups Anmodning om at maatte udsætte Confirmationen af Pastoratets Konfirmander til Kr. Himmelfarts paa Grund af en Skarlagensfebers hænger i bemeldte Sogne og denne Sygdom forsinker Confirmationens tilstrækkelige Forberedelse – Bevilges”.

Ikke uden fars hjælp

Johan Jacob Grønnerup blev styrmand i 1839, men ikke uden sin fars hjælp. Han drog til søs som 15-årig i 1830, tog i 1833 – efter langfart som dreng, jungmand og letmatros – navigationsprøve for at kunne blive styrmand og ansøgte så i 1836 Søkrigskancelliets Admiralitets- og Commissariatskollegium om at få udstedt patent som styrmand. Han fik afslag på grund af manglende sejltid. Sejltiden for at blive styrmand var netop sat op fra 6 til 7 år; han havde kun 6.

Det var der ikke noget at gøre ved, så han tog ny hyre og ansøgte så igen den 22. december 1838, nu efter 8 års sejltid og med anløb af de havne, der krævedes.

Nøjagtig en måned senere, den 22. januar 1839, resolverede Admiralitets- og Commissariatscollegiet, at han kunne få sit styrmandspatent, såfremt han ikke 'ved førstkommende søsession bliver udkræven til Kongelig Tjeneste' – altså indkaldt til flåden.

Men det blev han. Ved en søsession i Aalborg – hans fødeby – den 11. februar 1839 blev han udskrevet til 'at møde på nærmere ordre til Kongelig Tjeneste' som helbefaren matros.

Det fik hans far til at tage fat. Han udfærdigede omgående en skrivelse til Admiralitets- og Commissariatscollegiet og protesterede mod den trufne afgørelse. Han indledte sit brev således: "Som Fader vil det høie Collegium gunstigt tilgive, at jeg herved i Underdanighed tillader mig at andrage paa gunstigste Forandring af denne Resolution og Udskrivning"

Hans protest virkede. Styrmandspatentet blev givet den 28. marts 1839.

Sessionens Afgørelse

Faderen havde afleveret protesten ad kommandovejen, nemlig til den lokale søindrulleringsofficer, der havde deltaget i sessionen. I en påtegning – på bagsiden af faderens brev – allerede 12. februar, altså dagen efter sessionen beskrives det, hvorfor Johan Jacob Grønnerup blev udskrevet. Sessionen forklarer, at det var beordret, at der skulle udtages én helbefaren fra Aalborg. Af sådanne mødte der to, men da den anden: "Ved den forinden Lodtrækningen stedfundne legemlige Wisitation, af Kirurgen og Sessionen blev befundet at være, paa Grund af dobbelt Beenbrud og deraf følgende Svækkelse og Indbinding i hans Been og Saar, mindre tjenlig, ansaa Sessionen, hvem det er paalagt at kunne udskrive aldeles sunde og tjenstdygtige Folk, sig uberettiget til at lade ham deltage i Lodtrækningen". Grønnerup blev altsaa udskrevet".

Sessionen henstillede imidlertid, at det overvejedes at hæve Grønnerups udskrivning, hvis der i andre købstads-distrikter fandtes det krævede antal helbefarne. Og det gjorde der altså.

Om udskrivningen til flåden

Sessionens påtegning blev i øvrigt indledt således: "Ærbødigst Erklæring. Aalborg Købstads Hovedrulle 67-61, Johan Jacob Grønnerup, har følgende Wedtegning:

Er 23 Aar gammel, heelbefaren, lod sig frivillig søeindrullere 1830; har siden den Tid næsten idelig været i Skibsfart; Mødte sidste Gang for Sessionen 1833".

Det fremgår således, at Johan Jacob – eller blot Jacob - frivilligt lod sig ind-

rullere – dvs. han gjorde selv opmærksom på, at han som sømand var forpligtet til at forrette tjeneste i flåden, hvis dette blev fundet nødvendigt. Som bekendt påhvilede værnepligten indtil 1849 kun bondestanden. Det gjaldt dog kun udskrivningen til hæren. Til supplerung af flådens faste stok - det faste mandskab – blev det i 1704 bestemt, at alle med sejlerfaring kunne udskrives, dvs. egentlige søfolk, men også fiskere eller blot folk, der med bopæl ved havet måtte antages undertiden at tumle en sejlbaad. Fra alle øer, som f.eks. Anholt, blev alle udskrevet til marinen.

De lægd – som bekendt et udskrivningsområde på størrelse med et sogn – der grænsede op til havet kaldtes for 'sølimiter' (limes = grænse).

Hovedparten af de unge mænd af bondestanden i sølimiterne blev ikke udskrevet til hæren, men til flåden. Men desuden påhvilede den maritime værnepligt også alle unge mænd fra købstæderne, som for til søs. Der førtes derfor i en række af købstæderne en såkaldt 'sørulle' over de søværnspligtige - efter værnepligtsreformen i 1788 opdelt i 'hovedrulle', 'tilgangsrulle' - og 'afgangsrulle'. Sørullen blev ført af en indrulleringsofficer, en – som regel afgået – søofficer, og alle skippere, der i de danske havne hyrede søfolk, skulle sikre sig ved en påtegning fra søindrulleringsofficeren, at den pågældende sømand kunne påmønstres og ikke skulle indkaldes til flåden. Alle unge, der ville til søs, måtte derfor som Jacob Grønnerup gjorde i 1830, 'frivilligt lade sig søindrullere'.

Derefter måtte de desuden med mellemrum lade fremstille sig for søsessionen, som Jacob sidst havde gjort i 1833. En sådan fremstilling kaldtes en mønstring. Den blev naturligvis noteret i sørullen. I "Sørullen for jyske Købstæder 1839" (Rigarkivet) står der således ud for Johan Jacob: "Er

mønstreet 1839, 1840 og 1841". Og der står: "Mødte". Endvidere står der: "Som styrmand aftjent 5/41". Om det betyder, at han har været indkaldt som styrmand i 1841 eller er slettet af rullen har jeg ikke fundet ud af.

Ansøgningen om styrmandspatent

Johan Jacob Grønnerups ansøgning af 22. december 1838 ligger i blandt Søkrigskancelliets Admiralitets- og Commissariatskollegiums arkivalier i Rigsarkivet.

Den er meget oplysende om i de 8 år, han havde været til søs. Den skal derfor citeres i sin fulde udstrækning:

"Fød her i Aalborg uden at være bunden til nogen anden bestemmelse for Livets inderste Valg, lod jeg mig af egen Drift i 1830, da 15 Aar gammel, indrullere for at søge min Fremtids Existens til Søes.

Efter at jeg da som Ungmand havde et par Aar gjort 2de Togter med et af de største her hjemmehørende Skibe, dels på Østersøen dels på Portugal, foruden nogle andre Rejser på Norge, tog jeg i 1833 den 1. Juni min Navigationsexamen, som vedlagte Examensbevis udviser.

Efter at have overstaaet denne Examen begav jeg mig i Farter med Skibe hjemmehørende i Kiøbenhavn og gjorde derfra flere lange Togter, dels til Spitsbergen, Island og Østersøen m.fl. - I 1836 i Januar Maaned indgav jeg til det høje Kollegium en underdanigst Ansøgning om den Gang at blive meddelt Styrmandspatent, hvilken ansøgning blev indlægget med de Attester, jeg den gang havde fremskaffet, men paa Grund af at jeg den Gang kun havde været indrulleret lidt over 6 Aar, blev samme mig den Gang nægtet.

Derimod blev det mig bevilget at gaae i Udenrigsk Koffardifart, og til den Ende forhyrede jeg mig som Understyrmand med den i Lybbeck hjemmehørende Brig

Cathrine Elisabeth og gjorde en Reise dermed som saadan i 9 Måneder. I 1837 kom jeg tilbage til Kiøbenhavn og da der dengang ikke var nogen Styrmands Emploi at faae, søgte jeg ikke mit Styrmandspatent, men tog Hyre som Fuldbefaren med briggen Chouque af Kiøbenhavn til Livorno og Messina og Rio Janeiro.

I Marts Maaned d. Å. kom jeg til Hamborg med bemeldte Skib som med dets bestemte Lodsepliede (?), men havde der uheld med Udlosningen af faae mit ene Ben forklemmt mellem 2de Kæder, og da Skibet afsejlede forinden jeg kunde blive cureret, maatte jeg da blive tilbage, og da jeg var saaledes cureret, at jeg igien kunne begive mig i Farten, maatte jeg tage den første den bedste Hyre, og saaledes forhyrede jeg mig som Fuldbefaren med en i Arkangel hjemmehørende Brig og gjorde i Sommerens Løb en Rejse til Arkangel og derfra til Amsterdam og videre til Kronstad og tilbage til Kiøbenhavns Rhed, hvor jeg efter eget Ønske forlod samme.

Den Attest jeg forskaffede mig som Understyrmand med den lybske Brig, for de 9 Måneder jeg var om Bord i samme, blev mig tilligemed nogle andre Papirer og Penge mig frastiaalet under min Sygdom i Hamborg i sidste Sommer og jeg kan nu umulig tilvejebringe noget Beviis herfor.

Desuagtet vil jeg ikke haabe, at det høie Collegium vil nægte mig et Styrmandspatent, da jeg nu til Sessionen har staaet i Rullen i fulde 8 Aar og paa disse har fremført Sandfærdige Grunde, er det jeg hermed underdanigst ansøger det høie Collegium om Bevilling paa, at dette mit Patent maa blive mig meddelt på den nu som for Aaret 1839 afholdende Sæsesession mod at bemeldte Gebyr erlægges.

Underdanigst

Johan Jacob Grønnerup

Sammen med ansøgningen er der 10 anbefalinger fra de skippere, som han sejlet med. Det fremgår af dem, hvor de forskellige rejser er gået hen samt hvordan hans tjeneste, flid og forhold om bord har været.

Jacob Grønnerups levned i øvrigt

Det er i øvrigt ikke ret meget, vi ved om skipper Grønnerup. I ansøgningen om skippercortikat står der, at han har sejlet to år som styrmand med skonnetbriggen, 'Clarence' af Aalborg, men nu har fået tilbud om at føre en brig 'Caning', tilhørende skibsreder I.M.Cohn i Aalborg.

Han blev født 28 februar 1815. Ved folketællingerne i 1834 og 1845 havde han bopæl hos forældrene i Algaden nr. 413 i Aalborg. Ved sidstnævnte er han anført som ugift og skipper, 30 år gammel.

Hans moder døde i maj 1845 og 4. oktober samme år blev Jakob gift i Budolfi Kirke med Sophie Dorthea Krarup. I kirkebogen er han anført som "Købmand i Holstebro", og ved folketællingen i 1850 bor han og Sophie Dorthea ganske rigtigt i Østergade 52 i Holstebro. Hans erhverv er anført som 'Skibsfører for tiden på koffardifart'.

Johan Jacob Grønnerup

Grunden til flytningen til Holstebro har formentlig været, at han hovedsageligt sejlede på England med udgangspunkt i Struer, der netop i 1800-tallet udvikledes som havneby for Holstebro.

Sejladsen foregik gennem en kanal i Aggertangen, der var blevet brudt ved en storm i 1825, så der – indtil omkring år 1900 - var forbindelse øst – vest gennem Limfjorden.

Senere flyttede familien tilbage til Aalborg og af 'Dansk Skibsregister 1871' fremgår det, at han er fører af galeasen 'Cecilie' af Aalborg. Han døde i Aalborg i 1875.

Hans far

Faderen, Christen Grønnerup, var først postfuldmægtig i Aalborg, senere lotterikollektør sammesteds. Altså helt igennem skrivebordsmand, selv om han var født og opvokset på en gård i Grønnerup ved Vraa og egentlig hed Christen Christensen. Han har ganske givet taget navnet Grønnerup, fordi det har været hans navn som soldat. At kalde soldaterne ved bynavn var ganske almindeligt - også dengang.

Han aftjente sin værnepligt ved 3. Jyske Infanteriregiment (senere 11. Bataljon, derefter Falsterske Fodregiment). Det havde dengang hjemsted i Aalborg.

I et skifte ved hans mors død i 1806, står der, at Christen er soldat i Holsten - og 3. Jyske Infanteriregiment var ganske rigtigt på grænsevagt dér i den periode.

Næste gang vi møder Christen i arkivalierne er 7. maj 1814, hvor han i Budolfi Kirke i Aalborg bliver viet til "pigen Bolette Nielsdatter Stidsgaard". I kirkebogen ser vi første gang titlen fuldmægtig anvendt.

Den 28. februar 1815 fik parret en søn, der blev fremstillet i Budolfi Kirke 26. april efter hjemmedåb. Det var Johan Jakob, opkaldt efter Christen Grønnerups chef, postmester Johan Jacob Bruun, og den lille Johan Jakob blev båret til dåben af chefens kone, oberstinde Bruun, således tituleret, fordi

postmesteren var "afgået fra militæretaten med character af oberstlieutenant". Samme oberstinde, født Bülow, var søster til den senere overgeneral i treårskrigen, F.R.H. Bülow, sejrherren fra Fredricia 1849.

Det var i hine tider ikke ualmindeligt, at man kaldte børnene op efter sin principal. Ej heller ualmindeligt, at dennes kone bar barnet til dåben, altså var gudmor. Det skete vel for at hjælpe børnene frem i verden ved, at nogle mennesker, som man ikke anså for at være helt uden hverken indflydelse eller midler, kunne støtte det barn, de var faddere til. Desværre fik det ikke nogen særlig betydning for Jacob Grønnerup, idet oberstløjtnant Bruun i 1828 blev idømt livsvarigt fængsel ved højesteret og tilbragte resten af sit liv indespærret i Kuppet I København. Grunden var, at han - efter at være blevet toldkasserer - ved en inspektion blev grebet i, at der manglede et stort beløb i toldkassen. Hvorvidt han i øvrigt var skyldig, er en helt anden historie, som ikke skal berettes ved denne lejlighed. At Christen Grønnerup blev ansat ved postvæsenet skyldes formentlig hans forlovelse og ægteskab med Bolette Stidsgaard, som synes at være blevet støttet af familien Bruun, fordi hun tilsyneladende havde været ansat i oberstindens hjem.

Lotterikollektør blev Christen Grønnerup i 1818.

Tre skrivelser – samme håndskrift

Som nævnt ligger Jacob Grønnerups ansøgning om styrmandspatent i Rigsarkivet. Nærmere betegnet i Søkrigskancelliets Admiralitets- og Commisariatskollegiums arkiv. Sammenlignes ligger faderens protestbrev samt Jacobs ansøgning fra 1841 om skippercertifikat. De tre skrivelser i Rigsarkivet er alle skrevet med samme

håndskrift, nemlig faderens. I min fars arkiv, som jeg har overtaget, ligger der et brev fra skipper Grønnerup til hans datter, fars farmor, skrevet i Hull i England i 1870.

Det er skrevet med en forholdsvis spinkel latinsk håndskrift.- med pen.

De tre breve i Rigsarkivet er derimod skrevet med kraftig gotisk skrift med gåsefjer – ganske som jeg kan forestille mig, at en forhenværende fuldmægtig i postvæsenet ville skrive. Der er derfor ingen tvivl om, at Jens Jacob Grønnerup hverken er blevet styrmand eller skipper uden fars hjælp - for så vidt angår den formelle side af sagen.

To kammerråder

I 1850, den 4. maj, var der landvæsenskommissionsmøde ved Selling Mølle, ca 5 km. sydøst for Hadsten. Selling Mølle ligger i Randers Amt, så derfor var det dette amts kommission, der var mødte. Der deltog imidlertid også en landvæsenskommisær fra Århus Amt. Han mødte i dog sin egenskab af formand for den lokal landboforening. To af de fremmødte herrer var proprietærer, dvs. ejere af en større ejendom - dog ikke så stor, at de kunne kaldes godsejere eller herremænd. De to proprietærer hed Niels Bygum Christian Krarup, ejer af hovedgården Haraldslund i Grundfør sogn, og Niels Langballe, ejer af hovedgården Dronningborg ved Randers.

Selv om det var både første og sidste gang de to var sammen ved et landvæsenskommissionsmøde kendte de to proprietærer udmærket hinanden. De havde nemlig i ca. 10 år været næsten naboer i Grundfør sogn, Vester Lisbjerg herred. Krarup havde haft Haraldslund

fra 1840 og Langballe havde – indtil han 1849 købte Dronningborg – fra 1825 haft Grundfør Mølle, en vandmølle ved Lilleåen.

Ingen af de to proprietærer hørte til bondestanden. Krarup var præstesøn og Langballe degnesøn, og begge blev de udnævnt til kammerråder, en ren honorær titel, der netop blev tildelt landvæsenskommissærer efter 6 års virke som sådan. Den havde ingen økonomiske konsekvenser, men medførte optagelse i en bestemt rangklasse i Hof- og statskalenderen. Krarup blev kammerråd i 1845. Niels Langballe derimod først omkring 1856.

Hvorvidt familierne Krarup og Langballe har plejet omgang med hinanden, ved vi ikke; men vi ved fra de erindringer fru Krarup, født Henriette Manniche, skrev til et barnebarn, se beretningen 'Mor med i kantonnement', at da Krarups ældste søn sejlede til København for at studere, "blev han modtaget på kajen af student Langballe".

Ca. 130 år senere, engang i 1970'erne, besluttede mine forældre at lægge turen om ad Grundfør for at se, hvordan deres respektive oldeforældre havde boet. Som stor pige havde min mor tilbragt alle ferier i sine forældres skovhus i Skjern Skov mellem Randers og Viborg. 5-600 meter fra skovhuset lå Karmark Mølle, en gammel, smuk og meget idyllisk beliggende vandmølle, og jeg tror, at det var årsagen til, at mor med stor forventning så frem til mødet med Grundfør Mølle.

Dyb var derfor hendes skuffelse over det syn, der mødte hende: En firlænget rødstensgård fra omkring 1. verdenskrig beliggende mindst 100 m. fra åen, med oplagsplads for kommunen i længerne og husvildebolig i stuehuset og uden antydning af ansats til, at der engang havde været vandmølle.

Ved Haraldslund derimod mødte mine forældre et smukt gammelt stuehus omgivet af en nydelig have, som de dog på grund af et skilt med 'Privat, ingen adgang' ikke kom nærmere.

Kammerråd Krarup

Niels Bygum Chr. Krarup havde en lidt tragisk skæbne. Efter en aktiv og hektisk tid i jysk landbrug indtil 50-årsalderen, fulgte en periode i København med sygdom og – så vidt man kan skønne - præget af depressioner, indtil han døde ensomt i en lejlighed på Vesterbrogade som 61-årig.

12 Psalmer
forfattede i søvnløse Nætter
efter 7 Mars Sygeleje
af
N. B. C. Krarup
Landvæsenkommisfær, N. af D.
København 1863.

Fundet i registrator Frederik Krarups papirer, der ved hans død i 1910 blev afleveret til Rigsarkivet. Her kopieret fra 'Meddelelser om fam. Krarup' nr. 5, juni 1922

I 1826 var han blevet gift med Henriette Manniche, præstedatter fra Grundfør præstegård, og i løbet af 15 år fik de ikke mindre end 11 børn. Efter at han var blevet valgt til Landstinget i 1850 og derfor flyttede til hovedstaden, blev parret imidlertid separeret i 1854 og endelig skilt i 1856. Ved

separationen beholdt hun Haraldslund, han fik alle øvrige midler og ejendomme, bl.a. købte han i 1857 den meget smukke gård, Hegnsholt ved Grønholt i Nordsjælland, som en af hans sønner forpagtede. Hans barnebarn, stifteren af krarup-legatet, sagfører i Præstø Henry Krarup (1862 – 1932), er således født på Hegnsholt. Krarup-legatet tildeles netop efterkommere efter Niels Bygum Chr. Krarup, der er enten unge under uddannelse eller fattige, uforsørgede enker.

Hegnsholt, tegnet ca. 1820 af C.F. Hansen til overhofmester Adam Wilhelm Hauch

Efter separationen synes det, som om han helt har mistet forbindelsen med de børn, som ikke havde bosat sig på Sjælland. Der boede kun Ove Thure, der blev sagfører i København og Henrik, der først forpagtede Hegnsholt og senere Buttrup Mølle ved Holbæk. Alle de 'jyske' børn holdt sig tilsyneladende mest til deres mor – at dømme efter hendes erindringer.

Henriette Manniche døde først i 1888, men 7 af de 11 børn døde før hende, alle af tuberkulose. Var det mon også det kammerråden havde fået? Havde det stuehus, som han byggede på Haraldslund mon været en dødsfælde?

Den aktive periode i Jylland

Som 43-årig blev Niels Bygum Chr. Krarup præsident for den første nordiske landmandsforsamling, der på hans initiativ mødtes i Randers i 1845.

Han var initiativtager til og udgiver af et landbrugstidsskrift (Tidsskrift for den danske bonde) og endelig grundlagde han og var forstander for den første landbrugsskole – om ikke i hele Danmark, så i hvert fald i Jylland.

Landbrugsinstituttet – sådan kaldtes det dengang - begyndte på forpagtergården Frijsendal under Frijsenborg, senere blev det flyttet til Haraldslund.

Forud for grundlæggelsen af landvæsensinstituttet havde han, der var født i Åle præstegård i 1802 og var vokset op i Vivild, blevet student fra Horsens i 1822. Havde derefter læst teologi, men besøgte flittigt professor Gregers Begtrup's forelæsninger i landøkonomi. Hans hu stod til landbruget og efter første eksamen blev han, som cand. phil. lærer ved præstegårdsseminariet i Lyngby på Djursland - grundlagt af præsten P.H. Barfod - og samtidig præstegårdsforpagter sammesteds. Han blev betragtet både som en dygtig organisator og god pædagog.

Landbrugsinstituttet

I Århus Stifts Årbøger 1930 findes der – under overskriften 'En Skolemand' - en grundig gennemgang af forholdene på landbrugsinstituttet, både om undervisningen og om eleverne. Artiklen er primært baseret på en indberetning fra februar 1844, som Niels Bygum Chr. Krarup indsendte til landhusholdningsselskabet, som støttede skolens drift. Fra maj 1843 til april 1844 havde skolen 25 elever, 10 præstesønner, 2 gårdmanssønner, 1 møllersøn og de resterende 12 godsejer- og embedsmandsønner. Eleverne er delt i to klasser og læretiden er mindst 2 år, i de fleste tilfælde 3.

Der undervistes i følgende: Agerdyrkningslære, herunder kemi og besætningslære (ved Krarup selv), husdyrenes anatomi, hestens eksteriør ved (en dyrlæge), matematik, fysik, tysk og dansk (ved cand. theol Henrik Theodor Voss), landmåling, nivellering, forstvæsen og botanik (ved en forstkandidat), redskabers brug og forfærdigelse af agerbrugsredskabet (praktik). Der undervistes 3 til 4 timer om formiddagen og eleverne deltog i alt forefaldende praktisk arbejde i mark, eng, skov, stald og lade. Et par aftener om ugen var der foredrag over nationaløkonomiske emner.

Foruden eleverne var der 7 lærlinge, der hele dagen arbejdede i bedriften og fik teoretisk undervisning om aftenen. Der afholdtes eksamen hvert år i april.

Fra begyndelsen af 1850'erne havde en fætter Janus Balthazar Krarup deltaget i skolens ledelse og i 1855 videreførte han driften alene, men flyttede samme år skolen til Skårupgård nord for Århus og senere til Daugård ved Vejle.

Kammerråd Langballe

Niels Langballes far var degn og skoleholder i Tønning ved Brædstrup mellem Horsens og Silkeborg. Vi ved ikke noget om Niels' ungdom og uddannelse. Han var forvalter på førnævnte Skårupgård, da han i oktober 1810 blev gift i Hjortshøj Kirke med Christiane Frederikke Hansen, enebarn efter en velhavende købmand i Randers. Begge var da 19 år. Samme år forpagtede han "på 6 år" herregården Urup, små 10 km fra fødehjemmet i Tønning. Fra Urup var der i slutningen af 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet udskilt to andre hovedgårde (Lillerupholm og Julianelyst). Det var derfor kun en gård på et par hundrede tdr. land han forpagtede og det har sikkert ikke været nogen dans på roser at have den forpagtning. I bogværket "Danske Herregårde" (Kbh. 1966) skriver arkivar Stig Nygaard om Urup, at ejeren "måtte finde sig i, at skifteretten 1825 udlagde gården, uden tilliggende af nogen art, til direktørerne for Århus Stifts offentlige midler, der straks videresolgte den..."

Netop omkring 1825 købte Niels Langballe Grundfør Mølle. Den havde tidligere været ejet af en farbror til hans kone. Han havde møllen i ca. 25 år, hvorefter han købte hovedparcellen til hovedgården Dronningborg ved Randers. Efter års virksomhed som landvæsenskommissær i Randers Amt udnævntes han omkring 1856 til kammerråd. Sønnen Henrik overtog Dronningborg. Niels Langballe døde 1870.

Som ejer af Dronningborg blev han valgt til medlem af Randers amtsråd som repræsentant for de større gårde.

Ved valget i 1858 konkurrerede han om pladsen med en ung mand der netop havde overtaget Skaføgård. Han hed Jacob Brønnum Scavenius Estrup og blev i 1875 Danmarks konseilpræsident (statsminister) gennem 19 år. I 1858 blev Langballe valgt.

Livet på Dronningborg

Om familielivet på Dronningborg har et barnebarn af Niels Langballe, Inger Gautier Schmit, fortalt i en bog, der udkom i 1948 med titlen "Min Mor". Under overskriften: "Hun var en ægte dansk kvinde", skriver hun om sin mor, Julie Langballe.

"Min moder blev født den 25. juli 1843 på gården "Grundfør Mølle", en smuk gammel møllegård, som ligger mellem Århus og Langå. Hele slægten var jysk uden nogen iblanding fra andre landsdele. På mødrene side var min mor i slægt med den store Brock-Bredahlske slægt, men jeg mindes i øvrigt ikke, at dette familieskab havde nogen særlig betydning for hende i livet. Min mors far, kammerråd Langballes slægtsforhold kender jeg intet til. Om ham ved jeg kun, at han i en årrække var amtsrådsmedlem i det amt, hvor han boede. Han købte få år efter min mors

fødsel gården "Dronningborg" ved Randers, en smuk gammel gård med skov og store enge ned til Gudenåen, som i årenes løb blev et samlingssted for hele slægten. Her udfoldedes en storstilet gæstfrihed til trods for, at min bedstemor døde, da min mor var 5 år gammel. Huset lededes og styredes da af den ældste søster, der var 20 år ældre end min mor og som var som en mor for hele søskendeflokken.

Dronningborg efter maleri af K. Klausen ca. 1900

Der var 9 børn i hjemmet, og min mor var den yngste; der var altså en meget betydelig forskel på alderen i denne søskendeflok, hvilket bl.a. ses deraf, at den ældste søn, som var teologisk kandidat, på et vist tidspunkt var huslærer for sine yngste søskende.

Der var sikkert ikke meget, der hed opdragelse på denne gård. Der førtes et frit og fornøjeligt liv med venner og kammerater af den store børneflokk, og dertil bidrog jo, at de økonomiske forhold for landbruget på den tid var så gode, at man kunde tillade sig at udfolde en sådan gæstfrihed. Betegnende for forholdene er også, at 5 af de 6 sønner blev sendt til København for at studere ved Universitetet. Alle gennemførte deres studier. Kun en af sønnerne blev på gården og overtog den efter faderens død. Til gengæld var han forpligtet til enhver tid at modtage familiens medlemmer som gæster på gården, hvilket gav sig udslag i, at bl.a. vi søskende, 7 i tallet, tilbragte alle vore

barndoms- og ungdomsferier på Dronningborg sammen med vor store jyske slægt, og på den måde, skønt københavnerne, dog kom til at føle os i ret nær kontakt med det jyske element.

Min onkel havde ingen børn, og da han døde, gled gården desværre ud af familiens eje, hvilket var et stort tab for os alle.

På denne gård voksede altså min mor op, og som nogle af sine første barndomserindringer mindedes hun invasionen af tyskerne i 1848, og naturligvis endnu klarere tyskernes fremtrængen i 1864, hvor naturligvis en gård som "Dronningborg" måtte stilles til rådighed for fjenden. Nogen overlast var der dog ingen, der led udover de økonomiske tab, som en krig og besættelse altid medfører. Disse historiske oplevelser kom i høj grad til at præge den Langballe-familie.

På en helt anden måde, end jeg husker fra min ungdom, har jeg forstået, at "kærlighed til fædrelandet" dengang brændte i de unges sind. To af sønnerne meldte sig således som frivillige i 1848 og deltog i krigen. Den ene af dem omtales meget rosende i et historisk værk for sin tapre adfærd. Da han erfarede, at hans mor lå for døden, fik han orlov, og spadserede på sin fod fra Slesvig til Randers for at nå frem for at se moderen endnu en gang, hvilket også lykkedes. Det var altså en stærk, jysk race, af hvilken min mor udsprang. En udpræget selvstændighedsfølelse og trang til frihed besjælede den, og dette særpræg forlod hende aldrig siden...."

Niels Langballes testamente

I min mors gemmer lå der et testamente, som Niels Langballe skrev i 1869, og som jeg har valgt at citere in extenso (dog med moderne retsskrivning):

”I Jesu Navn:

Det er en særdeles bekræftet erfaring, at intet er uvissere, i den fremrykkede alder i særdeleshed, end at forudsætte nogen tidsregning for, når forsynet finder det for godt at bortkalde os fra det jordiske. – Med denne betragtning for øje har jeg i Guds navn til hensigt med disse linier at opstille nogle bestemmelser, som det er min vilje og mit ønske, efter min død, af mine børn og livsarvinger at blive bragt i anvendelse ved realisation af mine efterladenskaber.

(1) Mine kære døttre, Ane Margrethe og Julie Vilhelmine skulle efter min død, så længe de lever ugift, hver udbetales årlig 400 rd., er firehundrede rigsdaler rigsmønt, til årets tvende terminer, hver gang med det halve, og til hvilken ende en kapital, stor 20 000 rd., forrentet med 4% skal blive indestående prioriteret i Dronningborg hovedgård næstefter den prioritet til kongens kasse, stor 4161 rd. 68 sk. som der indestår som første prioritet. Skulle flere kapitaler på denne tid have prioritet, som og den kapital 6000 rd., jeg foruden prioritet skylder jfr. Wadum, som andre mindre summer, jeg ifølge udstedte private gældsbevis bortskylder, da skal sådanne fordringer forlods udbetales af min kapitalformue.

(2) Indtræder døttrene efter min død i ægteskab, da skal Ane forlods udbetales en kapital, stor 3000 rd., og for det tilfælde, hun ikke efter ansøgning anholder det Brock Bredalske legat, da 4000 rd., Julie 2000 rd. Og hvis hun ikke efter ansøgning erholder det Brock Bredalske legat, da 3000 rd. Caroline, der har modtaget det Brock Bredalske udstyrslegat 2000 rd.

Desuden skal Ane foruden nogen afkortning i hendes for øvrigt tilfaldende andel, som arv af mine efterladenskaber, være berettiget til at udtage som hendes ejendom, det mahognichatol med opsats, der har været ejet af hendes moder og bedstemoder, de 4 sølvlysestager, der til hendes bedstemor, hvis navn hun bærer, er af familiens blevet skænket som brudegave. De to mahognikommoder kan Caroline og Julie dele, hvis de ønsker det. Denne bestemmelse tilføjes, for derved så meget at bevare i kærlig erindring om de dyrebare kære, i hvis eje disse genstande har været.

(3) De for øvrigt tilstedeværende genstand af sølv med mere, deles efter kærlig overenskomst, dog kunne jeg ønske, at Ane erholdte den store sukkerbøsse, og at hun og Johan Frederik delte et dusin af spiseskeer, der er skænket deres bedsteforældre som brudegave.

(4) Ane og Julie skulle, såfremt de ved min død er ugifte, være berettiget til at udtage hver et sengested og en komplet seng af de sengeklæder, der fra deres sal. Moders tid er opbevarede.

(5) For det tilfælde, at Ane og Julie efter min død indtræder i ægteskab, da skal den kapital, der er bestemt til at blive indestående prioriteret i Dronningborg så længe de lever ugift, tillige falde lige til deling, efter at de i så fald forlods er blevet udbetalt de for dem i det forestående bestemte summer. Af den indestående kapital oppebærer de som ugift den årlige rente 4%. Ved indtrædelse i ægteskab skal de have valget af, enten de vil, at gårdens ejer skal bære udgifterne ved deres hæderlige bryllup, eller i stedet derfor af ejeren, foruden nogen erstatning, hver at blive udbetalt 500 rd., når brylluppet foregår.

(6) Hovedgården Dronningborg med besætning, avl, ind- og udbo, således

som samme ved min død forefindes, med undtagelse af de her foran nævnte genstande, skal overdrages min kære søn Henrik Frederik Marius for den kapital 55 000 rd. Rigsmønt, dog afgår herfra kapitalen, der foran er benævnt som indestående i kongens kasse.

For øvrigt er det mit ønske, at mine mangeårige tro tyender Sophie Fredberg og Inger Nielsdatter efter min død i deres fremrykkede, måske svagelige alder sikkert en fremtid fri for nærings-sorger, og således opstiller som forlangende, at når de ikke på grund af høj og svagelig alder kan bestride deres nuværende stilling i familien, Sophie Fredberg da nyder et årligt underholds-bidrag stor 150 rd.. og Inger Nielsdatter 100 rd., og som jeg forventer af mine kære børn eller livsarvinger én for alle og alle for én vil blive opfyldt. Det er af den grund, jeg for Inger kun opfører 100 rd., at hun imod mit bevis har en større kapital på rente hos mig inde-stående.

Jeg vil derhos foreholde eder, mine kære håbefulde børn, der hidtilmed eders retskafne vandel har beredt mig så megen lykke, så mgen kærlighed, så megen glæde, at I indtil eders livsaften stedse vil bevare den dybeste højagtelse og taknemmelighedsminde, I er eders kærlige, for eder sig selv opofrende og omhyggelige sal. Moder skyldig, ved hvis side jeg har tilbragt et så sjældent lykkeligt samliv. I vil berede eder et agtet navn og et hæderfuldt minde, hvis I – som jeg ønsker og håber – vil lade hendes gudsfrygt og retsind og ædle handle-måde være eders ledestjerne på alle eders veje og til alle eders gerninger, hvortil jeg af mit hjertes dybeste fylde ønsker, Gud vil give eder kraft og styrke.

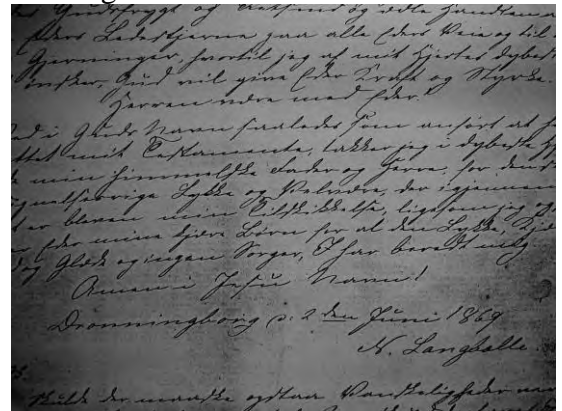
Herren være med eder.

Ved i Guds navn således som anført at have oprettet mit testamente, takker jeg i dybeste hjertes fylde min himmelske Fader og Herre for den velsignelsesrige lykke og velvære, der igennem livet er blevet min tilskikkelse, ligesom jeg takker eder, mine kære børn, for al den lykke, kærlighed og glæde og ingen sorger, I har beredt mig.

Amen i Jesu navn

Dronningborg, d. 2den juni 1869.

N. Langballe

Efterskrift: Skulle der måske opstå vanskeligheder ved deling af boets forventede overskud, haves intet imod, at heri sker forandringer efter gensidig, kærlig overenskomst.

Det er en selvfølge, at boets formues overskud straks kan forlanges udbetalt af gårdens ejer. Efter min død skal Ane og Julie, som ugifte have fri station i gårdens værelser, og det nu benyttede soveværelse stå til deres rådighed med deri værende senge.

For det tilfælde, der i tiden skulle indtræffe forskellige kurser på sølv og sedler, da skal de forfaldne renter betales i sølv.

Så længe de simple fordringer forblive indestående, skal deraf årligt i renter betales 4%, hvilket også skal ske af de kapitaler Ane og Julie er tillagt til udstyr.

For adskillige forretninger, som Janus Erasmus for mig har udført uden hono-

rar, gives ham mit lommeur med vedhængende kæde, som vederlag.

Min hoslagte disposition er det måske antageligt i nogle poster medfører vanskeligheder ved boets realisation, og jeg vil den ende bemærke, at såfremt det sker med samtlige pågældendes

vilje og samtykke, da har jeg intet imod, at hermed foregår afvigende forandringer, dog under den bestemte forudsætning, at døtrene derved ikke lider noget skår i de for dem opstillede bestemmelser.
Langballe”.

Mor med i kantonnement

Henriette Manniche (1808-85) fik 11 børn med sin mand Niels Bygom Chr. Krarup, som drev landbrugsskole på hovedgården Haraldslund i Grundfør sogn. Det tiende barn, en søn, fik navnet Alfred, og moderen elskede ham over alle andre. Efter separation i 1854, solgte Henriette Manniche Haraldslund, som hun havde beholdt ved separationen, og indtil Alfred døde 31 år gammel, fulgte hun ham i tykt og tyndt – boede således hos ham og hans kone, da han forpagtede to store gårde på Sjælland, Først Kirstinesminde, senere Eriksholm, begge ved Holbæk. Alfred døde af tuberkulose på Eriksholm i 1873.

Henriette Manniche (1808 – 85)

Alfred fik 5 børn. Ældst var Kathrine, født 1867. Kort efter Alfreds død skrev Henriette Manniche et erindringshæfte om sin elskede søn, dediceret til Kathrine: ”Og til dig, min elskede Kathrine, overgives disse blade, som den ældste, og når dine søskende vokse til at kunne forstå og skatte erindringen om deres elskede fader, da vil du meddele dem disse blades indhold”.

Efter at have moderen i 1863 havde solgt en gård ved Århus, som Alfred havde drevet for hende, blev han

samme år forpagter i nærheden af Sæby. Om 1864 skriver moderen:

”Da vi kom til foråret, udbrød krigen med preusserne. Alfred ville da med som *frivillig*.

Jeg blev jo meget beklemmt, da jeg mærkede, det var hans fulde alvor, men *turde eller kunne* jo ikke sætte mig imod, når han følte kald dertil. Vi rejste til København, hvor Alfred efter nogle dage kom ind i en eksercerskole (og jeg boede hos min kjære søn Ove). Alfred i forening med en ven, civilingeniør Kruse¹², indlogerede dem i Gothersgade 115. Så ofte han kunne besøgte han os på Christianshavn. Da han blev færdig med skolen, blev han ansat ved 21. regiment tilligemed Kruse. Oberst Saaby blev deres chef.

Da regimentet skulle ligge ovre ved Løgstør, 4 mil fra Aalborg, og rejse til søs fra København til Aalborg, og han havde 8 dages permission, rejste jeg med, og fra Aalborg tog vi ekstra befordring til Sæbygård – forpagtet af Jacob Holm, gift med min ældste datter Marie - hvor Alfred blev 8 dage. Forpagter Holm og Alfreds broder Janus kjørte ham da til Aalborg. Tillige var Christian Holstein¹³ med, som og var gået frivillig med, og stødte til sit regiment. (Alle regimenterne lå da i det nordlige Jylland). Jeg var naturligvis meget beklemmt ved, at han, ja, når vidste ingen, kunne komme med i slag, men det var jo det, han - som alle

¹² Carl Johan Henrik Kruse (1840-1900). Senere murermester på Frederiksberg, gift 1866 med Jeanette Mathilde Krarup, datter af Enoch Christian Krarup, præst i Søften fra 1858.

¹³ Christian Frederik Holstein, 23 aug 1842. Landmand. Ejede 1868-72 Ø. Sortkær i Elling sogn ved Frederikshavn. Senere fiskerikontrollør ved Østifterne. Hans Bror Emil Holstein var 1868-76 ejer af Haraldslund. (Adelskalenderen 1865 & 1897)

begeistrede unge danske mænd – ønskede. Men jeg kunne jo ikke være ved nogen kærligere end Marie og mine andre børn, og det hjalp jo betydelig på at opretholde mit håb (om), at den gode Gud ville bevare ham for mig.

Alfred Krarup (1842 – 73) som soldat

Da en måned var gået, fik alle regimenterne ordre til at skulle passere lige forbi Sæbygård gennem Sæby til Frederikshavn, hvorfra de skulle udskibes til Fyn; vi havde indkvartering af en del officerer, men da alle de andre var passerede, men 21. regiment var ingen besked om, så blev jeg jo ængstelig, og dobbelt overrasket, da et par dage efter en vogn holdt for døren med Alfred, Kruse og 4 officerer. Obersten med sin stab skulle bo hos baronens. Alfred og Kruse skulle først derover og så til Sæby og have regimentet indkvarteret, da de vare ordonantser for regimentet. De kom da i to dage, hvorved vi havde det meget

livligt; den tredje dag skulle de rejse om aftenen fra Frederikshavn til Nyborg og videre i Fyn.

Med Holms wienvogn kørte Marie og jeg Kruse og Alfred til Frederikshavn; Holm, samt Alfreds søskende, Christian og Thora, kørte bagefter. I Frederikshavn drak vi the og fulgte med ned til et uhyre dampskib, der var lånt fra Sverrig og skulle føre hele regimentet. Christians ældste datter, som holdt så meget af Alfred, blev ved med at ville gå med ham i hånden, lige til skibet, og græd tilligemed vi andre, da Marie næsten med magt tog hende fra onkel Alfred.

Otte dage efter sejlede jeg med et dampskib, som også førte noget militært, til Nyborg, anført af en løjtnant, jeg kjendte, og som min kjære Marie fulgte mig ud på skibet og bad have omsorg for mig. Det var en lang søtur, men stille vejr. Da vi kom til Nyborg, var jeg hos tante Nelly's søstre¹⁴ (Frøknerne Aalborg, som havde et pigeinstitut dér) et par dage. Ingen vidste, hvor 21. regiment var gået hen; nogle troede til Jylland. Jeg rejste da til min fætter pastor Mogens Worm¹⁵ i Søndersø, 2 mil nordvest for Odense. Her blev jeg modtaget med kjærlige arme og hjerter; derigjennem byen passerede dagligt militær, men alt skulle den gang ved det militære gå så hemmeligt, og jeg havde kun hørt fra Alfred, at de var kommet vel til Nyborg, og troede de skulle ligge lige dér i nærheden.

Ved min fatters hjælp fik vi opdaget, at det 21. regiment lå ved Bogense; vi skrev da dertil, og overraskede Alfred og Kruse, som havde et meget godt

¹⁴ Nelly Aalborg (1835-1903), 1856 gift med ovennævnte Christian, mor til nævnte Henriette.

¹⁵ Mogens Worms mor, Henriette Christine Valentine Nielsen var søster til Henriette Manniches mor.

kvarter hos en rar, venlig familie, der modtog mig som en gammel bekendt. Jeg tilbragte en meget rar dag, og vi spadserede omkring i en smuk skov, der ligger lige ved byen; men om aftenen, da jeg skulle med diligencen tilbage, kom den gamle beklemthed; jeg måtte jo tænke på, at de hvert øjeblik kunne overrumples eller komme i slag med preusserne.

Nogle dage efter havde Alfred det uheld at miste 30 daler, som jeg havde haft med til ham, og som han ville leveret til Sophus Skaarup (der var intendant ved regimentet) at gjemme, at han kunne have, når han behøvede; men som han så hurtig havde fået ordre til at skulle udrette noget og ikke fået pengene fra sig, mistede han dem. Jeg sendte ham atter gennem Sophus Skaarup, som da kom ham til gode.

Senere kom Alfred og Kruse til Sønderød en søndag morgen. Henriette Worm¹⁶ og jeg kørte med dem om aftenen til Bogense. Senere kørte jeg hen til en landsby, regimentet var kommet til, nærmere Sønderød – og da man håbede der snart blev våbenstilstand, tog jeg afsked med min elskede søn, og bestemte da at rejse til Kjøbenhavn kort efter, og da Alfred komme dertil.

Det varede og kun ca. 14 dage, inden han kom til Kjøbenhavn til os. Vi bleve der da en otte dage og rejste da til Aarhus, til Jylland, ned at besøge Claudis og da til Sæbygård, hvor Alfred atter blev forvalter hos Holm. Vi bleve da der vinteren over”.

I sin overstrømmende kærlighed til sønnen, har Henriette Manniche ikke forstået, hvor vanskeligt hun stillede sønnen i forhold til kammeraterne.

I 1922 skrev Alfreds datter Kathrine, som Henriette Manniches erindringer var tilegnet, således følgende i en lille skildring af sin fader i ”Meddelelser om Familien Krarup”:

”En udtalelse af hans soldaterkammerat, senere murermester Kruse i København, vil jeg dog anføre; mange, mange år senere sagde han til mig: ”Tror De, nogen anden end Alfred kunne have fundet sig i, at hans moder således fulgte efter ham fra sted til sted?” Og hvorfor? Sikkert fordi han var så afholdt, at soldaterkammeraterne ikke nænnede at drille ham med dette lidt overdrevne udslag af moderkærlighed”.

Det skal til retfærdiggørelse af Henriette Manniches bemærkes, at hun ikke altid havde det let. Hendes mand – og de 11 børns far – Niels Bygom Christian Krarup synes ikke at have taget særlig del i familiens liv. Han har tilsyneladende dels været fuldstændig opslugt af sit arbejde, dels synes han at have været meget deprimeret i de sidste år – i hvert fald var han ved den endelige skilsmisse så syg, at den obligatoriske mægling foregik – alene med ham – på hans bopæl på Nørretorv i København.

---

¹⁶ Mosteren Henriette Worm boede efter ægtemandens død i 1851 hos sønnen i Sønderød (Wiberg)

Enten er De fanden selv, eller også ....

I 1989 foretog min da 85-årige far en rygsæk-rejse i det græske øhav. Da han en aften sad i en taverne i Piræus, hørte han en nordmand ved nabobordet fortælle sine bordfæller følgende historie: En gang for godt hundrede år siden rejste tre herrer i en jernbanekupé ned gennem Tyskland. De to, der åbenbart kendte hinanden, drøftede på tysk et åndeligt anliggende, men den tredje – hvis modersmål de to talte – kunne ikke lade være at blande sig i samtalen. Lettere irriteret gik de to herrer over til tale latin; den fremmede fortsatte ufortrødent sin indblanding – nu på dette sprog. De to herrer slog nu over i græsk, den fremmede ligeså. Så forsøgte de på hebraisk og til sidst på arabisk, men den fremmede talte stadig med. Den ene herre udbød da: ”Enten er De fanden selv, eller også er De professor Caspari fra Kristiania”. ”Sidstnævnte er jeg”, lød svaret.

Da nordmanden var nået dertil i sin fortælling, brød far ind i samtalen ved nabobordet og forkyndte med høj røst: ”Ja, og det var *min* morfar!” Derefter sluttede aftenen med hyggelig forbrødring.

Denne skrøne om oldefar Caspari kendte nordmanden fra den norske folkeskoles læsebog, fortalt af sønnen Theodor – og senere gengivet i dennes erindringsbog: ”Fra mine unge Aar” (1929). Men hvem var han egentlig, den gamle professor fra Norge, fars morfar, der ikke kunne lade være med at blande sig i andres samtale – mon det i øvrigt er arveligt? Ja, som nævnt var tysk hans modersmål, men i hjemmet har der måske snarere været talt jiddisch, for han var tysk jøde, født i 1814 i Dessau, sydvest for Berlin.

Her var hans far købmand – sjakre-jøde, sagde far altid – men i virkeligheden havde faderen – så vidt vides – en udmærket forretning i årene lige efter

Carl Paul Caspari

napoleonskrigene. I hvert fald var han i stand til at lade sønnerne, Carl Paul, den senere professor, og Bernhard gå i gang med at studere ved universitetet. Senere menes forældrene at være blevet meget fattige.

Carl Paul kom til Kristiania som universitetslærer i teologi (gammel-testamente) i 1847 og virkede som sådan til sin død i 1892.

Sammen med vennen, professor Gisle Johnson, kom han til at præge næsten to slægtled af præster i sit nye fædreland.

”Kan man faa kaffe i Kristiania”

Det var Gisle Johnsons skyld, at Caspari kom til Norge. Herom skriver Theodor i erindringerne: ”I 1847 hændte det, at daværende lektor i teologi ved universitetet i Kristiania, Gisle Johnson, under sit studieophold i Leipzig hørte min fars forelæsninger. De varme

beaandede foredrag gjorde et sterkt indtryk paa ham, og en dag steg han ind paa min fars hybel og spurgte, om han ikke skulde være villig til at søke et ledigt lektorembede i theologi ved Kristiania universitet.

”Kristiania-Norge” kom det grundende fra min far. Han var ikke ganske klar over, hvor landet laa.

”Jeg har hørt, at der skal være saa meget bjørn i Norge,” sagde han langt om længe i en betænkt tone. ”Aaja, bjørn findes der nok, men saa langt som til hovedstaden vover den sig nok ikke”, svarte Johnson smilende.

Det lød jo beroligende, men endda var det et spørgsmaal, som først maatte faa sin løsning, før min far kunne bestemme sig: ”Kan man faa kaffe i Kristiania?” spurgte han spændt. Kaffe var en af den fattige docents faa nydelser.

”Kaffe, saa meget De lyster,” lo den alvorlige Johnson. Dermed var alle betæneligheder veiret bort. Han søgte og fik det ledige lektorat i theologi, blev konstitueret i 1847, fast ansat i 1848 og udnævnt til professor i 1857”.

Norge i midten af 1800-tallet - den johnsonske vækkelse

Da Caspari kom til Norge var den svensk-norske union og Eidsvold-grundloven – alle fra 1814 – kun 33 år gamle – ganske som Caspari selv, der var født præcis 19 dage efter, at Frederik VI ved freden i Kiel havde afstået Norge. Den svenske konge – reelt tronfølgeren Carl Johan, født Jean Baptiste Bernadotte, havde som bekendt accepteret, at Eidsvold-grundloven var gældende for den norske del af unionen. Loven indebar bl.a., at kongen kun havde suspensivt (udsættende) veto for almindelige love vedtaget af stortinget – en sag, vi vil se Caspari kommentere i forbindelse med parlamentarismens indførelse i 1884.

Inden afståelsen af Norge havde den danske konge i 1811 approberet grundlæggelsen af ’Det kgl. Frederiks Universitet’ i Kristiania. Den første generation af lærere ved dette unge universitet blev i 1840’erne afløst af yngre kræfter, bl.a. Gisle Johnson og Caspari; Johnson som lærer i ny testamente, dogmatik og etik, Caspari i gammel testamente og – senere – også i kirkehistorie.

Trods kæmpestor forskel i temperament og sans for humor var de to i alt væsentligt enige i teologisk henseende, med Johnson som toneangivende.

I en lille bog fra 1968 om hovedlinierne i Norges kirkehistorie i 19. og 20. århundrede af den norske kirkehistoriker Einar Molland har kapitlet om midten af 1800-tallet overskriften: ”Den johnsonske vækkelse, indre mission og kampen om grundtvigianismen”.

Kapitlet indledes således: ”I 1850- og 60-årene gik der en vækkelsesbølge over hele Norge; den kaldes den johnsonske vækkelse efter professor Gisle Johnson, som ikke havde sat den i gang, men var blevet grebet af den på et tidligt tidspunkt og derpå blev dens ledende personlighed. Da han i 1849 blev lektor i teologi ved Universitetet, var han en mand på 27 år og nød allerede anseelse som det store teologiske lys.

Gisle Johnson

Hans teologi var den lutherske ortodoksi i en helt moderne dragt. I sin

polemik fulgte han den metode, at han først konfronterede modstanderne med de lutherske bekendelsesskrifter og med udtalelser af Luther. 'Luthersk' og 'uluthersk' blev de afgørende teologiske argumenter, og en modstander var aflivet, når han var brændemærket som uluthersk. Alle foretagender, som blev sat i gang af Johnson og hans disciple, fik navnet 'luthersk': Theologisk Tidskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge, Luthersk Kirketidende, Luthersk Ugeskrift, Ny luthersk Kirketidende, Lutherstiftelsen, Det norsk lutherske Indremissionsselskab".

Og Molland konkluderer: "Vækkelsen var en temmelig dyster pietisme".

Om Caspari skriver Molland: "Caspari lod sig snart mobilisere i den norske åndskamp. Grundtvigianernes påstand om trosbekendelsen oprørte både lutheraneren og historikeren i ham. Han satte sig som opgave at modbevise den kirkelige anskuelse historisk. Han brugte fra midten af 50-årene til sin død det meste af sin tid og kraft til studier over dåbssymbolets historie og udsendte en række lærde værker på norsk og tysk om symbolhistorie. Den ikke-nordiske læserkreds kunne næppe have nogen anelse om at disse sprænglærde og sindige historiske drøftelser havde et polemisk sigte, men i Danmark og Norge opfattede man dette aspekt af hans afhandlinger. En anmelder i Dansk Kirketidende fastslog, at Caspari var 'blind for Menighedens Tro', mens de norske pietister jublede over, at Caspari havde gendrevet grundtvigianismen".

Nærmere præsentation

Den nærmere præsentation af den gamle professor vil ske i fire afsnit. Først vil vi se nærmere på hans strid med grundtvigianerne, dernæst vil vi igen vende os mod Theodors erindringer og for det tredje vil vi følge nogle studier af en nulevende kirkehistoriker, Oskar

Skarsaune, professor ved Menighedsfakultet i Oslo. Hans forfatterskab opdagede jeg på internettet.

Han har senere været så venlig at sende mig en oversigt over alt, hvad Caspari har skrevet (hans bibliografi) og hvad der er bevaret af breve fra hans hånd, samt henvisning til litteratur, hvor han er omtalt, og har meddelt, at han selv er i gang med at skrive Casparis biografi.

Af oversigten over bevarede breve fremgik det, at der i Nationalbibliotekets håndskriftsamling i Oslo ligger godt og vel 40 breve til Theodor.

Dem vil vi se nærmere på i fjerde afsnit. Takket være et stipendium fra "Fondet for dansk – norsk samarbejde" havde jeg i februar 2003 lejlighed til at gennemgå dem. Endelig vil vi – i et lille tillæg – kort vende os mod familiens forhold i de første år i Kristiania. Dem havde jeg under min studietur også mulighed for at se lidt på.

AFSNIT I

Grundtvigs "mageløse opdagelse".

Først striden med grundtvigianerne. I sit opgør med den rationalisme, som i begyndelsen af 1800-tallet prægede den danske kirke, gjorde Grundtvig i årene 1824-25 sin "mageløse opdagelse". Den gik ud på, at den trosbekendelse, som lyder ved dåben, ikke alene er at finde på skrift i det nye testamente, men også eksisterer i kraft af den kirkelige tradition fra de første år efter Kristi død og opstandelse.

Senere udtalte grundtvigianerne det slagordsagtigt: "At trosbekendelsen var ord af Herrens egen mund, udtalt til disciplene i de 40 dage mellem opstandelsen og himmelfarten, hvor "han viste sig for dem og talte om, hvad der hører Guds rige til" (Apostlenes gerninger, 1. kap.).

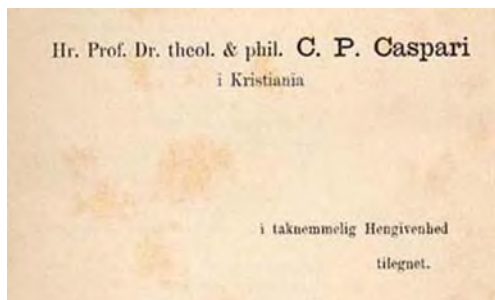
Den mageløse opdagelse blev grundlaget for grundtvigianismens 'kirkelige anskuelse' og medførte en fornyelse af forkyndelsen i den danske kirke. Mest markant var den strid i 1825 mellem professor H.N. Clausen og Grundtvig, som førte til, at Grundtvig nedlagde sit præsteembede ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn og efter en injuriersag kom under censur indtil 1839. Som svar på en bog af Clausen om 'Katolicisme og Protestantisme', udgivet 3. sept. 1825, udgav Grundtvig 2 dage efter pjecen 'Kirkens Gienmæle'.

Kirkehistorikeren Frederik Nielsen (1846-1907) skrev på 100 årsdagen for Grundtvigs fødsel en artikel i Illustreret Tidende. Under overskriften "Den 8de September 1883" gjorde han kortfattet rede for Grundtvigs 'kirkelige anskuelse'. Citat: "Han (Grundtvig) skriver til Ingemann i August 1825 (NB: Altså før udgivelsen af 'genmælet'):"Den unge Clausen har udgivet en Bog, hvori han saa øjensynlig trodses baade

Kirken og Staten, at hans Fald er uundgaaeligt". I disse ord spirer 'Kirkens Gjenmæle'. Men så hedder det videre: "Gud være lovet, at jeg før denne store Time fik Øje paa den Kirkens Klippe, vi med Luther Gud ske Lov, have bygget paa, men som i mange Aarhundreder dog har været skjult for Menighedens Øje: det er de Kristnes oprindelige, altsaa uforanderlige Trosbekjendelse, som ved Sakramenterne aabenbar har gjort alle Kirkens Gjerninger og nu er dens Vidnesbyrd". "Heri ligger", fortsatte Frederik Nielsen i 1883 "den ejendommelige kristelige Grundanskuelse, der siden 1825 mere og mere har gennemsyret den danske Kirke i den Grad, at fremmede ofte ere fristede til at regne Grundtvigs danske Modstandere til hans Disciple."

Frederik Nielsen (1846-1907), professor i kirkehistorie, senere biskop i Aalborg og Århus. Han udgav i 1892 en 'Haandbog i Kirkens Historie' og øverst på næste side gengives side 2 i andet bind, der omhandler middelalderen.

Caspari og den apostoliske trosbekendelse

Caspari satte spørgsmålstegn ved det historiske grundlag for 'den kirkelige anskuelse'. Det bevirkede, at hans teologiske virksomhed efterhånden koncentreredes om studier af den apostoliske trosbekendelses form i oldkirken. I en nekrolog i det norske "Folkebladet" fra juni 1892 hedder det således: "At opregne alle hans litterære Arbejder hører ikke herhen og vilde ogsaa være umuligt, da Fortegnelsen over dem optager ikke mindre end 7 sider med petittryk i Halvorsens Forfatterleksikon. Men ét maa dog nævnes, ved hvilken Caspari har indskrevet sit Navn i Kirkehistorien for alle Tider. I Femti- og Sekstiaarene førtes der her i Landet en skarp Strid mellem strengt lutherske Theologer og Tilhængere af Grundtvigs Anskuelse om det apostoliske Symbols Oprindelse.

Denne Strid gav Stødet til Casparis omfattende, grundige og lærde Undersøgelser angående de apostoliske Troesartiklers Oprindelse, Historie og kirkelige Betydning. For at samle Materiale til Behandlingen af dette Emne foretog han i en lang Række af Aar videnskabelige Reiser til Tyskland, Schweiz, Østerrige, Holland, England, Frankrig, Spanien, Italien og Rusland. Resultatet af disse Undersøgelser har han nedlagt dels i en Mængde Afhandlinger i "Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge", dels i sit Hovedværk: "Ungedruckte, unbeachtete

und wenig beachtete Quellen zur Geschichte des Taufssymbols und der Glaubensregel, herausgegeben und in Abhandlungen erläutert," I–III, Kristiania 1866–1875, udkomne som Universitetsprogrammer.

Dette Verk er med Rette betegnet som et "videnskabeligt Kjæmpeverk;" det har fået en ganske enestaaende Betydning, ikke alene derved, at han til Evidens har paavist det apostoliske Symbols høje Ælde, men ved i det hele taget at fastslaa vigtige historiske Kjendsgerninger, som vore Dages vantro, uhistoriske Videnskabelighed ikke let kan komme forbi. Mange beklagede i begyndelsen, at Caspari ofrede saa megen Kraft paa disse Undersøgelser og følgelig for en Del maatte opgive sine historisk-kritiske Undersøgelser paa det gammeltestamentlige Omraade; men betydningen af hint Arbejde er mere og mere gaaet op for den videnskabelige Verden, der altid vil være Caspari taknemmelig derfor".

Så sent som i 1940 karakteriserede den danske professor Holger Mosbech Casparis forskning som banebrydende og resumerede hans indsats således: "Han fandt meget nyt Materiale, som han bearbejdede i en Række Monografier, men han naaede aldrig at faa nogen sammenhængende Fremstilling af Trosbekendelsens Historie færdig; og han mente vel ogsaa, at noget sådant på Forskningens daværende Tidspunkt var ugørligt." (Gads danske Magasin, 1940).

Historiker, ikke dogmatiker

En kort meningsudveksling i 1871 viser, at Caspari i striden med grundtvigianerne mente at kæmpe med historiske – ikke dogmatiske kort.

Et kort citat fra "Theologisk Tidsskrift for den Evangelisk-Lutherske Kirke i Norge" (1871). Den danske provst Jens Paludan-Müller havde anmeldt et skrift af Caspari: "Nadverens Indstiftelsesords

gudstjenstlige Historie". Under overskriften: 'Et Par Bemærkninger i Anledning af nogle Ytringer af Provst Paludan-Müller skriver Caspari: "Mit Skrift er rent historisk, ikke dogmatisk, hvorimod Grundvigionernes historiske eller uhistoriske Paastande hvile paa dogmatisk Grund. Jeg har blandt fundet, at Luther har sammensat Nadverordet i hans lille Katechimus vistnok ikke 'efter menneskeligt Tykke, navnlig ved Hjælp af Skriften', men udelukkende af denne, af de fire nytestamentelige Beretninger om den første nadver og Nadverens Indstiftelse, og at den dansk-norske Kirke i alt væsentligt har antaget den Nadverords-Formel, som Reformatoren har sammensat af disse Beretninger. Tror man, at jeg heri har taget fejl, saa faar man bevise dette med historiske Grunde".

Den ældre Casparis syn på Grundtvig

På sine gamle dage havde Caspari tilsyneladende forstået, hvorfor Grundtvig i sin kamp mod rationalismen fremhævede 'det levende ord' og talte om den mageløse opdagelse. Det giver han udtryk for i et brev i 1891 til den førnævnte danske kirkehistoriske professor Frederik Nielsen. Han skriver: "Det er Grundtvigs store Fortjeneste, en Fortjeneste, der ikke kan vurderes høit nok, at han med Kraft har pegt paa, at den christelige Tro er at søge ved Daaben, i Daabsbekjendelsen, og at han med Kraft har fremhævet og hævdet Daabs Pagtes-Character".

Baggrunden var strid i 1880'erne med den dæmrende liberalteologi, i Norge først repræsenteret af professor Frederik Petersen.

Anledningen til brevet til danske Frederik Nielsen var, at to danske teologiske professorer, nævnte Frederik

Nielsen og Henrik Scharling – forfatter til julekomedien 'Nødebo præstegård' - begge ville tage Caspari til indtægt i deres indbyrdes debat om Grundtvigs forhold til Luther. I et skrift i 1891 "Grundtvig eller Luther – et Blik på Nutidens danske Kirkeforhold" – foranlediget af en disput om salmer til en ny salmebog – betegner Scharling Grundtvig som ganske uluthersk.

Frederik Nielsen svarede samme år med en modpjece: "Luther og Grundtvig", hvor han bl.a. skriver: "Det var med Luther", at Grundtvig vilde bygge paa Troen ved Daaben, og det var ogsaa i god Overensstemmelse med ham, at han pegede paa Daaben og Nadveren. Thi Daab og Nadver udgjøre ikke alene to Hovedstykker i Luthers lille Katekisme; de ere de to Knudepunkter i Menighedslivet, hvor dette udfolder sig i luthersk Aand".

Herpå replicerede Scharling i 1893 med en ny piece: "Halvgrundvigionismen eller Bogstavdyrkelsen", som førte til, at Frederik Nielsen samme år udgav et mini-skrift på 11 sider med titlen: "Prof. Caspari og Grundtvig – En Replik til Prof. H. Scharling". Frederik Nielsen skriver: "Da min bog om "Luther og Grundtvig" var udkommet i Foraaret 1891, sendte jeg Prof. Caspari den og bad ham sige mig, om jeg ikke havde forstaaet ham rigtigt, idet jeg tilføjede, at det vilde være mig kært, om han tillige vilde præcisere, hvor langt hans Enighed med Grundtvig gik"...".¹⁰ juni 1891 sendte Prof. Caspari mig derpå det Brev, som jeg lader følge, kun med Udeladelse af nogle venlige Ord om mig og mit Hjem, som ikke vedkomme fremmede". Fra dette brev skal følgende uddrag citeres: "De spørger mig, om De har forstaaet mig rigtig baa- de med Hensyn til det af Dem meddelte Referat af min Artikel om Daaben og Daabspagten og med Hensyn til min

Polemik med Harnack¹⁷, og ønsker at erfare af mig, hvor langt jeg kan gaa med i den almindelige Betragtning, som Deres Skrift indeholder. Jeg tror at kunne svare paa hint Spørgsmaal med Ja. Jeg har selv oftere følt, at min nuværende Kamp har adskillig Lighed med Grundtvigs, dengang han stred mod Clausen (*si licet parva componere magnis* = hvis det er tilladt at sammenligne det lidet med det store). Hvad jeg vil, er at hævde den christelige Tro, Grundtro, mod den Alt opløsende moderne Bibel- og Dogmekritik. Denne Tro finder jeg udtalt i Troesbekjendelsen ved Daaben, thi ved Daaben er det, vi har at søge den. Det er jo sin Tro, Christi Menighed her forelægger og kræver. Denne Tro er efter sit Indhold saa gammel som Kirken selv, og Formuleringen af den er overvættens gammel. To Ting formaar jeg imidlertid ikke at antage: at den *in terminis* (i termerne (afgrænsningerne)) har lydt i de ældste tider som vi har den i vor nuværende Daabsbekjendelse, og at den skriver sig fra Herren i den Forstand, hvori dette er Tilfældet med Fadervor.....Et Herrens ord er Troesbekjendelsen kun i den Forstand, at Herren i sit Kjøds Dage har forkyndt og lært alt det, som den indeholder, og som han har befalet at døbe til Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn. Hele Troesbekjendelsen er kun en Udfoldelse af dette Navn. Denne Udfoldelse er skeet paa Herrens og Apostlenes Evangelieforkyndelses Grund under den Helligaands Veiledning, saa at man gjerne kan sige, at Troesbekjendelsen er et Verk af Ham..." Dette afsnit af brevet slutter så med de ovenfor anførte ord om Grundtvigs store fortjeneste.

Der synes således ikke at være nogen tvivl om, at Caspari her på sine gamle dage – i forbindelse med sin egen kamp mod den frembrydende liberalteologi – var i stand til forstå og acceptere Grundtvigs kamp mod rationalismen og altså selv følte sig i overensstemmelse med Grundtvig i sin egen "kamp mod den alt opløsende moderne bibel- og dogmekritik".

Brevet til Frederik Nielsen er som nævnt skrevet 10. juni 1891. Godt tre år tidligere – 10. februar 1888 – skrev han til Theodor: "Men Tiderne er pinagtige..også for mig. Jeg sukker under den dobbelte Dobbeltstilling, hvori jeg befinder mig (local og universal, Gammel testamente og Kirkehistorie) og under al den Uro, der hersker paa det kirkelige Omraade. Om det theologiske Studium skal re- eller snarere deformeres og særligt Hebræisk afskaffes, har jeg allerede skrevet til Dig. Nu vil mange ogsaa forandre Daabsritualet ved at sløjfe Forsælgelses- og Troesspørgsmaalene ved Baredaaben (ogsaa mine Kollegaer Johnson, Bugge og Petersen er for denne Forandring) hvorimod jeg kommer til at stride med Næb og Kløer".

---

¹⁷ Adolf Harnack (1853-1930). Tysk oldkirke- og dogmehistoriker. Hovedværk: *Das Wesen des Christentums*, Berlin 1900.

AFSNIT II

Af Theodors bog: 'Fra mine unge Aar'

Theodor var digter og fik - på grund af sin naturpoesi - tilnavnet han 'højfjeldsdigteren'. Som nævnt udgav han i 1929 sine ungdomserindringer med mange morsomme iagttagelser om den gamle professor – en del dog noget anekdotiske lige som historien om togrejsen. Skønt teolog som faderen blev Theodor gymnasielærer i norsk og tysk, og selv om han i erindringerne kommer ind på den teologiske og kirkehistoriske udvikling i Norge sidst i 1800-tallet, er hans vurderinger temmelig overfladiske. Hans omtale af faderens egentlige virksomhed synes således ikke at bero på andet end uddrag af avisen 'Morgenposten' og hans egne kalejdoskopiske erindringsglimt – brevene synes han ikke at være tyet til, selv om det må være ham, der har afleveret dem til håndskriftsamlingen.

Theodor Caspari

Vi vil fortsætte beretningen med nogle uddrag af Theodors bog. Meget smukt og rørende, men tillige humoristisk, skildrer han forholdet mellem faderen og Gisle Johnson. De var ikke alene kolleger, men også venner,

og ville – om de havde levet længe nok – have fået fælles børnebørn. En søn af Johnson blev nemlig gift med Casparis datter Rebekka.

Jacob Johnson

Rebekka Caspari

”Det var et underligt venskapsforhold det, mellem min far og hans kollega Johnson. Tilsyneladende kunde det se ut, som om venskabet ikke var av nogen særlig personlig art. Min far sat der og førte ordet og snakket og snakket, livlig og impulsiv som han var. Johnson ved siden av ham i sofaen – og sa ha og ja og ingenting.

Som min far ganske visst hadde en evne til at gi sig selv i ord, men allikevel inderst inde var en sky og tilbageholdende natur, som hadde ondt for at gi sig personlig, saa var det omvendte tilfældet med professor Johnson. Han hadde saa vanskelig for at tale, at han selv følte sig trukket av det, men evne til varm personlig selvhengivelse hadde han i høi grad.

Og hvor trofast allikevel venskabet var mellem de to – israellitten og islændingen - det viste sig først helt og fuldt, da min far laa paa dødsleiet. Tale magtet ingen av dem i større grad, dertil var den ene for svak, den anden for bevæget. Men se paa hverandre med varme øine, smile og stryke hverandres hender, det kunde begge de to gamle venner.

En ting har altid undret mig, at min far hadde saa liten iagttagelsesevne, at han ikke forstod, at Johnson var en faamælt mand, og at samtalen mellem dem helst

burde kaldes en monolog. Her maa jeg faa lov at sætte ind et par anekdoter, som begge har det fortrin, at de er sande:" (Her citeres dog kun den ene) "Da en mand en dag lod den bemærkning falde til min far: "Ja, professor Johnson er jo som bekjendt en meget faamælt mand," afbrød min far ham straks: "Hvad! Gisle Johnson skulde være faamælt! – Det har jeg aldrig bemærket. Det vil jeg dog engang undersøge" –

Og en dag, som de to kolleger samtidig forlot universitetet, bestemte min far sig til at anstille prøven. Side om side vandrer de to venner opefter Slotsbakken, min far med bøiet hode og hænderne paa ryggen, professor Johnson med hodet litt bøiet til venstre, en rent ydre eienommelighet, som imidlertid 'vakte' mennesker i 50-aarenes religiøse vækkelse tog for et utslag av kristelig alvor, og paa en løierlig maate søkte at efterligne.

Min far verket og verket for at komme til at tale, men han vilde dog ikke avbryte prøven for tidlig, og gjorde sig haard. I fuldstændig taushet bøiet de forbi den gamle vaktstuen ved hjørnet av Parkveien. Men nu kunde min far heller ikke holde sig stort længer, og da de naadde professor Monrads hus paa hjørnet av Hegdehaugsveien, da brast det for ham. Med et ryk stanset han op og sa: "Men Gisle, det er jo sandt, hvad de fortæller om dig: Du sir jo intet!"

Femogtyve aar av sit fortrolige samvær med professor Johnson, og en vandring fra universitetet til Hegdehausveien hadde det kostet ham at gjøre denne enkle opdagelse."

Om at forelæse på norsk

Om faderens omstilling til det norske sprog fortæller Theodor:

"Efter at ha sat sig ind i det norske sprog et halvt aars tid besteg min far universitetskateteret i Kristiania og talte

paa norsk til de unge theologer. Ganske uten vanskeligheter løp eksperimentet ikke av. Det forlyder saaledes med krav paa paalidelighet, at han en gang i skade at uttrykke sig slik: "Aanden er villig, men flesket (das Fleisch) er skrøpelig". Og selv saa langt frem i tiden som i 70-aarene sa han til stor fornøielse for auditoriet, jeg var selv tilstede: "Og Gud talte til Korah og hans rotte." Fra verbet 'sammenrotte sig' sluttet han til et substantiv 'rotte, som ganske visst findes paa norsk, men som bekjendt i en helt anden betydning."

Theodor om sin fars arbeidsform

Om faderens arbeidsform havde Theodor også tidligere givet en skildring i en læsebog for folkeskolen. Den gengives i erindringsbogen. Under læsningen er det også her nok værd at notere sig, hvem skildringen oprindelig er skrevet for: "Det første professoren pleiet at gjøre, naar han hadde tændt arbeidslampen og faat det til at brænde i kakkelovnen og under kaffeapparatet, var at ta sig et slag over gulvet, bort til havevinduet? – Jo, tvers over haven og gaten bodde en af hans kolleger ved universitetet, professoren i fysik. Denne mand hadde sin bedste arbeidstid til klokken tre om natten. Da slukket han gjerne sin arbeidslampe, akkurat som gammelprofessoren tændte sin. Alt som aarene gik, hadde de to lærde mænd vænnet sig til at holde utkik med hverandre. Bort til vinduet maatte de begge: "Nu gaar fysikken til sengs", mumlet den ene, "nu staar theologien op", kom det fra den anden.

Saa gik da professoren til sit arbeide. Svære folianter med tykke skindpermer og spænde til at hegte sammen laa opslaat foran ham. Papirer med latinsk, græsk og hebraisk skrift laa og fløt omkring paa bordet, i sofaen, ja utover gulvet. Fjærpenne – han brugte aldrig staalpen, professoren – kradset bortefer

papiret eller sat til avveksling og hvilte bag øret.

Den lærte videnskabsmand var med ett rykket ut av sin tid – og flyttet hundreder av aar tilbake. Til hine urolige tider, da germanerne brøt ind over det gamle romerriket, og biskopper og abbeder sat i sine bispedømmer og klostre som paa øer og skjær midt i vaarflommen. Det var kristendommens historie i disse dunkle aarhundreder, han prøvede at læse sig til i de svære bøkerne. Saa glad var i dette arbeidet, den gamle professor! Saa det lyste av ham naar han fik det til. Naar han hadde fundet ud af noget nyt om en gammel biskop eller abbed, da gav han sig til at spasere op og ned paa gulvet, sa slaabrokken føk og katten Mucius reiste sig og saa forundret efter ham: ”Ach, Mucius, Mucius,” ropte professoren og strøk katten over ryggen. ”Glæd dig med mig! Nu vet jeg hvem som har forfattet dette skrift. Kan du gjette, Mucius? Nei, det kan du aldrig dit kattedyr! Det er biskop Martin av Bracara, Mucius.”

AFSNIT III

Oskar Skarsaune

Oskar Skarsaune, er som nævnt professor ved Menighedsfakultet i Oslo.

Hans interesse for Caspari skyldes, at denne var norsk jødemissions flagskib og i mere end 25 år formand for ’komiteen for jødemission’ i Kristiania, en virksomhed, der har ført til, at et institut i Jerusalem for bibelske og jødiske studier, opprettet 1983, har fået navnet ’Caspari Center’.

Det essay, jeg fandt på internettet, var fra år 2000 og havde titlen: ”Jøden som blev luthersk professor”, oprindelig holdt som foredrag ved et årsmøde i Aarhus i ’Dansk Israels Mission’. Her skildrer han Casparis opvækst, skolegang, første studieår og hans overgang til kristendommen.

’Israels venner’

Skarsaune udgav i 1993 bogen ’Israels venner’, med undertitlen ’Norsk arbeid for Israelmission 1844-1930’, idet 1844 var det år, hvor Israelmissionen i Norge begyndte – i Stavanger. Da dannedes ”Stavanger Forening af Israels Venner” med det formål at støtte kristen mission blandt jøderne - spesielt i Østeuropa. I selve Norge måtte jøderne i henhold til Eidsvold-grundloven ikke bosette sig - før efter 1851.

Men Israelmissionen begyndte altså udenfor hovedstaden. Først i 1861 stiftedes i Kristiania den komité for jødemissionen, som oldefar Caspari var formand for fra 1866 til sin død i 1892.

Omtalte Christiania-Komites sekretær og drivende kraft var præsten Theodor Chr. Bernhoft (1835-85). Han havde i 1856 grundlagt et tidsskrift ’Norsk Kirketidende’, som Skarsaune karakteriserer som et ’husorgan’ for Casparis forskning. ”Også rent praktisk hadde

Bernhoft optrådt som Casparis høre hånd og hans personlige sekretær i en for begge vigtig sak". Det drejede sig om arbejdet i 'Komiteen for betrængte lutherske menigheder i udlandet', oprettet 1858 med Caspari som formand og hvor også Gisle Johnson var medlem. Skarsaune skriver: "Vi øyner her en personkrets som også går igen i to andre vigtige sammenhenger: De to unge universitetslektorer Gisle Johnson og Carl Paul Caspari, omgitt av en gruppe engasjerte prester og legfolk, står i disse år i sentrum for Bibelselskabets virksomhet, og for etableringen av Christiania Indre Mission".

"Jøden der blev luthersk professor"

I dette essay skildrer Oskar Skarsaune Casparis opvækst, skolegang, første studieår og hans overgang til kristendommen.

Nedenstående skildring af Casparis liv inden ankomsten til Norge er udelukkende baseret på Skarsaunes essay, og under læsningen bør man stedse holde sig for øje, at det det bærer præg af oprindelig at have været et foredrag for 'Israels danske venner'.

Det centrale tema er Casparis overgang til kristendommen, altså hans omvendelseshistorie. Skarsaune fastslår, at "det var en vækkelskristendom med pietistisk grundlag, Caspari tilegnede sig", og efter at have understreget, at han var opdraget i 'jødisk rationalistisk ånd' – modsat Talmud-jødedom – er det Skarsaunes pointe, at først med overgangen til kristendommen kunne Caspari teologisk identificere sig selv som jøde.

Skarsaune refererer til et brev fra Caspari til professor Hengstenberg, der var hans lærer i studietiden i Berlin – hvornår brevet er skrevet anføres ikke, men formentlig er det fra 1839. I brevet skriver han, at foruden det mål at be-

kæmpe rationalismen i den gammeltestamentlige videnskab, har han yderligere et sigte med teologistudiet: "Hertil kommer ønsket om at tjene mine brødre efter kødet (for først nu følte jeg mig som jøde) – om ikke på den sædvanlige måde som jødemissionær, så dog i skriftlig form, efter at jeg har studeret deres teologi grundigt."

Skarsaune betegner Casparis overgang til kristendommen således:

"Den jødiske rationalisme og den kristne rationalisme mødtes på et teologisk fundament, som lignede hinanden så meget, at den jødiske rationalists omvendelse til pietistisk kristentro næsten kunne indpasses i det sædvanlige paradigme for en omvendelse i vækkelsens forstand: Omvendelsen fra rationalisme til 'levende tro' fra selvforløsning til Kristi stedfortrædende soning. Således også i Casparis tilfælde.

Men på ét punkt brydes paradigmet, som vi har set, eller måske skulle vi sige: Det modificeredes alligevel af Casparis jødiske herkomst. Vækkelsens teologer kunne sige: Først gennem den erfaring at blive født på ny, blev jeg et virkeligt menneske. Caspari sagde: "Først nu følte jeg mig som jøde".

Han giver os ikke mange holdepunkter til at indholdsbestemme dette udsagn nærmere. Men det er nærliggende at tro, at det bl.a. har med forholdet til Det gamle Testamente (GT) at gøre. Rationalismen – jødisk eller kristen – havde 'tilintetgjort' GT for ham. Det var først troen på Kristus, som igen gav ham tilgang til GT som teologisk dokument. Men dette må have fortonet sig for ham som en tilbagevenden, en genopdagelse af noget, han som jøde skulle have haft et forhold til i udgangspunktet. En engageret religiøs, teologisk læsning af GT - det oplevede han først som kristen. Men en sådan skulle være den eneste naturlige for en jøde: 'Først nu følte jeg mig som jøde'."

Opvækst og ungdom

Skarsaunes overvejelser over Casparis omvendelseshistorie er afslutningen på en gennemgang af den gamle professors ungdom og uddannelse. Fra denne gennemgang skal der – omsat til dansk af mig – kort refereres:

”Han blev født 2. feb. 1814 i Dessau i fyrstendømmet Anhalt-Dessau. Af i alt 9136 indbyggere (i 1818) i byen var 807 jøder. Denne jødiske minoritet havde ikke almindelige borgerlige rettigheder, men levede under individuelle ”Schutzbriefe” fra fyrsten. Blandt disse jødiske indbyggere var købmanden Joseph Caspari og hans hustru Rebekka, født Schwabe.

Forældrene var i Casparis ungdom velstående, men sank senere ned i dyb fattigdom. De tilhørte ’oplysningsbevægelsen’ indenfor jødedommen; dette kom til at præge den unge Casparis uddannelse: Han fik ingen traditionel talmudisk skoling, men en moderne uddannelse i den jødiske oplysningsfilosofis ånd. Foruden Carl, deres ældste søn, fik Casparis sønnen Bernhard og en datter. I lighed med den ældste bror lod disse sig også døbe som voksne; Bernhard ikke længe efter broderen”.

*Bernhard Caspari, cand. theol.
overlærer i Leipzig*

Det ville i øvrigt – skriver Skarsaune – svare til sædvanlig praksis ved jøders

dåb, om det var den lejlighed Caspar tog ’Paul’ (apostelnavnet) som sit andet navn: Dåbsnavnet. Familiens reaktion på hans dåb har vi ingen direkte oplysninger om. ”Når han sit brev til Hengstenberg året efter siger, at ”en økonomisk understøttelse fra mine slægtninge, som jeg tidligere kunne nyde godt af, er faldet bort”, ligger det nær at antage, at dette kan have forbindelse med hans overgang til kirken. De omtalte slægtninge er næppe hans forældre, for de havde i længere tid ikke kunnet understøtte ham; man må snarere tænke på hans mors familie, den velhavende købmandsfamilie Schwabe. Forholdet til forældrene synes ikke brudt. Han besøgte dem f.eks. i 1858 sammen med sønnen Theodor, som denne fortæller i sine barndomserindringer. Theodors senere omtale af faderens meget positive omdømme om sine forældres fromhed synes også at indicere, at hans forhold til dem har været godt”.

I jødisk oplysningskole i Dessau

Casparis biograf i Ill. Nyhedsblad siger, at han blev sat i den jødiske skole i Dessau ’fra sit 6te til sit 14de Aar’. Denne skole – den såkaldte ’Franzschule’ – var oprettet i 1799 og præget af den jødiske oplysnings ånd. Lærerne var nogle af den tyske jødedomms fremmeste pædagoger og fremskridtsmænd. Undervisningen omfattede naturligvis hebraisk (læsning af Torah’en), men også tysk, engelsk, fransk, geografi og historie. Af disse fag var kun hebraisk traditionel for en jødisk skoledreng. ”Hebraisk begyndte han paa i sit 6te Aar og læste fra sit 8de til sit 14de Aar aarlig de fem Mosebøger igjennem, - i de sidste Aar med de jødiske Kommentatorer. Desforuden stiftede han i de samme Aar ogsaa Bekjendtskab med en Deel af de øvrige gammeltestamentlige Bøger, især med Jesajas Spaadomme.”

Er denne oplysning præcis, bemærker vi os den manglende omtale af Talmud. Og det lyder i og for sig troværdigt: Talmud-jødedommen var oplysningsjødedommens modstander; og der er kun lidt i Casparis senere produktion, som vidner om nogen særlig dybtgående skoling i Talmud. – Alle de andre fag var nye indenfor det jødiske undervisningsvæsen – også tysk. Traditionelt var jiddisch jødernes talesprog, og der er stor sandsynlighed for, at jiddisch fremdeles var dagligsprog hjemme hos Caspari. Sit egentlige 'modersmål' fik Caspari altså aldrig brugt senere i livet; alle de sprog, han skrev og talte, havde han lært i skolen.

I latinskolen i Dessau

Ifølge Caspari selv varede skolegangen i Franzschule 'et tiår'. Det synes at stå fast, at han var 15 år, da han begyndte på latinskolen i Dessau, altså i efterårsterminen 1829. Før det havde faderen forsøgt at få ham ind i handelen; men Caspari foretrak at begynde at læse latin på egen hånd, da han var 14 år gammel, og græsk da han 14½. Det var således hans egen vilje og videbegærlighed, der førte ham ind på latinskolen. Her læste han latin og græsk, og blev til at begynde med så fængslet af disse sprog, at han planlagde at specialisere sig i klassisk filologi. Men der blev i gymnasiets øverste klassetrin givet undervisning i hebraisk, og for første gang fik Caspari her også undervisning i sprogets grammatikalske struktur. Dette fascinerede ham i høj grad, og han besluttede at studere orientalske sprog ved universitetet i Leipzig. Ifølge Caspari selv var han fem år ved gymnasiet.

I latinskolen gik der også en anden ung mand, Karl Graul, født i landsbyen Wörlitz ved Dessau kun to dage før Carl Caspari. De to kan have 'fundet' hinanden allerede i gymnasieårene i

Dessau; i hvert fald blev de bedste venner, da de samtidig begyndte deres studier i Leipzig. Karl Graul blev en dem, som skulle komme til at få afgørende indflydelse på Caspari og blev hans nære ven og fortrolige livet ud.

Leipzig Universitet, orientalske sprog, romantiker

Caspari rejste til Leipzig og indskrev sig som student ved det historisk-filosofiske fakultet ved efterårsterminens begyndelse 1834, godt 20 år gammel. Han begyndte straks at følge undervisningen i orientalske sprog hos professor Ernst Friedrich Karl Rosenmüller (1768-1835).

Rosenmüller var arabist, og Caspari orienterede sig også hurtigt i retning af arabisk som sit speciale.

I øvrigt studerede han hebraisk og persisk, og fulgte Rosenmüllers forelæsninger over Det gamle Testamente. Det var jo ikke bare de orientalske sprog, der havde trukket ham til universitetet, men også af 'de gammeltestamentlige profeters og dikteres skjønnhet' havde han været mægtig tiltrukket.

Under Rosenmüllers kateder mødte Caspari to studenter, som skulle komme til blive hans livsvarige venner, og som begge, hver på sin måde, skulle influere afgørende på hans livs kurs. Den en har vi stiftet bekendtskab med: Karl Graul fra gymnasiet i Dessau. Den anden var Franz Delitzsch, indfødt leipziger, et år ældre end Caspari. Han havde indskrevet sig som student allerede til efterårsterminen 1831. Også han var blevet tiltrukket af universitetet af interesse for de orientalske sprog, og desuden for at studere filosofi. Men Delitzsch oplevede i begyndelsen af sin studietid en omvendelse til den vækkelsesprægede kristendomsform, som i samtiden blev karakteriseret ved ordene: 'Pietisme og mysticisme', og gennem ham fik Cas-

pari vækkelseskristendommen tæt ind på livet.

Det satte han ikke særlig pris på. Han var begyndt på universitetet som overbevist, deistisk rationalist, og havde lidet til overs for vækkelseskristendommens uafsladlige tale om synden og forsoningen. ”Denne lære følte jeg uvilje mot i dypet af min sjel. Hele min stolthet reiste sig mot den. Jeg hørte også læren om forsoningen ved Kristi kors bli forkynt – den var lukket for mig med syv segl,”

Det kan virke som Caspari foreløbig lagde en vis distance mellom sig og Delitzsch; des mere slog han sig sammen med Graul. Også Graul var i opposisjon til vækkelseskristendommen, men sværmede for den tyske romantiske digtning, spesielt Goethe. Denne begejstring smittede af på Caspari; han forlot sin rationalisme og blev romantiker.

Studiemæssigt gjorde han stor fremgang, særlig efter at han fra efterårsterminen 1835 begynte at følge undervisningen hos Rosenmüllers efterfølger, Heinrich Leberecht Fleischer, Tysklands største arabist. Fleischer var en mild rationalist, og Caspari syntes ikke, det var vanskelig – som jøde – at følge hans forelæsninger over gammeltestamentlige tekster, for som Fleischer tolkede dem, befandt man sig hinsides de forskjellige trostolkninger.

Vanskelighetene lå på et annet plan. Den ærgerrige unge mand oplevde, at hans selvoptagethed stod i den mest skærende kontrast til de etiske ideer, han hyldede. Da han sammen med Graul begav sig ind i sit romantiske sværmeri for poesien og digtningen, ”var samvittigheten mitt eneste anker i denne drømmeverdens hav, og førte mig hele tiden tilbake til den sørgelige, pinefulle virkelighet.”

Omvendelsen

Graul viste ham hen til Det nye Testamente, som Caspari nu læste for første gang. Det som i første omgang gjorde stærkest indtryk på ham, var det portræt af jøderne, han fandt i Apostlenes Geringer. Dette slog ham som historisk træffende og gav ham tiltro til Det nye Testaments troværdighed generelt. I neste omgang blev han fanget af det mægtige indtryk, personen Jesus gjorde på ham. ”Jeg følte, at denne Jesus Kristus...og han alene var den mann, som kunne hjelpe meg, og alt det hans munn hadde sagt var sannheten, og at det ikke heftet noen synd ved ham, og intet lyte; at han var mer enn et menneske, at han måtte være Gud.”

I løbet af 36 skete der en indre revolution i den unge arabisk-student. Han begynte at gå i kirke og høre prædikener af pastor Wolff, præst i Leipzigs Johanneskirke. Det han her hørte om menneskets syndighed og behov for forsoning klang mindre frastødende end før, for det stemte med hans egen erfaring. En anden gejstlig ven af Graul gjorde også sterkt indtryk på ham ved sin livsførelse.

Sommeren 37 planlagde Caspari allerede sin overgang til kirken og opsøgte pastor Wolff som sjælesørger. ”Han behandlet meg med stor kjærlighet og omsorg, tilbakeviste alle (i hvert fall for meg) unyttige spekulative spørsmål; viste meg nest etter Bibelen til Luthers skrifter. Han advarte meg mot farlig subjektivitet, mot at knytte seg til noen menneskelig autoritet, og oppfordret meg frem for alt til uopphørlig bønn. Det siste var til å begynne med blodig vanskelig; jeg hadde hittil aldri bedt, endog mot selve ordet bønn hadde jeg en hemmelig motvilje....Men den indre nød tvang meg videre, etter hvert ble det lettere, og ga meg trøst og fred.” ....

Foruden Bibelen og Luther læste han også nogle af vækkelsebevægelsens

nyeste klassikere: ”Tholucks bok om synden og forløseren, Thoremin Adalbert og særlig hans bok om Kristi kors, som frem for noen annen bok ble meg til stor velsignelse. ...Hans preker ga meg en klar dogmatisk oppfatning, her lærte jeg for første gang meningen med den stedfortredende fyldestgjørelse. Mye i skriften ble nå mer forståelig, de enkelte læreppunkter fikk sammenheng for meg og begynte å danne et hele.”

Det var vækkelseskristendom med pietistisk grundpræg Caspari tilegnede sig gjennom denne læsning; den samme kristendomstype som var representert i de vækkelsesmiljøer i Leipzig, hvor hans studiekollega, Delitzsch, allerede i mange år hadde ledet oppbyggeser. Et etter et faldt de kristne læresætninger på plass for ham; det sidste han tilegnede sig var troen på Det gamle Testamente som Guds inspirerte ord. ”Gjennom mitt tidligere studium av de rasjonalistiske eksegeter var nettopp her mistroen mot Ordet dypest. Derfor er også troen på Det gamle Testaments guddommelighet og dets verbalinspirasjon, og at det virkelig inneholder messianske profetier, det siste som falt på plass i min tro”.

Bliver teolog og døbt i 1838.

Dette førte ham ind i en kamp med sig selv om fremtidige studieplaner og stillingsvalg. Han var godt i gang med sit første bogprosjekt inden for arabistikken; Fleischer hadde gjort ham til sin amanuensis og spåede ham uden tvivl en lysende karriere som orientalist. På den anden side: ”Jeg følte en trang til å være i og bevege mig i det, som nå var blitt det dyreste for meg. Min jødiske fødsel; en ny og fastere basis i det hebraiske språk; og særlig den observasjon, at frem for noe var det på Det gamle Testaments område fienden hadde anrettet de største ødeleggeser – det var her

fiendene for tiden satt tryggest og herfra de lånte sine mest iøynefallende våpen for sin slette sak, og at arbeiderne på dette felt ennå var få – alt dette lot meg ikke lenge i tvil om, at det var Guds kall til meg etter evne å arbeide på dette felt.”

Offisielt gikk Caspari over til det teologiske fakultet ved Mikkelmesse (29 sept.) 1838, men hadde da i nogle måneder læst teologi privat.

Pinsedag (4. juni) 1838 ble Caspari døbt i kirken i den lille landsby Grossstädteln uten for Leipzig.

Så vidt Oskar Skarsaunes essay, som slutter således: ”Og her forlader vi Caspari. Fortællingen om, hvordan han studerte Det gamle Testamente under Hengstenbergs vejledning i Berlin, og senere i tæt samarbejde med Delitzsch utviklede et helt forskningsprogram for å gendrive Wellhausens¹⁸ forløbere i den historisk-kritiske gammeltestamentlige eksegesi, og midt i dette arbeide ble oppfordret til å søge lektorstillingen i Christiania – må udstå til en annen anledning”.

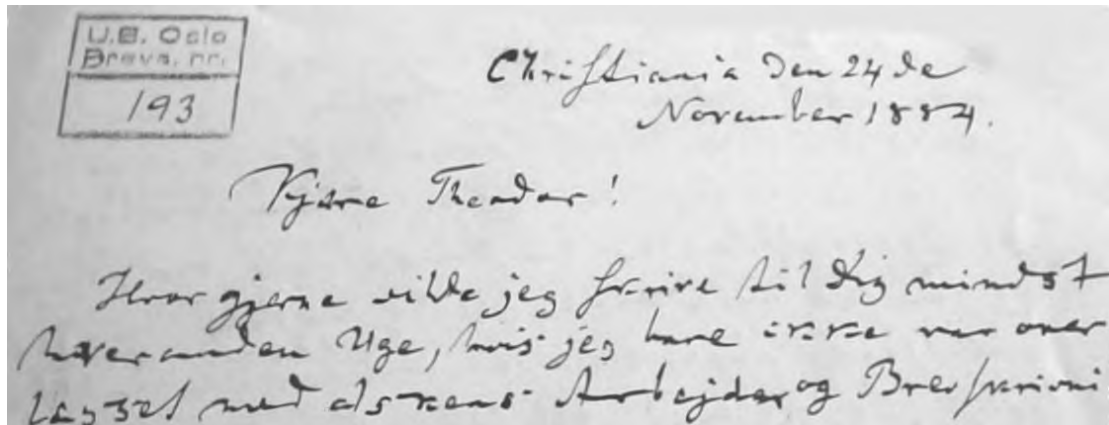
---

¹⁸ Julius Wellhausen (1844-1918), professor, sist i Göttingen, i Gammel Testamente og semitisk filologi

Christiania Den 24de
November 1884

Kjære Theodor

Hvor gjerne ville jeg skrive til Dig mindst
hver anden Uge, hvis jeg bare ikke var over-
læsset med alskens Arbejder og Brevskrivninger

AFSNIT IV

Af de efterladte breve til Theodor

Brevene stammer fra tiden 1883 til 1889 og viser, at den gamle professor havde et nært forhold til sin ældste søn, som han åbent og ligefremt fortæller om sit mismod over tidens teologiske, litterære og politiske udvikling. I glimt ser man hans humoristiske sans, men han beretter åbent om sine depressive perioder – dengang hed det 'nervøsitet' – og udtrykker et par steder sin bitterhed over, at han ikke tog imod et tilbud om et professorat ved Universitetet i Erlangen, som han kalder Tysklands førende.

Brevene er en guldgrube for studiet af den gamle professors sidste år. De viser ham som en omhyggelig familiefar, der med bekymring følger børnenes udvikling, og de afslører, hvordan han bogstaveligt talt har 'stået på pinde' for

Theodor, for at denne kunne få udgivet sine digte.

I 1883 har Theodor uden succes forsøgt at få en digtsamling udgivet hos Gyl-dendal. På grund af afstanden til Chri-stianssund sørger faderen for, at den bli-ver udgivet hos en anden forlægger i Kristiania, ligesom han forhandler honorar og læser korrektur. Der er udsigt til, at Theodor får 400 kr. i honorar. Faderen skriver: "Jeg er meget bange for at mit nye Arrangement ikke helt tilfredsstillere Dig. Her må jeg sige: Ak, havde jeg arvet bare en lille bitte Smule af mit Folks Handelstalent" Ved korrekturlæsningen har han oversat et par trykfejl. Det beklager han, men til-føjer: "En Bog kan lige så lidt være uden Trykfejl som et Menneske uden Synd".

I erindringerne har vi set Theodor skildre ham som den altid udadvendte, talende og gestikulerende herre. Passa-ger i brevene viser imidlertid, at han og-

så kunne være nedtrykt og dybt skuffet over sin samtids åndelige udvikling – dybt konservativt indstillet, som han var – og at han i visse perioder ligefrem led af alvorlige depressioner. Nervøsitet kaldte han det selv. At han ikke lod sig slå ud i de depressive perioder synes at have to årsager: Hans humoristiske sans og hans kristne tro.

Depressioner

I 1888 havde Theodors kone, Trine, i et brev til svigerinden Rebekka fortalt, at Theodor led af en forfærdelig nervøsitet. Faderen opmuntrer ham og beskriver sine egne depressioner. ”Jeg vil da frem for Alt gjentage for Dig, hvad jeg sagde til Dig, da vi afvigte August var sammen her, og Du allerede dengang klagede over Nervøsitet. Lad Dig endelig ikke overvinde og kue af den nervøsitet, som nu atter tynger Dig. Ondet er rent legemligt (deri har din Læge fuldkommen ret) og naar ikke den Bærevidde, som du tillægger det. Som det er kommet, saa viger det igjen efter nogen Tids forløb. Tro mig, som har en næsten 40aarig Erfaring paa det Felt. Saa længe det staar paa, har man allehaande mørke Tanker om sig og sin Fremtid. Men disse medføre ikke Sandhed, hvad Erfaringen siden viser, de ere kurzlebige Fostre af Nervøsiteten. Jeg har lagt Mærke til hos mig, at der hersker en vis Perioditet i denne Lidelse. Jeg havde min første og værste Tørn i 49, den anden efter 7 Aar, i 56, og den tredje og sidste 14 Aar efter, i 1869. Siden har havt Fred for slige Tørn. Tager jeg ikke fejl, saa er det nu 7 Aar efter at du havde den første Tørn paa Tromsø. Hvor lidet man bør stole paa sine Fornemmelser og Tanker under stærk Nervøsitet, har jeg grundigen erfaret. I 49 troede jeg, jeg skulle ikke leve til Advent og til Nytaar, og jeg lever endnu den Dag og saa spændstig og

arbejdsfør som en ung mand. I 56 troede jeg, at det var forbi med min Virksomhed, og hvilken Virksomhed har jeg ikke udviklet siden den Tid. Professor Voss (læge, universitetslærer i anatomi) forstod sig ulige bedre paa min Tilstand end jeg. Da jeg i Slutningen af 56 fik et Kald til Erlangen og spurgte ham, om jeg kunde modtage det, svarede han med Ja, til min største Forbavselse. Jeg maatte mente han, trods min Nervøsitet, arbejde langt mere (det ville medføre langt større Arbejde end det, jeg havde i Christiania). Og ved den Anskuelse blev han ogsaa siden. Hvor rigtig hans Dom var, har Erfaringen vist. Jeg har aldrig arbejdet mere end siden 57. Dengang begyndte min Virksomhed først ret. Du har desværre arvet min Nervøsitet, men ogsaa min Elasticitet og Seighed. Dine Aandsarbejder bærer Vidnesbyrd herom. Vær derfor trøstig og rolig i dit Sind, da vil ogsaa Søvnene indfinde sig hos Dig uden Choral, hvis Brug jeg ikke liker. Slip den engang og se om det ikke gaar uden den. Beskæftig Dig heller ikke for meget med dit Onde, men vend dine Tanker udad. Og Kjære Theodor, Thy hen til Gud, som ved Din nuværende Plage aabenbart vil sige Dig Noget. Den er for ham en Hækte, hvorved han vil drage Dig til sig. Der er dog ikke at faa Frelse og Fred og Kraft og Trøst uden af og ved ham.”

1884 – 70 års fødselsdag

2. februar 1884 fyldte han 70 år. Først i januar skriver han: ”Haaber ikke der bliver gjort noget særligt” Kanske rejser Mama og jeg til Kongsberg den dag (Der boede datteren Rebekka). Folk har jo ogsaa i denne Tid at tænke paa andet at fejre en gammel tysk Sprænglærds Fødselsdag. Mine Triumpher (sit venia verbo) fejrer jeg i Udlandet i de tyske, engelske og franske lærde Tidsskrifter. Her er vi! Man

kommer til at sige til mig, hvad man under Revolutionen sagde til Chemikeren Lavoisier, da han bad om, at man maatte opsætte hans Henrettelse, til han var færdig med nogle Undersøgelser: 'La republique n'a pas besoin de vos travaux'.

1884 – Et skæbnsvangert år!

I samme brev: "Det Aar som netop er begyndt, truer jo med at blive et Annum fatalis for hele vort norske Samfund".

Årsagen til denne pessimisme var de politiske forhold. I 1884 indførtes der parlamentarisme i Norge. Hidtil havde der været et vandtæt skot mellem den udøvende og den lovgivende magt. Den udøvende magt var hos den svensk-norske konge, assisteret af to statsråd, et for hvert land. De norske statsråder, altså ministrene, havde ikke adgang til stortinget, der sammen med kongen havde den lovgivende magt. Stortinget havde således ingen formel mulighed for under arbejdet at drøfte ændringer i de fremlagte forslag med ministrene. Tinget kunne omarbejde lovforslagene med det resultat, at regeringen, dvs. kongen, ikke ville underskrive (sanktionere) de af stortinget vedtagne love. Når det drejede sig om almindelige love havde kongen suspensivt veto, men drejede det sig om grundlovsændringer var sagen uklar. Kongen hævdede, at han havde absolut veto, stortinget derimod, at han som maximum havde suspensivt veto. Skulle dette forhold ændres, dvs. statsråderne have adgang til stortinget, måtte der en grundlovsændring til. Det ønskede tinget. Tre gange 1874, 1877 og 1880, vedtog stortinget en grundlovsændring med det nødvendige flertal, men hver gang nægtede kongen at give sanktion, sidste gang altså i 1880. Dette måtte føre til en krise. 9. juni 1880 bekræftede stortinget så beslutningen om,

at forslaget om statsrådenes adgang til stortinget skulle være gældende grundlov for kongeriget Norge og anmodede regeringen om at bekendtgøre dette på den måde, grundlovsændringer skulle meddeles på. Regeringen nægtede dette og krisen var nu akut.

Kongen, Oscar II, udnævnte en uforsonlig højreregering, som i 1881 og 82 nægtede at sanktionere en stortingsbevilling til den frivillige skyttesag (folkevæbningssamlagene). Efter et stortingsvalg i 1883, hvor venstre fik absolut flertal, rejste dette parti under Johan Sverdrups ledelse rigsretssag mod regeringens medlemmer for sanktionsnægtelse i statsrådssagen og skyttesagen. Sagen indledtes 18. maj 1883, men først 27 februar 1884 blev statsministeren (Chr. Aug. Selmer) dømt til embedsfortabelse plus bøde.

Det var situationen, da Caspari 15. marts skrev til Theodor:

"Kjære Theodor

Du ønsker at høre lidt om den politiske Situation. Hvad jeg kan sige Dig om Statens Væsen er i al korthed dette.

Der foreligger tre Muligheder:

1. Kongen tager et Centrumministerium og Vetospørgsmaalet skaffes ud af verden, derved at dette Ministerium proponerer for Stortinget Statsraadernes Adgang til Thinget med den Livius-snittske Tilsætning, at aftrædende Ministre ere valgbare til Stortinget overalt og Stortinget accepterer denne Proposition. I dette Tilfælde ignorerer Kongen den 9de Junibeslutning, medens Stortinget antager den nye Proposition som en Modification af denne sin Beslutning. Hver Part forbliver da ved sit. Stridspunktet bliver ikke afgjort. Folkebevæbningssamlagenesspørgsmaalet bliver skaffet ud af Verden med et eller andet lignende Expedient. *Bliver denne Mulighed til*

Virkelighed, saa glide vi ned i Afgrunden. (udhævet her)

2. Kongen tager et kraftigt Højreministerium, ifald han finder et saadant, lader det ikke komme ind i Thinget, nægter Udbetaling af bevilling til Folkebevæbningsamlagen, modsætter sig overhovedet alle Storthingsmajoritetens Overgreb og, saafremt det kommer med en ny Rigsret, enten erklærer, at han taaler en saadan paa Basis af Nægtelse af hans Ret?...? Eller lader dem dømmes, men beholder sine Statsraader og, ifald Majoriteten saa gjør Oprør, (sætter) Magt mod Magt. *I dette tilfælde kan vi frelses.* (udhævet her)
3. Kongen kan ikke finde noget kraftigt Højreministerium og vil ikke tage noget Centrumministerium, og takker af, da det saaledes ikke er muligt for ham at regjere. *I dette tilfælde styrte vi ned i Afgrunden – hvis ikke da Sverige for at holde Unionen griber ind.* (udhævet her)

Kongen vil gjerne (saa tror jeg) vælge nr. 2. Om han, hvis det viser sig, at han ikke kan det, vælger nr. 1 eller nr. 3, er uvist. Det sidste Alternativ er dog rimeligere end det første”.

Gennem Prof. Johnson, der har det fra Statsraad Holmboe, har jeg hørt, at Ministeriet alt er valgt. Forholder det sig saa, saa er Kongen altsaa ikke til sinds at abdicere. Bedrager min Anelse mig ikke, saa kommer det nye Ministerium til at bestaa af drabelige Højremænd. Da er Krigen erklæret og Kampen begynder.

De politiske betragtninger slutter således: ”Det er saare uhyggeligt at leve i det nye Norge. Man faar Kvalme syv Gange om Dagen. Jeg ønsker, jeg var, hvor Peberet gror, eller at Nordmændene var det. Men ”trops tard” og ”mitgefangen, mitgehangen””.

Enden på historien blev som bekendt, at kongen – efter først at have forsøgt en ny højreregering - den af statsråd Holmboe ovenfor nævnte – og derefter en kompromisregering, måtte overdrage venstreføreren Johan Sverdrup at danne regering den 23. juni 1884. Der var indført Parlamentarisme.

Senere - i nov. 1884 - skriver Caspari om ”al den ’Aufregung’ og ’Ærgrelse’ som Livet i det nye Norge eller som jeg kalder det ’Svedrupiet’ (efter Paradigmet Tyrkiet) og ’Naragonien’ volder mig”.

Mismod over egen situation – og over teologiens udvikling

I de sidste år er han ikke alene dybt nedbøjet over de åndelige, litterære og politiske forhold, men også over at han ikke kan gå på pension. I dec. 1885 skriver han, at han nu kunne have været pensioneret, hvis han var rejst til Erlangen, og i okt. 1887: ”Og gid jeg kunde tage Afsked fra mit Embede for at kunne fuldføre mit Livs litterære Arbejder, hvoriblandt der er enkelte af vidtrækkende Betydning. Men jeg kan hverken det ene eller det andet. Jeg føler smerteligt, at jeg ved at forblive i Norge – kanske mit Livs store Vildfarelse. Havde jeg i 57 fulgt Kaldet til Erlangen, saa havde jeg allerede for 3-4 Aar siden kunnet tage min Afsked med hele min Gage som Pension. Her hos os betragtes og behandles jo Embedsmanspension som en Naadeløn og Fattigforsørgelse.”

Udviklingen ved fakultetet gør ham ikke mere optimistisk: Jan 1888: ”Hvad Hebraisk angaar, saa har Jacob Sverdrup (en brodersøn til Johan Sverdrup, mangeårig statsråd for kirken) i disse Dage ligefrem udtalt mod (professor) Bugge, at den for Fremtiden ikke mere burde kræves af Theologerne. Hvilken Skæbnens Ironi,

at jeg, en (med græske bogstaver) Hebraios ex Hebraiandai i 57 havde kunnet blive Professor ved det dengang første - dvs. førende - Lutherske Universitet i Tydskland, kanske i Slutningen af mit Liv skal blive nødt til at læse den norske Oversættelse af det gamle Testamente, altsaa den norske Vulgata”.

I feb. 1888: ”Indenfor Fakultetet har vi Spørgsmaalet Petersen. Denne afviger jo længere jo mere fra Kirkens Lære og bringer saa mange Studenter til at gjøre dette. Han er og bliver Rationalismens Banebryder iblandt os. Et Foredrag over Inspirationen, som han nylig holdt og ladet trykke i Luthersk Kirketidende, bliver Udgangspunktet for en stor Strid.

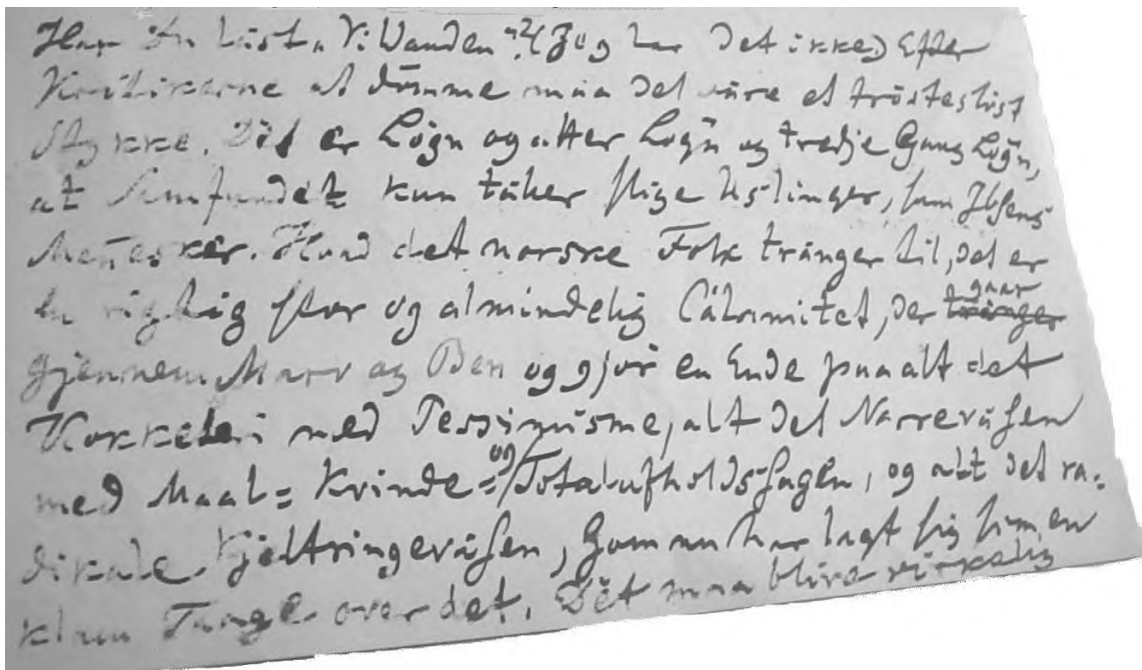
Overalt Higen efter Forandring, overalt Strid og jeg er gammel og vil gerne have Fred og saa Tid til at afslutte mine Livsarbejder. Mine Forelæsninger an-

vender jeg megen Tid paa og til dem er siden ogsaa kommet Oversættelsen af det nye Testamente - medarbejdet ved Bugges Ildkraft - som koster mig betydelig mere Tid end den nu færdige Oversættelse af det gamle gjorde det.

Om litteraturen - specielt Ibsen og Bjørnson

I lige så høj grad som han hjælper Theodor med at få digte udgivet, lige så kritisk er han over for de fejrede digtere i tiden: Ibsen og Bjørnson. At et brev i feb. 1884 synes det at fremgå, at Theodor har skrevet nogle kritiske digte mod Ibsen, men at Gyldendal, hvor Fr. Vilh. Hegel er en magtfuld chef, ikke vil udgive dem i København. I hvert fald skriver faderen i feb. 1884: ”Der staar desværre en højst upoetisk Skræk for Digte i vor Tid. Langtrukne

Har du læst 'Vildanden' ? (jeg har det ikke)...

Tendensromaner og realistiske prosaiske Tendensdramaer falder alene i gamle Hegels Smag. Vi lever også i

poetisk Henseende i en Nedgangens og Forfaldets Tid. Den gode Hegel ved for øvrigt ikke, at disse Digte fremgangne

af norske Tilstande og Digtene til Ibsen vil nok blive meget udbredte her i Norge. De vil bæres af den nuværende stærke Rejsning mod Vantroen, Radicalismen og al den i det norske Samfund grassened Forvorpenhed" (Understreget i brevet).

I nov. 1884: "Har Du læst 'Vildanden'? (jeg har det ikke). Efter Kritikerne at dømme maa det være et trøstesløst Stykke. Det er Løgn og atter Løgn og tredje gang Løgn, at Samfundet kun takker slige Uslinger, som Ibsens Mennesker. Hvad det norske Folk trænger til, det er en rigtig stor og almindelig Calamitet, der gaar gennem Marv og Ben og gør en Ende paa det Koketteri med Pessimisme, alt det Narrevæsen med Maal-, Kvinde- og Totalafholdssagen, og alt det radikale Kjeltringevæsen, som nu har lagt sig som en klam Taage over det. Det maa blive virkelig ulykkeligt og det til Gavns"

I okt. 1887: "Hvad siger du om Ibsens Optræden i Stockholm? Jeg tror virkelig, at den megen 'Drik' har altereret hans Hjerne og fyldt det med aandelig Taage, som han nu idelig projicerer i den ydre Verden og hvorefter han danner Taagebilleder. Han ved vistnok, hvad han ikke vil, men ikke hvad han vil. Og Bjørnson's og Brandes' Strid. Hvilken Comedie".

I feb. 1884 havde Theodor til syneladende meddelt, at var i gang med et hyldestdigt til Ibsen. I hvert fald skriver faderen i marts: "Hvor langt er Du kommet med Dit gloriøse Epos? Du skriver intet om det, men kun om nogle Digte, du vil sende til mig, deriblandt et til Ibsen. Han fortjener virkelig et saadant efter hvad Du skriver. En saadan storslaaet Objectivitet og Upersonlighed havde jeg dog ikke tiltroet ham. Hvor forskellig fra den usle og

foragtelige BB (Bjørnstjerne Bjørnson) er han ikke; han som fra sit sikre Skjúl i P(aris) igjen har angreben Kongen paa det skammeligste. Endelig har Regjeringen opmandet sig og sat baade ham og en anden lignende Slyngel, der optraadte på samme Maade i Dagbladet under Action. Jeg forudsætter, at Du i Digtet til Ibsen ikke fornægter dit aandelige Standpunkt, som er saa forskjelligt fra hans".

Særligt Bjørnstjerne Bjørnson er hans onde ånd. Først var Bjørnson grundtvigianer, senere blev han positivist og kristendomsfornægter. I 1889 skriver han to gange om Bjørnson: Den 6. nov: "Har Du set Bjørnsons nyeste antichristelige Produkt 'Paa Guds Veje'. Den Mand har ikke Rø eller Rist. Klippen er vist sikker for at blive knust af Lerkrukken, men mange Svage forfører man dog. Jeg har nylig læst et Stykke (Opsats) af ham, der saa ret viser, han kun er 'ein fleicher und roher Rationalist'. Der er hverken Dybde i Tænkning eller indre Liv hos ham, og dertil er han et Monstrum af Uvidenhed". Den 26. nov: "Kunde Du ikke skrive en Kritik over Bjørnsons 'Paa Guds Veje', en Kritik med Næb og Klør og hvori Du ikke lagde Fingrene imellem. Denne Varg (ulv) i Veum (lokalitet c. 40 km. vest for Skien) fortjener den alvorligste Afstraffelse. Hans Hovmod og hans Uforskammethed har ingen Grændser. Jeg tror ikke, at der findes saadant Phænomen iblandt noget andet Folk."

Rejser og studier holdt humøret oppe

Trods sit mismod arbejdede han trøstigt videre. I okt. 1889 kunne han endog skrive: "Jeg er sjælden frisk og rask trods alt Arbejde. Det er som Alderen ikke bider paa mig. Jeg har endnu megen Arbejdslyst og er fuld af Fremtidsplaner".

Der var hans egne studier – særligt studierejserne - der holdt modet oppe. I de sidste udgav han adskillige såkaldte 'Rejsefrugter'. Lad os derfor fra Theodors erindringer slutte med endnu et citat, som har rørt mig, hver gang jeg har læst det: "Og disse reiser var ham en livsnødvendighet. Kloster og bibliotekssalene var for ham det samme som fjeldopholdet for moderne turister. Fjeldet kunde han ikke med, der vantrivedes han; men naar han stod paa dækket af 'Melchior' med reisetasken om livet – den reisetasje, som efterhvert skulde fyldes med avskrifter av videnskabelige haandskrivter – da var han i sit es. Og like velkommen var den protestantiske professor, hvor som helst han banket paa i 'Sydens klostre'. Trosforskjellen spillede ikke ind hverken for abbeden eller professoren.

"Ja, velkommen tilbake igjen næste sommer da, kjære professor!" sa en gammel abbed til ham paa hans sidste reise sommeren 1891.

"Vi møtes nok aldrig mere", svarte min far alvorlig. Han kjendte allerede paa sig, at han ikke hadde langt igjen.

"Jaja, saa møtes vi deroppe", svarte abbeden og trykket varmt hans haand."

ET TILLÆG – om familien

Forlovelse og ægteskab

Før også vi helt forlader Caspari, skal historien om hans forlovelse og ægteskab dog med.

Da han havde levet ½ års tid i Christiania som ungkarl, måtte han se at finde sig en kone. Herom skriver Theodor: "Som vennen professor Johnson skaffet min far professorstillingen i Norge, saa var det min onkel, den bekjendte theolog, senere professor i Erlangen, Gerhard von Zezschwitz, som formidlet hans egteskab med søsteren Marie Caroline Amalie Konstanze von Zezschwitz, en datter af præsidenten ved appellationsdomstolen i Bautzen, Karl von Zezschitz".

Marie v. Zezschwitz, f. 1830

Om deres forlovelse har min far imidlertid fortalt lidt mere detaljeret – og lidt morsomere – hvad han formentlig har hørt sin mor berette. Hun havde omtrent samme navn som *sin* mor – hun hed Marie Caroline Konstanze Amalie – blev derfor kun kaldt for Maja – og havde udpræget humoristisk sans. Far fortalte:

Efter råd fra vennen Gerhard von Zezschwitz henvendte Caspari sig til Appellationsgerichtspræsidenten i Bautzen og anholdt om hans datters hånd.

Svaret var, at såfremt de unge - i 1848 var Caspari 34 - kunne finde ud af det, havde han intet imod det.

'De unge' fik derefter en halv time for sig selv i dagligstuen og kom ud derfra med hinanden i hånden – så var sagen klar.

Maja Caspari, gift Krarup, fotografert 1901 i Dax

Gerhard v. Zezschwitz, professor i praktisk teologi i Erlangen

Om moderen skriver Theoder:

”Min mor var bare 19 aar, da hun kom til Norge, visste med utrolig lethed at indforlive sig i de fremmede norske forhold, og har aldrig et øieblik længtet tilbage til sit tyske fædreland.”

Sammen fik de 5 børn, der blev voksne: Theodor (1853), Josef (1857), Rebekka (1862), Eugen (Geni) (1862) og Maja (1867).

Det siges, at det var blevet Marie v. Zezschwitz spået, at hun ville få ti børn, hvoraf kun fem ville leve. I Trefoldighedskirkens kirkebog har jeg fundet, at der i 1860 blev døbt en dreng ved navn Carl Paul, som døde 1½ år senere af skarlagensfeber, og i 1865 en pige ved navn Caroline Constanze Amalie. Hun var en måned gammel ved dåben, men nogen dødsdato har jeg ikke fundet.

I maj 1860 flyttede familien ind i en villa i Homansbyen, Josefines Gate nr. 17 – eller som der står i kirkebogen i 1862 – i en gård i Homansbyen.

Af skattemandtalisterne i Oslo Stadsarkiv fremgår det, at familien 1851-52 boede på Drammensveien, 1853-54 på Kirkeveien 127 (Aggersbakken) og 1855-57 var adressen Lille Parkveien 23.

Kongelige gæster

Mine forældre fortalte gerne om, da deres bedstemødre (farmødre) – hver især - havde kongeligt besøg.

Først historien om mors bedstemor, men den kommer nu i lige så høj grad til at handle om min morfar, Christian Langballes brud på hofetiketten og om kong Christian X's arrogance.

Prinsen lå på gulvet

Jane Langballe, født Møller, havde været Kong Christian X's Randersværtinde. Hun og læge Niels Brock Langballe boede i Torvegade 21 og på første sal dér havde den unge prins Christian en lejlighed, mens han 1791-92, som premierløjtnant i Livgarden, deltog i undervisningen ved Rytteriets Befalingsmandsskole på Dragonkaserne i Randers.

Christiane Langballe, f. Møller

I den tid kom han en del i Jane Langballes hjem, fik vist en del af sine måltider hos hende. Hjemmets dagligstue var møbleret med stole, der var arvet fra hendes mands hjem på Dronningborg. De var ret lave, og da prinsen som bekendt var 2 m høj, var

de alt for små til ham. Pointen i mors fortælling var derfor, at prinsen altid lå på gulvet, når han var hos sin Randersværtinde.

Da han rejste fra byen, forærede han hende signeret fotografi af sig selv i garderuniform og med autografen "Christian, P til D" i øverste højre hjørne. Det er nu i min besiddelse.

I et brev skriver Mathias Kjeldsen (1879-1955), ejer af Lerkenfeldt: "Overlæge Langballe har jeg truffet en enkelt gang i mine unge dage, og ligeledes hans mor Tante Jane (Hun var vist nok "Tante Jane" for det meste af Randers og skal også være tiltalt således af vor konge, da han som prins lå ved Randers Dragoner.)"

Den manglende audiens

Med til beretningen hører historien om morfars manglende audiens. Sagen var, at Christian X, der var blevet konge i 1912, havde sendt en hilsen til mors bedstefars begravelse i 1914. Morfar, Christian Langballe, som da var overlæge ved Sct. Josephs Hospital, havde ingen reservelæge på det tidspunkt og mente derfor ikke, at han kunne forlade byen for at gå i audiens og takke for majestæten's hilsen, således som det sig hør og bør. Han tillod sig allerunderdanigst at takke skriftligt, men det brød majestæten sig vist ikke om, for da morfar en gang nogle år senere mødte kongen i frimurerlogen i København og – idet han præsenterede sig - tillod sig at tilføje: "Jeg tror, Deres Majestæt kender mig fra tiden i Randers", udtalte allerhøjstamme: "Såh, gør jeg det?"

Randers-værtindens søn nød nu ikke længere den kongelige nåde.

Sådan har min far på sine gamle dage fortalt historien. Fætter Christian Würgler Hansen har 'forbedret' historien lidt. Ifølge ham skulle vor fælles morfars senere præsentation for kongen have fundet sted i forbindelse med indvielse af Randers Amtssygehus på Fabersvej, hvor morfar også var overkirurg – det blev sammenbygget med Sct. Josefs Hospital. De ledende medarbejdere ved det nye sygehus blev præsenteret for kongen af amtmanden, som morfar og mormor omgikkes og som naturligvis vidste, at kongen havde boet hos morfars forældre: "Overlægen behøver jeg vist ikke præsentere", hvortil kongen skulle have bemærket: "Kender ikke den herre". Hvilken version er mon rigtig?

'Tante Jane' i øvrigt?

Vi ved ikke meget andet om Jane Langballe, f. Møller. Hun skal have været meget impulsiv og rastløs. Fætter Christian fortæller, at hans mor har berettet om den tid, da morfar og mormor var forlovede. Da spadserede mormor og hendes svigermor sammen i Randers. Dels aflagde de visitter, dels sad de under deres ture lidt i byens parker og nød vejret samtidig med hver sit strikketøj.

Når de imidlertid havde siddet et sted i knap fem minuttet og mormor var kommet godt i gang med strikketøjet, så udbrød svigermoderen: "Vi kan tilforladelig ikke sidde her længere" og rejste sig straks og gik videre - til stor ærgrelse for svigerdatteren.

Der er også en historie om, at hun besøgte sin studerende ældste søn i København og var med ham i Det kgl. Teater. I stykket sad en af skuespillerne

under et bord skjult for de øvrige på scenen, men morfars mor gik sådan op i intrigen, at hun højt råbte op mod scenen: "Han sidder under bordet!"

Min mor (1906–97) har ikke kendt hende. Hun døde i 1905 som 59-årig. Til hendes begravelse var der en krans fra prinsen. Den takkede hendes mand personligt prinsen for – i København.

Enkekejserinde Dagmar til te

En af fars hyppigst fortalte historier er nok den om hans bedstemors bekendtskab med enkekejserinde Dagmar. På sine gamle dage flyttede Christine Krarup, f. Grønnerup, ind på Københavns Sygehjem i Ordrup og sygehjemmet var udgangspunkt for hendes daglige spadsereture på villavejene i omegnen.

Christine Krarup, f. Grønnerup

En dag mødte hun Chr. IX's datter, enkekejserinde Dagmar af Rusland, der var flygtet efter revolutionen i 1917 og nu boede på Hvidøre Slot syd for Klampenborg.

Også enkekejserinden var ude at spadserere - som altid ledsaget af en de to livkosakker, der var fulgt med hende til Danmark. Christine Krarup var klar over, hvem hun havde for sig. Hun trådte derfor et skridt til siden, vendte sig med front mod enkekejserinden og nejede dybt. "Kender De virkelig mig", sagde kejserinde Dagmar, og

derved kom de to - næsten jævnaldrende damer - i samtale.

Om fars bedstemor besøgte Hvidøre, vides ikke, men en dag rullede enkekejsserindens bil op foran sygehjemmet med en livkosak "på bukken" – chaufføren sad faktisk udvendig på de ældre biler, ligesom på en hestevogn.

Sygehjemmets forstander kom styrten ud for at tage imod den uventede kongelige gæst, men fik at vide, at han ikke skulle lade sig afficere. Enkekejsserinden skulle blot til te hos fru Krarup. Den dag var hun hovedperson i de øvrige damers konversation på sygehjemmet.

Christine Krarup i øvrigt

Far var 19 år, da hans bedstemor døde, og han huskede hende som en meget from dame, der hver søndag sad i Vor Frue Kirke under stiftsprovst Paulis prædikestol i Vor Frue i København. Hertil var hun og hendes mand, Albrecht Thaer Krarup – opkaldt efter en berømt tysk landøkonom - flyttet, da det blev konstateret, at han var håbløs syg af tuberkulose. Hun var 25 år, da manden døde. Hun forblev enke og ernærede sine to sønner og sig selv ved at drive pensionat i København. Hun var født 1851 i Holstebro og døde 1923.

Hvad er slægtshistorie – og hvordan skal den skrives?

Saxos Danmarkskrønike 'Gesta Danorum' blev på dansk kaldt 'Danernes Bedrifter'. Tilsvarende kunne en slægts historie måske kaldes 'Slægtens bedrifter'. Nu er der ikke kun tale om dådriige handlinger (eller større landbrug), men slægtshistorie handler både om sejre og nederlag, livet på godt og ondt, i stort og småt.

Slægtshistorie er først og fremmest forældres og bedsteforældres fortælling om deres eget og deres forfædres liv – ofte sammen med gennemsyn af gamle fotografier/(fotoalbum's).

Begge min forældre var gode fortællere og fortalte gerne 'om gamle dage'; far om sin mor, Maja Caspari, der døde allerede i 1922, og om hendes norske familie, samt om sin bedstemor (farmor), Christine Grønnerup, der som 25-årig blev enke med to drenge og måtte opretholde livet ved at drive pensionat i København. Det har været en kamp for tilværelsen.

Mor fortalte gerne om sin egen opvækst, om livet i 'klubben' i Randers, hvor alle kendte alle, om ferierne ved Blokhus, på Quelstrup og i Skjern Skovhus, men også om de gamle i hendes mors familie, slægterne Poulsen, Dinesen og la Cour. Mor havde også læst Frederik Barfods bog om de tre slægter; den bog som i rigt omfang citeres her. Barfod selv var vokset op i Lyngby Præstegård på Djursland. Efter hans mors død giftede faderen, H.P. Barfod sig med Laurits la Cours mor; den la Cour, der blev gift med en søster til mors oldefar. Han som købte Quelstrup.

Slægtshistorie er personalhistorie. Opgaven er at tegne et sandt og sobert billede af sin hovedperson, men et billede som den pågældende selv ville have kunnet vedkende sig.

Slægtshistorie er også formidling af resultater fra slægtsforskning, dvs. meddelelse af de data og øvrige oplysninger, der findes i arkiverne og i litteraturen. I arkiverne kan især skifteretsdokumenter være meget givende, jf. historien om Palæmon Laurberg, der vist døde på et for ham gunstigt tidspunkt.

Til litteraturen hører specialstudier, jf. beretningen om Kimmerslev Mølle, hvor et hold arkitektstuderende har gennemført bygningsregistrering af møllen. Slægtshistorie er således også kulturhistorie. Miljø og livsformer, der i dag er ukendte, må beskrives, ikke mindst de moralske krav, der blev stillet til forskellige tider, se specielt beretningerne om de to sjællandske tip5-oldemødre, Kirsten Rasmusdatter og Ingeborg Carstensdatter. Skildringerne her sker i øvrigt med stor reverens for historikeren Troels-Lund, som tilsyneladende efter mange års miskredit i faghistorikernes kreds nu er ved at blive fagligt anerkendt.

Slægtshistorie er også fædrelandshistorie. Selvsagt overvejende Danmarkshistorie. Men i forbindelse med beretningen om oldefar Caspari har jeg måttet repetere en del norsk historie, både politisk historie og litteraturhistorie. Dansk slægtshistorie inkluderer altid landbrugshistorie, uanset om forfædrene har været fæstere eller selvejere og uanset store eller små brug. I samme forbindelse berøres næsten altid

værnepligtens historie, dvs militærhistorien.

Med præster og officerer i slægten hører også kirkehistorien og krigshistorien med. Kort sagt: Arbejde med slægtshistorie fører vidt omkring.

Da jeg gik i gang med slægtshistorien var det min hensigt med udgangspunkt i hver af mine oldeforældre at udforske deres 8 linier bagud for derefter – alt afhængigt af de oplysninger, der kunne findes - at skildre hver slægt for sig. På den måde har jeg nået at lave fire 'slægtsstudier'. I de tre af dem har jeg fulgt den pågældende oldemor/-oldefars aner retrospektivt, så langt det er muligt, og forsøgt at skildre, hvem de pågældende var, hvordan de levede og hvilke børn de fik. Meget kunne findes i kirkebøger, skifteretsdokumenter og andre retsdokumenter, samt i eksisterende litteratur, der enten direkte handlede om personerne eller generelt om deres egn og by.

Denne form for 'slægtsstudium' – med mange navne remset op efter hinanden, og oven i købet navne, der ustandselig går igen, fordi bedsteforældrene kaldes op - har den meget store ulempe, at det næsten er umuligt for læseren at have overblik over, hvem der er hvem.

I et fjerde slægtsstudium – om Langballeslægten – begyndte jeg med slægtens stamfader og gik kronologisk frem. Det gjorde det måske lidt nemmere at bevare overblikket, men formen indebærer stadig opremsning af et væld af navne.

I 2001 blev jeg opfordret til at være højskolelærer i slægtshistorie. Det gav anledning til yderligere principielle overvejelser om fremstillingens form. Nogle år tidligere havde jeg læst en

lille bog fra 1991 med titlen: 'Godt Klaret!, Sofie – 10 historiske fortællinger'. Den var skrevet af den professionelle historiker Tage Kaarsted, professor i Odense. Han fortæller en forholdsvis kort historie om 10 af sine aner – uden sammenhæng i øvrigt. Hovedparten af historierne er baseret på en enkelt eller et par skriftlige kilder, f.eks. en aftægtskontrakt eller nogle tegninger i Akademiets arkiv. Alle historierne er så i øvrigt præget af hans store almene historiske viden. Den bog anvendte jeg som grundbog under højskolekurset, idet vi historie for historie – i det omfang tiden rakte til – gennemgik Kaarsteds kildegrundlag og fremstillingsform.

Efter kursus sagde jeg til mig selv: Gak hjem og gør ligeså. Det er grunden til den form, de nu fremlagte beretninger har. Bestræbelserne har været: Koncentrér dig i princippet om én person ad gangen. Kun få navne og så skulle der gerne i hver beretning være én særlig hændelse, en begivenhed, en god historie, som gør, at man kan huske beretningen og som den biografiske skildring evt. kan tage udgangspunkt i. Ikke nødvendigvis en samtidig hændelse, gerne noget der har berørt en eller flere efterkommere i den nærmeste kreds, f. eks. mine forældres opsøgning i beretningen 'to kammerråder' af deres oldeforældres gårde i Grundfør sogn.

Meget af stoffet er hentet fra de fire nævnte slægtsstudier og er således ikke nyt for dem, der har læst disse, ligesom stoffet, der hentet hos Frederik Barfod, vil være kendt af mange.

Jeg håber formen kan fremme læselysten og evt. kan anvendes til at blive genfortalt for de yngste.

Litteraturoversigt

Forfatter	Titel	År-måned-	Beretning
	Festskrift af Frijsenborg-Faurskov Birks Landboforening (100 år)	1938	To kammerråder
	Rougsø Lokalhistorisk Forenings årsskrift 1987	1987	Prædikede om hør og hamp?
Agre, C.F.	Rejsen til Køge (i 'Gemt og glemt')	1915	Dræbt af engelskmanden
Arbjørn, Knud	Vivild Storbrand 27' mai 1818 (udgivet af Rougsø Lokalhist. Forening)	198?	Prædikede om hør og hamp?
Barfod, Frederik	Lavrits Ulrik laCour og Ellen Kirstine Poulsen - en lille pennetegning	1877	Fik du hesten?
Barfod, Frederik	Lavrits Ulrik laCour og Ellen Kirstine Poulsen - en lille pennetegning	1877	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller
Caspari, Theodor	Fra mine unge aar	1929	Enten er De Fanden selv, eller også..
Dick, Jutta & Sassenberg, Marina	Wegweise durch das jüdische Sachsen-Anhalt	1998	Enten er De Fanden selv, eller også..
Dybdal, Vagn (red)	For fædrelandets bedre flor (landhush.selskabets hist. 1769-1969)	1969	Prædikede om hør og hamp?
Dyrbye, N.	Den danske landbrugsskole 100 år	1969	To kammerråder
Folkebladet (Norge), 1892 nr. 11	Professor Caspari	18920615	Enten er De Fanden selv, eller også..
Gustafsson, Nils	Det gamle Hillerød Hospital	1958	Ingeborg Jordemoder
Hansen, Georg	Sædelighedsforhold bl. landbefolkningen i DK i 18. århundrede	1957	Enke uden at have været gift
Hansen, Georg	Præsten på landet i det 18. århundrede	1947	Enke uden at have været gift
Hansen, Georg	Degnen	1944	Enke uden at have været gift
Hedegaard, E.O.A.	Krigen på Sjælland 1807	1970	Dræbt af engelskmanden
Hertel, Hans	Det kgl. danske landhusholdsningsselskabs historie 1-2	1919	Prædikede om hør og hamp?

Forfatter	Titel	År-måned-	Beretning
Holmgaard, Jens	...uden at landet besværes	1999	Fik du hesten?
Hvidtfeldt, Johan	Ture på Mols (i Turistårbogen 1967)	1967	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller
Hägglund, Bengt	Teologins historia	1967	Prædikede om hør og hamp?
Jensen, Magnus	Norges historie, unionstiden 1814-1905	1963	Enten er De Fanden selv, eller også..
Johansen, Jens	Danmark-Norges deltagelse i den store nordiske krig	1935	Såret på slagmarken, reddet af sin kone
Jørgensen, J.P. (Smørum)	Historiske optegnelser om Ledøje - Smørum Sogne	1925	Enke uden at have været gift
Krarp, Christian	Krarp, Christian (red)		
Krarp, Christian	Meddelelser om familien Krarp nr. 1 (1915) – nr. 7 (1929)		Ikke uden fars hjælp
Krarp, Per	Fra mit livs rejse/erindringsglimt og refleksioner	1970	Enten er De Fanden selv, eller også..
Krarp, Vilhelm	41 år som præst i den danske kirke	2000	Enten er De Fanden selv, eller også..
Kristensen, Niels	En skolemand. Krarp paa Haraldslund (i Århus Stifts Årbøger)	1930	To kammerråder
Kunstakademiets Arkitekt-skole, årskur. 1991-92	Kimmerslev Vandmølle - en bygningsteknisk undersøgelse.	1992	En stadig møller
la Cour, Lars Frederik Barfod	Niels Poulsen og Dorte Dinesdatter til Rolsegaard og deres efterkommere	1929	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller
Larsen, Joakim	Den danske folkeskoles historie	1918	Prædikede om hør og hamp?
Lund, Troels	Dagligt Liv i Norden, 8. bog	1887	Enke uden at have været gift
Løgstrup, Birgit	Bundet til jorden, stavnsbåndet i praksis 1733-1788	1988	Fik du hesten?
Molland, Einar	Fra Hans Nielsen Hauge til Eivind Berggrav	1968	Enten er De Fanden selv, eller også..
Mosbech, Holger	Den apostoliske Trosbekendelse i den nyere Forsknings Lys (i Gads danske magasin)	1940	Enten er De Fanden selv, eller også..
Nielsen, Frederik	Prof. Caspari og Grundtvig - en replik til prof. H. Scharling	1893	Enten er De Fanden selv, eller også..

Forfatter	Titel	År-måned-	Beretning
Nielsen, Frederik	Grundtvig og Luther	1891	Enten er De Fanden selv, eller også..
Nikolaisen, Niels Bang	Agerdyrkning-Instituttet på Frijsendal fra 1836	1944	To kammerråder
Norrie, Gordon	Danmarks jordemødre	1929	Ingeborg Jordemoder
Nørr, Erik	Præst og administrator	1981	Prædikede om hør og hamp?
Pedersen, Henning Damgaard	Det latinske hus - skolens hist.1500-1800 (Århus Katedralskole 1195-1995	1995	Prædikede om hør og hamp?
Petersen, A.	Sjællands Stifts Degnehistorie	1899	En stædig møller
Petersen, Anders	Kjøge Byes Historie	1888	Dræbt af engelskmanden
Petersen, Kierulf (red)	Randers amts husholdningsselskab 1810 - 1910	1910	Prædikede om hør og hamp?
Poulsen, Frederik	Jyske dage og mennesker	1942	Fik du hesten?
Poulsen, Frederik	Godtfolk, lærde folk og aristokrater	1949	Fik du hesten?
Riising, Anne	Tamperrettens funktion og domspraksis (i festskrift til J. Hvidtfeldt)	1978	Enke uden at have været gift
Scharling, Henrik	Grundtvig eller Luther - et blik på nutidens danske kirkeforhold	1891	Enten er De Fanden selv, eller også..
Scharling, Henrik	Halvgrundtvigianisme eller bogstavdyrkelse	1893	Enten er De Fanden selv, eller også..
Schmit, Inger Gautier	Hun var en ægte dansk kvinde (i De unges forlag: Min Mor)	1948	To kammerråder
Skarsaune, Oskar	Israels venner	1994	Enten er De Fanden selv, eller også..
Skarsaune, Oskar	Jøden som blev luthersk professor (www.israel.dk)	2000	Enten er De Fanden selv, eller også..
Stafeldt, S.A.	Beskrivelse over Randers	1804	To senge til Randers Hospital
Thygesen, Anne Lise	Landstedet Hegnsholt (i Folk og Minder fra Nordsjælland)	1998	To kammerråder

Forfatter	Titel	År-måned-	Beretning
Tuxen, A.P. m. fl.	Bidrag til den nordiske krigs historie, specielt bind III	1903	Såret på slagmarken, reddet af sin kone
v. Antoniewitz, Wilhelm	Greve og Kildebrønde sognes historie	1967	En stædig møller
Vegger, P. Bugge	Provst Mogens i Kousted (i Årsskrift for Randers Amt)	1933	To senge til Randers Hospital
www.haible.dk	Hans Folmersens Testamente	20011117	En stædig møller
www.stobbe.com	Familien Stobbe og relaterede personer(om Ole Andersen)	20010819	Dræbt af engelskmanden

Personindex

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
	Carl Johan	Konge af Sverige	Enten er De Fanden selv, eller også..	80
	Christian VI	Konge af Danmark	To senge til Randers Hospital	21
	Christian VI	Konge af Danmark	Fik du hesten?	34
	Christian VII	Konge af Danmark	Prædikede om hør og hamp?	53
	Christian X	Konge af Danmark	Kongelige besøg	102
	Dagmar	Enkekejsersinde af Rusland	Kongelige besøg	103,104
	Frederik	arveprins	Prædikede om hør og hamp?	53
	Frederik IV	Konge af Danmark	Fik du hesten?	34
	Frederik IV	Konge af Danmark	Såret på slagmarken, reddet af sin kone	6
	Frederik VI	Konge af Danmark	Dræbt af engelskmanden	43,49
	Frederik VI	Konge af Danmark	Prædikede om hør og hamp?	53
	Frederik VI	Konge af Danmark	Enten er De Fanden selv, eller også..	80
	Oscar II	Konge af Sverige	Enten er De Fanden selv, eller også..	93
Agre	Christian Frederik	Fuldmægtig på Løvenborg	Dræbt af engelskmanden	44
Albrethsen	Hans	Møller i Pibe Mølle	Enke uden at have været gift	10
Albrethsen	Marie	Mormor til Bodil Langballe	En stædig møller	31
Andersdatter	Maren	gift med Mogens Marquard	To senge til Randers Hospital	18
Andersen	Frederik	Møller i Køge, Oles søn	Dræbt af engelskmanden	48
Andersen	H.C.	Digter	Prædikede om hør og hamp?	50
Andersen	Ole	Møller i Køge	Dræbt af engelskmanden	43-49
Andersen	Rasmus Frederik	Departementschef	Dræbt af engelskmanden	46
Barfod	Frederik	Historieskriver	Fik du hesten?	32
Barfod	Frederik	Historieskriver	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37-41
Barfod	Hans Peder	Præst i Lyngby	To kammerråder	70
Begtrup	Gregers	Prof. i landøkonomi, Kbh.	Prædikede om hør og hamp?	57
Begtrup	Gregers	Professor	To kammerråder	70
Bernhoft	Theodor Chr.	Norsk præst	Enten er De Fanden selv, eller også..	88,89
Bjørnson	Bjørnstjerne	Norsk digter	Enten er De Fanden selv, eller også..	99
Blegvad	Maren Nielsdatter	gift med Mogens Marquard	To senge til Randers Hospital	18
Blicher	Jens	Præst, Niels B's far	To senge til Randers Hospital	20
Blicher	Niels	Præst, Steens Steensens far	To senge til Randers Hospital	19-23
Blicher	Steen Steensen	Præst, forfatter	To senge til Randers Hospital	19
Blichert	Lars	Præst	To senge til Randers Hospital	25
Borum	Anders	Kromand i Osted	En stædig møller	30
Brandes	Georg	Forfatter	Enten er De Fanden selv, eller også..	99
Brorson	Hans Adolf	Biskop, digter	To senge til Randers Hospital	22
Bruun	Johan Jacob	Oberstljt, Toldkasserer	Ikke uden fars hjælp	66

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Bruun	Ole Jensen	Sognefoged i St.Rørbæk	Ingeborg Jordemoder	16
Bræhmer	Claus Nicolaus	Provst i Randers	To senge til Randers Hospital	21
Bugge	Frederik Vilhelm	Norsk prof. ny test, biskop	Enten er De Fanden selv, eller også..	85,97,98
Bülow	Johan Rubow Frederik	Officer, overgeneral 1849	Ikke uden fars hjælp	66
Carstensdatter	Ingeborg	Jordemoder	Ingeborg Jordemoder	14,16
Caspari	Bernhard	Overlærer i Leipzig, bror til	Enten er De Fanden selv, eller også..	90
Caspari	Carl Paul	Professor i teologi i Christiania	Enten er De Fanden selv, eller også..	79-101
Caspari	Eugen (Geni)	Lektor i Stavanger	Enten er De Fanden selv, eller også..	101
Caspari	Josef	Lektor i Hamar	Enten er De Fanden selv, eller også..	101
Caspari	Joseph	Købmand i Dessau	Enten er De Fanden selv, eller også..	90
Caspari	Maja	Datter af C.P.Caspari,g.Krarp	Enten er De Fanden selv, eller også..	101
Caspari	Rebekka	gift med Jacob Johnson	Enten er De Fanden selv, eller også..	86,95
Caspari	Thdeodor	Lektor, digter	Enten er De Fanden selv, eller også..	79-87,91,98
Caspari, f. Wahl	Trine	gift med Theodor	Enten er De Fanden selv, eller også..	95
Castenschiold	Joachim	General, ejer af Borreby	Dræbt af engelskmanden	43,44
Christensen	Daniel	Birkeskriver, Gammerød	En stædig møller	31
Christensen	Dines	Ejer af Rørbæk Hovgård	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37
Christensen	Dines	Ejer af Rørbæk Hovgård	Fik du hesten?	32-35
Christensen	Espen	Møller i Å Mølle	To senge til Randers Hospital	26
Claudi	Vilhelm Ove Carl	Ejer af Nygård, Ikast	Mor med i kantonnement	78
Clausen	H.G.	Stiftprovst i Kbh.	Prædikede om hør og hamp?	56
Clausen	H.N.	Professor i teologi, Kbhvn	Enten er De Fanden selv, eller også..	82
Dall, f. Krarup	Kathrine	Datter af Alfred Krarup	Mor med i kantonnement	76
Delitzsch	Franz	Tysk professor i teologi	Enten er De Fanden selv, eller også..	91-93
Dinesdatter	Dorthe	gift med Niels Poulsen	Fik du hesten?	32
Dinesdatter	Dorthe	gift med Niels Poulsen	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	36-39
Dinesen	Jens	Forvalter på Rosenholm	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	40
Dinesen	Kristen	Ejer af Volstrup	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	38
Egede	Christian	Møller i Kimmerslev	En stædig møller	29,31
Eskildsen	Carsten	Degn i Herstedøster	Ingeborg Jordemoder	16
Estrup	Jacob Brønnum	Konseilpræsident, Skaføgde	To kammerråder	71
Falsted	Marie Dorothea	gift med Palæmon Laurberg	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	5-7
Fleischer	Heinrich Leberecht	Tysk orientalist	Enten er De Fanden selv, eller også..	92,93
Folmersen	Bodil Barbara	gift med Hans Albrethsen	En stædig møller	30
Folmersen	Hans	Gårdmand, Møller i	En stædig møller	26-31
Folmersen	Hans	Gårdmand, Møller i	Dræbt af engelskmanden	48
Fredberg	Sophie	Hushjælp på Dronningborg	To kammerråder	74
Fursmann		Brigader	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	5
Fyhn	Anders Olsen	Skoleholder i Spjellerup	Dræbt af engelskmanden	48
Føns	Peder Severin	Amtmand over Randers amt	Prædikede om hør og hamp?	51

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Gram	Carl Frederik	Amtmand over Fr.borg Amt	Ingeborg Jordemoder	16
Graul	Karl	Tysk præst	Enten er De Fanden selv, eller også..	91,92
Grundtvig	Nicolaj Frederik Severin	Biskop, digter	Enten er De Fanden selv, eller også..	82-85
Grundtvig	Nicolaj Frederik Severin	Biskop, digter	Enke uden at have været gift	13
Grundtvig	Nicolaj Frederik Severin	Biskop, digter	Prædikede om hør og hamp?	53
Grønnerup	Christen	Lotterikollektør i Ålborg	Ikke uden fars hjælp	66
Grønnerup	Johan Jacob	Skipper, Ålborg	Ikke uden fars hjælp	63-67
Guatier-Schmit	Inger	Formand for Landstinget	To kammerråder	71
Gustafsson	Nils	Overlærer i Hillerød	Ingeborg Jordemoder	16
Hansdatter	Ane Cathrine	gift med Anders Hansen	En stædig møller	29
Hansdatter	Ellen	gift med Anders Olsen	En stædig møller	30
Hansdatter	Maren	gift med Hans Folmersen	En stædig møller	27
Hansdatter	Sidse	gift med Chr. Egede	En stædig møller	29
Hansen	Anders	Gårdmand i Øhm	En stædig møller	29
Hansen	Carl	Værtshusholder i Køge	Dræbt af engelskmanden	45
Hansen	Christian Würgler	Tegner	Kongelige besøg	103
Hansen	Christiane Frederikke	gift med Niels Langballe	To kammerråder	71
Hansen	Folmer	Forpagter, Merløsegård	En stædig møller	27
Hansen	Georg	Historiker	Enke uden at have været gift	11
Hansen	Hans	Gårdmand i Kappeløv	En stædig møller	39,30
Hansen	Remontius	Væver	Prædikede om hør og hamp?	58
Harnack	Adolf	Tysk teolog	Enten er De Fanden selv, eller også..	85
Hasselager	Jens	Præst i Vorning	To senge til Randers Hospital	21
Hegel	Fr. Vilh.	Forlægger	Enten er De Fanden selv, eller også..	98
Hengstenberg		Professor i teologi, Berlin	Enten er De Fanden selv, eller også..	89
Holm	Edvard	Professor i historie, dr. phil.	Fik du hesten?	34
Holm	Jacob	Forpagter, Sæbygd.	Mor med i kantonnement	76
Holm, f.Krarup	Marie	gift med Jacob Holm	Mor med i kantonnement	76,77
Holmboe	Jens	Norsk statsråd (minister)	Enten er De Fanden selv, eller også..	97
Holmgaard	Jens	Arkivar, dr.phil	Fik du hesten?	34
Holstein	Christian	Sekljt, landmand	Mor med i kantonnement	76
Holstein	Hans Emil	Landm., ejer af Haraldslund	Mor med i kantonnement	76
Hvidtfeldt	Johan	Rigsarkivar, dr.phil.	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	36
Hviid	Anders	Ejer af Sorvad	Prædikede om hør og hamp?	51
Hviid	Anders	Proprietær	Prædikede om hør og hamp?	51
Hägglund	Bengt	Svensk teolog, dogmehist.	Prædikede om hør og hamp?	56
Høegh-Guldberg	Christian	Generaløjtnant	Prædikede om hør og hamp?	53,60
Høegh-Guldberg	Frederik	Forfatter,læ. v. mil.Højskole	Prædikede om hør og hamp?	54
Høegh-Guldberg	Ove	Minister, stiftamtmand	Prædikede om hør og hamp?	53,54,56,58
Ibsen	Henrik	Norsk digter	Enten er De Fanden selv, eller også..	99

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Ingemann	Bernhard Severin	Digter	Enten er De Fanden selv, eller også..	82
Jensen	Inger Wermuth	Overlærer i Hedehusene	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	8
Johansen	Jens	Militærhistoriker	Dræbt af engelskmanden	44
Johansen	Johannes	Biskop	Prædikede om hør og hamp?	53
Johnson	Gisle	Professor i teologi i Christiania	Enten er De Fanden selv, eller også..	79-86,94,97
Johnson	Jacob	Norsk præst	Enten er De Fanden selv, eller også..	86
Jyde	Søren	Gårdmand i Avedøre	Enke uden at have været gift	13
Jørgensen	J.P.	Lokalhistoriker, lærer	Enke uden at have været gift	12,13
Kjeldsdatter	Kirsten	gift med Dines Christensen	Fik du hesten?	32
Kjeldsdatter	Kirsten	gift med Dines Christensen	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37
Kjeldsen	Hans Olaf A.	Ejer af Lerkenfeldt	Fik du hesten?	33
Kjeldsen	Mathias	Ejer af Lerkendfeld	Kongelige besøg	102
Klitgaard	Carl	Nordjysk lokalhist.,forfatter	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	7
Kornerup	Bjørn	Overarkivar, kirkehistoriker	Prædikede om hør og hamp?	56
Krarup	Albrecht Thaer	Forpagter af Rold hovedgd.	Kongelige besøg	104
Krarup	Alfred	Søn af N.B.C. Krarup	Mor med i kantonnement	76-78
Krarup	Christian	Præst, genealog	Prædikede om hør og hamp?	52
Krarup	Christian Nielsen	Præst i Vivild	Prædikede om hør og hamp?	50-62
Krarup	Christian Nielsen	Søn af N.B.C. Krarup, Sæby	Mor med i kantonnement	77
Krarup	Christine	Enke, pensionatsværtinde,	Kongelige besøg	103,104
Krarup	Henrik Nielsen	Forpagt.,Buttrup Ml.v.Holbæk	To kammerråder	69
Krarup	Henry	Sagfører i Præstø, legatstifter	To kammerråder	69
Krarup	Janus	Søn af N.B.C. Krarup	Mor med i kantonnement	76
Krarup	Janus Balthazar	Landbrugsøkonom	To kammerråder	70
Krarup	Lis	Overlærer i Veksø	Enke uden at have været gift	10
Krarup	Lucie	datter af Chr. N. Krarup	Prædikede om hør og hamp?	54
Krarup	Niels Bygom Christian	Kammerråd, Haraldslund	Mor med i kantonnement	76,78
Krarup	Niels Bygom Christian	Kammerråd, Haraldslund	To kammerråder	68-70
Krarup	Ove Thomas	præst, søn af Chr. N. K.	Prædikede om hør og hamp?	53
Krarup	Ove Thure	Overretssagfører, Kbhvn	To kammerråder	69
Krarup	Per	Rektor,dr.phil	Prædikede om hør og hamp?	53
Krarup	Sophie Dorthea	gift med J.J. Grønnerup	Ikke uden fars hjælp	65
Krarup	Thora	Dt.af N.B.C.Krarup,g. Claudi	Mor med i kantonnement	77
Krarup	Thure	Rektor	Prædikede om hør og hamp?	53,54
Kruse	Carl Johan Henrik	Murermester, Fr.berg	Mor med i kantonnement	76-78
la Cour	Laurits Ulrich	Ejer af Skærsø	Fik du hesten?	32
la Cour	Laurits Ulrich	Ejer af Skærsø	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37
Langballe	Ane Margrethe	Dt. af Niels Langballe	To kammerråder	73,74
Langballe	Bodil Marie	Mor til Sten Krarup	En stædig møller	31
Langballe	Caroline, g. Hasager	Dt. af Niels Langballe	To kammerråder	73

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Langballe	Christian	Overlæge i Randers	Kongelige besøg	102
Langballe	Henrik	Ejer af Dronningborg	To kammerråder	71,74
Langballe	Jane	gift med Niels Brock	To senge til Randers Hospital	26
Langballe	Jane	gift med Niels Brock	Kongelige besøg	102,103
Langballe	Johan Frederik	Præst, søn af Niels L	To kammerråder	73
Langballe	Julie	Mor til Inger Gautier-Schmit	To kammerråder	71,73,74
Langballe	Mogens Marquard	Læge i Randers	To senge til Randers Hospital	18
Langballe	Niels	Kammerråd,Ejer af Dr.borg	To kammerråder	68,71-75
Langballe	Niels Brock	Stadslæge i Randers	Kongelige besøg	102
Larsen	Hans	Møller i Jonstrup Mølle	Enke uden at have været gift	13
Laurberg	Lauritz	Provst	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	5,9
Laurberg	Otto Marsvin	Godsforvalter på Estvadgård	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	9
Laurberg	Palæmon	Borgmester i Korsør, kaptajn	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	5-9
Laurberg	Peder	Fuldmægtig, senere	Prædikede om hør og hamp?	51
Laurberg	Peter	Fuldmægtig	Prædikede om hør og hamp?	51
Lavoisier		Fransk kemiker	Enten er De Fanden selv, eller også..	96
Leth	Hans Ottosen	Præst i Ledøje-Smørum	Enke uden at have været gift	10,11
Levetzau	Christian Frederik	Ejer af St. Restrup	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	7,8
Lund	Troels	Historiker	Enke uden at have været gift	11,12
Luther	Martin	Teologisk reformator	Enten er De Fanden selv, eller også..	81-85,92
Lüttichau	Christen Ditlev v.	Ejer af Tjele	Fik du hesten?	32,34
Løgstrup	Birgit	Historiker, dr.phil.	Fik du hesten?	34
Manniche	Henriette	gift med N.B.C. Krarup	Mor med i kantonnement	76,78
Manniche	Henriette	gift med N.B.C. Krarup	To kammerråder	69
Marquard	Gjørrild Mogensdatter	gift med Espen Christensen	To senge til Randers Hospital	25
Marquard	Mogens Christian	Provst i Kousted	To senge til Randers Hospital	18-25
Marquard	Peder	Kapellan i Kousted	To senge til Randers Hospital	20
Marquard	Peder Jørgensen	Præst i Vorning	To senge til Randers Hospital	19,20
Marsvin	Ane Margrethe	gift med Palemon Laurberg	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	8
Marsvin	Jørgen	Ejer af Avnsbjerg	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	8
Marsvin	Otto	Ejer af Trudsholm	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	8,9
Mikkelsen	Poul	Gårdmand, Dalsgården i Års	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37
Molland	Einar	Norsk kirkehistoriker	Enten er De Fanden selv, eller også..	80,81
Montesquieu	Charles-Louis de	Fransk filosof 6 retslærd	Prædikede om hør og hamp?	56
Mosbech	Holger	Professor i teologi, Kbhvn	Enten er De Fanden selv, eller også..	83
Møller	Mogens Christian	Købmand i Randers	To senge til Randers Hospital	26
Nielsdatter	Ellen	gift med Poul Mikkelsen	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37
Nielsdatter	Inger	Hushjælp på Dronningborg	To kammerråder	74
Nielsdatter	Kirsten	gift med Ole Andersen	Dræbt af engelskmanden	48
Nielsen	Christen	Gårdmand i Kappelev	En stædig møller	27

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Nielsen	Frederik	Prof. i kirkehist, Kbhvn, biskop	Enten er De Fanden selv, eller også..	82,84,85
Nielsen	Frederik	Møller i Køge	Dræbt af engelskmanden	48
Norrie	Gordon	Stabslæge,med.historiker	Ingeborg Jordemoder	14,15
Nygaard	Stig	Arkivar	To kammerråder	71
Nørr	Erik	Arkivar, historiker	Prædikede om hør og hamp?	61
Olsen	Anders	Gårdmand i Kappelev	En stædig møller	30
Olsen	Jens	Gårdmand i St. Rørbæk	Ingeborg Jordemoder	16
Olsen	Rasmus	Sognefoged i Smørum	Enke uden at have været gift	12,13
Palladius	Peder	Sjællands biskop	Ingeborg Jordemoder	14,15
Paludan-Müller	Jens	Provst, broder til digteren &	Enten er De Fanden selv, eller også..	83,84
Paulli	Jakob Peter Mynster	Stifsprovst i Kbh.	Kongelige besøg	104
Pedersdatter	Johanne	gift med Hans Hansen	En stædig møller	30
Pedersdatter	Karen	Jordemoder i Herstedøster	Ingeborg Jordemoder	16
Pedersen	Henning Damsgaard	Lektor i Århus	Prædikede om hør og hamp?	53
Petersen	Frederik	Professor i teologi i Christiania	Enten er De Fanden selv, eller også..	84,85,98
Petersen	Hans	Gårdmand i Gammerød	En stædig møller	28
Petersen	Lorens	Vinhandler, stadskaptajn	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	40
Ploug	Anders	Sogner.formand i Greve	En stædig møller	26
Poulsen	Ellen Kirstine	gift med Lauritz la Cour	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	37
Poulsen	Ellen Kirstine	gift med Lairits la Cour	Fik du hesten?	32
Poulsen	Ellen Margrethe	gift med Chr. Langballe, mormor	Dræbt af engelskmanden	46
Poulsen	Frederik	Direktør, Glyptoteket, dr.phil.	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	38
Poulsen	Frederik	Direktør, Glyptoteket, dr.phil.	Fik du hesten?	34,35
Poulsen	Jens Risager	Ejer af Quelstrup	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	41
Poulsen	Niels	Ejer af Rolsegård	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	36-41
Poulsen	Niels	Ejer af Rolsegård	Fik du hesten?	33
Poulsen	Poul	Ejer af Rolsegård	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	39,41
Poulsen	Sigfred Viktor	Ejer af Rørbæk Hovgård	Fik du hesten?	35
Raben-Levetzau	Siegfried Victor	Ejer af Nørlund og	Rolse Kirkegård-en gravsten fortæller	38,40
Rantzau	Jørgen	General	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	5
Rasmusdatter	Karen	gift med Chr. Weldingh	Enke uden at have været gift	12
Rasmusdatter	Kirsten	gift med Møller Hans Larsen	Enke uden at have været gift	10-13
Rasmussen	Ole	Gårdmand i Smørum	Enke uden at have været gift	12,13
Rosenmüller	Ernst Friedrich Karl	Tysk arabist	Enten er De Fanden selv, eller også..	91,92
Scharling	Henrik	Professor i teologi, Kbhvn	Enten er De Fanden selv, eller også..	84
Scheel Plessen	Carl Adolf	Bror til Chr. Ludvig	To senge til Randers Hospital	21
Scheel Plessen	Christian Ludvig	Geheimeråd, greve, Fussingø	To senge til Randers Hospital	21
Schwabe	Rebekka	gift med Joseph Caspari,	Enten er De Fanden selv, eller også..	90

Efternavn	Fornavn	Stilling	Beretning	Side
Selmer	Chr. Aug.	Norsk statsminister	Enten er De Fanden selv, eller også..	96
Sjøval	Lauritz	Degn i Borup	En stædig møller	31
Skarsaune	Oskar	Norsk professor i kirkehist.	Enten er De Fanden selv, eller også..	81,88-93
Skaarup	Sophus	Intendant v. 21 reg.	Mor med i kantonnement	78
Splid	Peter	Huslærer på Edelgave	Enke uden at have været gift	10,11
Stadfeldt	S.A.	Byfoged i Randers	To senge til Randers Hospital	19
Stadfeldt	S.A.	Borgmester & herredsfoged	Prædikede om hør og hamp?	50
Steffens	Henrik	Litterat, professor i Breslau	Enke uden at have været gift	13
Stemann	C.L.	Amtsmand over Randers amt	Prædikede om hør og hamp?	62
Stenild	Christen Andersen	Gårdmand i Vesterbølle	Rølse Kirkegård-en gravsten fortæller	37,38
Stidsgaard	Bolette Nielsdatter	gift med Chr.Grønnerup	Ikke uden fars hjælp	66
Struense	Johan Friedrich	Kabinetssekretær, læge	Prædikede om hør og hamp?	56
Sverdrup	Jacob	Norsk præst, kirkemin.1885-	Enten er De Fanden selv, eller også..	97
Sverdrup	Johan	Norsk statsmin. fra 1884	Enten er De Fanden selv, eller også..	97
Sørensdaughter	Anna	Gift med Søren Jyde	Enke uden at have været gift	13
Saaby	Ove Chr. Frederik	Oberst, chef for 21. regiment	Mor med i kantonnement	76
Thomsen	Kirstine	gift med Chr. N. Krarup	Prædikede om hør og hamp?	54
Trojel	Frands Vilhelm	Landøkon. Forfatter	Prædikede om hør og hamp?	57
v Zezschwitz	Gerhard	Prof. i prakt.teologi, Erlangen	Enten er De Fanden selv, eller også..	100,101
v Zezschwitz	Karl	Svigerfar til C.P. Caspari	Enten er De Fanden selv, eller også..	100
v Zezschwitz	Marie Caroline Amalie	gift med C.P. Caspari	Enten er De Fanden selv, eller også..	100,101
v. Antoniewitz	Wilhelm	Genealog	En stædig møller	26,27
Voltaire		Fransk filosof	Prædikede om hør og hamp?	56
Voss	Henrik Theodor	Teolog, lærer på Haraldslund	To kammerråder	70
Voss	Joachim Andreas	Norsk læge, univ.lærer i	Enten er De Fanden selv, eller også..	95
Wadum	Jomfru	?	To kammerråder	73
Weldingh	Christian	Ejer af Edelgave	Enke uden at have været gift	12
Wellesley	Arthur	Engelsk general	Dræbt af engelskmanden	44,45,49
Wellhausen	Julius	professor i Göttingen	Enten er De Fanden selv, eller også..	93
Wind	Margrethe Marie	gift med Palæmon Laurberg	Såret på slagmarken,reddet af sin kone	8
Wolff		Tysk præst	Enten er De Fanden selv, eller også..	92
Worm	Henriette	Moster til Henriette Manniche	Mor med i kantonnement	77,78
Worm	Mogens	Præst i Søndersø	Mor med i kantonnement	77
Zinzendorf	Nicolaj Ludvig	Greve i Hernhutt	To senge til Randers Hospital	21
Aalborg	Nelly	gift med Chr. N.Krarup,Sæby	Mor med i kantonnement	77
Aarup	frøken	Husbestyrerinde	Dræbt af engelskmanden	46

Sten Krarup, født i Randers 21. okt. 1933, søn af sognepræst Vilhelm Krarup (1904 – 99) og hustru Bodil Marie, f. Langballe (1906 – 97).

Officer i Flyvevåbnet og Hæren 1957 – 85, heraf 10 års tjeneste ved Forsvarets Lægekorpset; afskediget som major. Konsulent i sundheds- og katastrofeberedskab 1985 – 2003. Lærer i slægtsforskning og slægtshistorie 1992 – 2003.

IKKE UDEN FARS HJÆLP

er 14 historier om forfatterens aner. Hver historie har én hovedperson – i et par tilfælde dog to. Det er ikke tilstræbt at forklare, hvordan hovedpersonerne er i slægt med hinanden, men formålet er at grave en god historie frem; enten om de pågældende selv eller om en senere hændelse, som viser tilbage til anerne. F.eks. giver et besøg, som forfatterens forældre aflagde i det sogn, hvor deres respektive oldeforældre havde været naboer 130 år tidligere, anledning til at fortælle de to oldefædres historie.

Hovedpersonerne er – i alfabetisk orden - en enke, en jordemoder, en kaptajn, et par landmænd, en lægekone, et par møllere, en pensionatsværtinde, en professor i teologi, to præster og en skipper.

Historierne hviler på arkivstudier, på eksisterende litteratur og på, hvad der er blevet forfatteren fortalt.

Slægtshistorisk Forlag – 3670 Veksø

Er oprettet år 2002 for at fremme udgivelse af slægts- og lokalhistoriske arbejder, som traditionelt udkommer i små oplag. Enhver kan henvende sig for at drøfte tilrettelæggelse og økonomi.

Slægtshistorisk Forlag
Slotsgyden 14, 3670 Veksø
Tlf: 4717 0442

ISBN 87-988785-1-4